

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

HADİSLERDE YARDIMLAŞMA ADABI ve DKAB DERS KİTAPLARINDAKİ RİVAYETLERİN ANALİZİ

Yüksek Lisans Tezi

Yasemin ÇETİNYÜREK

Hadis Programı

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

**Hadislerde Yardımlaşma Adabı ve DKAB Ders Kitaplarındaki Rivayetlerin
Analizi**

Yasemin ÇETİNYÜREK

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Hüseyin AKYÜZ

Tez Jürisi

Prof. Dr. Hüseyin AKYÜZ

Prof. Dr. İlyas CANIKLI

Doç. Dr. Muhammed Ali ASAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

HADİS BİLİM DALI

Ankara- 2025

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Yasemin ÇETİNYÜREK

(02.07.2025)

ONAY

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Hadis Programı Yüksek Lisans öğrencisi tarafından hazırlanan “Hadislerde Yardımlaşma Adabı” Başlıklı tez çalışması 02/07/2025 – 11.00 tarih ve saatinde yapılan tez savunma sınavında aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak KABUL edilmiştir.

	Kabul	Ret
Başkan (Unvan/Ad-Soyad/Kurum):		
Prof. Dr. İlyas CANIKLI	☒	☐
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi		
Üye (Danışman) (Unvan/Ad-Soyad/Kurum):		
Prof. Dr. Hüseyin AKYÜZ	☒	☐
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi		
Üye (Unvan/Ad-Soyad/Kurum):		
Doç. Dr. Muhammed Ali ASAR	☒	☐
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi		

Hadislerde Yardımlaşma Adabı ve DKAB Ders Kitaplarındaki Rivayetlerin Analizi

Yasemin ÇETİNYÜREK

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Hüseyin AKYÜZ

T.C. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

2025, Ankara

ÖZET

İslam dini, bireyin kulluk sorumluluğunu yalnızca bireysel ibadetlerle sınırlamaz; bu sorumluluğun sosyal hayata yansımaları da esas alır. Bu bağlamda yardımlaşma, hem Kur'an-ı Kerim'de hem de Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadislerinde, imanla ilişkilendirilen ve toplum düzeninin sağlanmasında merkezi bir rol üstlenen ahlaki bir sorumluluk olarak sunulmaktadır. Bu çalışmada, yardımlaşma kavramı hadisler çerçevesinde ele alınmış; yardımlaşmanın kapsamı, şekli, zamanı ve adabı detaylı şekilde incelenmiştir. Ayrıca, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarında yer alan yardımlaşmaya dair hadislerin içerik, kaynak ve sıhhat açısından analizi yapılmış; tespit edilen sorunlara dikkat çekilmiştir. Elde edilen bulgular, yardımlaşmanın sadece bireysel bir fazilet değil, toplumsal sorumluluğa dönüşen çok yönlü bir davranış biçimi olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte Kur'an-ı Kerim'de ve Hadislerde yardımlaşma ile ilgili önemli uyarı ve örnekler yardımlaşmanın icra edilmiş biçimine yöneliktir. Günümüzde bu hususta yaşadığımız sorunların ortadan kalkmasını sağlayacak ve toplumsal dayanışma modelinin temelini oluşturacak ilke ve tavsiyeler Hz. Peygamber'in (s.a.v.) söz ve uygulamalarını nakleden rivayetlerde bulunmaktadır. Nitekim bu rivayetler, Hadis ilminin verileri ışığında incelenmiş, hadisler muhteva, bağlam ve şerhleri üzerinden tahlil edilmiştir. Hadislerdeki yardımlaşma ölçütlerinin modern toplumlarda sosyal dayanışma kültürünün yeniden inşasına katkı sunabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Yardımlaşma, Sosyal Dayanışma, Ahlak, Eğitim

Hadiths of Cooperation and Analysis of Narrations in the Religious Education Textbooks

Yasemin ÇETİNYÜREK

Master's Thesis

Supervisor: Prof. Doc. Hüseyin AKYÜZ
Ankara Hacı Bayram Veli University, Institute of Graduate Programs
Department of Fundamental Islamic Sciences
2025, Ankara

ABSTRACT

In Islam, an individual's responsibility of servitude is not limited to personal acts of worship; rather, it is fundamentally expected to be reflected in social life. Cooperation is presented in both the Qur'an and the Hadiths of the Prophet (PBUH) as a moral responsibility closely linked to faith and playing a central role in maintaining social order. This study examines the concept of welfare within the framework of Hadiths; the scope, form, timing, and etiquette of cooperation are analyzed in detail. Additionally, the Hadiths related to helping others that are included in Religious Culture and Moral Knowledge textbooks are analyzed in terms of content, sources, and authenticity, and existing issues are highlighted. The findings reveal that helping others is not merely a personal virtue, but a multifaceted behavior that transforms into a social responsibility. Furthermore, the Qur'an and the Hadiths provide significant warnings and examples related to the way help and support should be practiced. The principles and recommendations found in the sayings and practices of the Prophet (PBUH) as transmitted through authentic narrations; offer solutions to the problems we face today and lay the foundation for a model of welfare. These narrations have been examined considering the science of Hadith from major hadith sources, and the hadiths have been analyzed based on their content, context, and commentaries. It is concluded that the standards of helping found in the Hadiths can contribute to the reconstruction of social solidarity in modern societies.

Keywords: Hadith, Cooperation, Social Solidarity, Morality, Education

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam sürecinde bana rehberlik eden, bilgi ve tecrübeleriyle ilmî yolculuğuma kıymetli katkılarını sunan, maddi manevi desteğini esirgemeyen kıymetli danışmanım Prof. Dr. Hüseyin AKYÜZ hocama en içten şükranlarımı sunarım. Ayrıca Yüksek Lisans derslerinde kendilerinden ders aldığımız, bizlere emek ve destek veren tüm hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim. Bu süreçte her türlü yardım ve destekleri için Zeynep Şüheda BAŞARAN ve Şeyma Hümeysra TÜZÜN'e, manevi destekleriyle yanımda olan hayır dualarını eksik etmeyen aileme ve tüm dostlarıma teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLOLALARIN LİSTESİ	ix
KISALTMALAR DİZİNİ.....	x
1. GİRİŞ	1
2. YARDIMLAŞMA İLE İLGİLİ KAVRAMLAR ve KUR’AN-I KERİM’DE YARDIMLAŞMA	7
2.1. Yardımlaşma ile İlgili Kavramlar	7
2.1.1. Teâvün ve Muâvene	7
2.1.2. Tezâhür ve Müzâhere	8
2.1.3. Tenâsur	8
2.1.4. Tekâfül.....	9
2.1.5. Velâ’	9
2.1.6. İhsan	9
2.1.7. İnfak.....	10
2.2. Kur’an-ı Kerim’de Yardımlaşma.....	11
2.2.1. Maddi Yardımlaşma	11
2.2.2. Manevi Yardımlaşma	14
3. HADİSLERDE YARDIMLAŞMA ÂDÂBI.....	19
3.1.1. Yardımın Allah Rızası İçin Yapılması.....	20
3.1.2. Yardım Yapılırken Yakınların Gözetilmesi.....	24
3.1.3. İhtiyaç Sahiplerine Yardım Edilmesi.....	28
3.1.4. Yardımın Zamanında Yapılması.....	34
3.1.5. Yararsız ve İşe Yaramaz Şeylerin Yardım Olarak Verilmemesi	39
3.1.6. Yapılan Yardımın Hiçbir Şekilde Başa Kakılmaması	44
3.1.7. Yapılacak Yardımın Küçük Görülmemesi	46
3.1.8. Yardımın İnsan Onuruna Yakışır Bir Şekilde Olması	50
3.1.9. Yardım Yapılırken Gizliliğe Dikkat Edilmesi	53

3.1.10. Yardım Yapılırken Şov ve Reklam Yapılmaması	56
4. YARDIMLAŞMA İLE İLGİLİ RİVAYETLERİN DKAB DERS KİTAPLARINA YANSIMASI	59
4.1.1. Yardımlaşma ile İlgili Başlıklarda Referans Gösterilen Hadislerin Kaynak Bilgisi	60
4.1.2. Farklı Konularda Referans Gösterilen ve Yardımlaşmayla İlgili Olan Hadislerin Kaynak Bilgisi	65
4.1.3. Yardımlaşma Konulu Hadislerin Kullanımında Ortaya Çıkan Problemler	74
SONUÇ	91
EXTENDED ABSTRACT	95
KAYNAKÇA	99
EKLER	105
EK-1 DKAB Ders Kitaplarında Kullanılabilecek Yardımlaşma Hadisleri	105
ÖZGEÇMİŞ	111

TABLOLALARIN LİSTESİ

Tablo 4. 1. Hadislerin Kaynak Bilgisi.....61

Tablo 4. 2. Farklı Konu Başlıklarındaki Hadislerin Kaynak Bilgisi.....66

KISALTMALAR DİZİNİ

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
a.s	Aleyhisselam
bk.	Bakınız
b.y.	Basım Yeri Yok
C.	Cilt
c.c.	Celle celelu
çev.	Çeviren
D.İ.B.	Diyanet İşleri Başkanlığı
DKAB	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
ed.	Editör
H.z.	Hazreti
İbn, b.	Oğlu
No.	Hadis numarası
nşr.	Neşreden
ö.	Ölüm yılı
r.a.	Radiyallahu anhu
T.D.V.	Türkiye Diyanet Vakfı
tsh.	Tashih eden
thk.	Tahkik eden

ts.	Tarihsiz
s.	Sayfa
vb.	ve benzeri
vd.	ve diğerler
y.y.	Yayıncı Yok

1. GİRİŞ

İslam dini, bireyin Allah ile kurduğu ilişkiyi yalnızca bireysel ibadet boyutunda değerlendirmekle kalmaz; bu ilişkinin toplumsal yaşama yansıyan yönünü de önemser. Tevhid inancının sosyal yansımaları, İslam ahlakı ve hukuk sisteminde geniş bir yer tutar. Bu bağlamda yardımlaşma, dayanışma, kardeşlik ve toplumsal sorumluluk gibi kavramlar, İslam'ın sosyal yapıyı inşa eden temel ilkeleri arasında yer alır. Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünneti, toplumda adaletin tesisi, yoksulluğun azaltılması, sosyal bağların güçlendirilmesi ve ümmet bilincinin canlı tutulması adına yardımlaşmayı sadece bir davranış değil, aynı zamanda ahlaki bir yükümlülük ve imâni bir sorumluluk olarak sunar.

Modern toplumlarda geleneksel dayanışma ağları yavaş yavaş yok olmaktadır. Nitekim bireyler arasındaki ilişkiler, teknolojik gelişmelerin de giderek artmasıyla yüzeyselleşmektedir. Çünkü bireyler, bu gelişmelerin etkisiyle kendi içlerine kapanmakta, iletişim kurma, yardımlaşma ve paylaşma gibi değerleri ikinci plana atmaktadırlar. Bu durum hem sosyal ilişkileri zayıflatmakta hem de empati, merhamet ve sorumluluk gibi ahlaki duyarlılıkları olumsuz yönde etkilemektedir.

İslam dini, sosyal bir dindir. Bu dinin ahlaki öğretileriyle oluşturulan bir toplumda, “ben” merkezli yaşam tarzından ziyade “biz” bilincinin öne geçtiği bir yaşam tarzı beklenmektedir. Kuşkusuz bu durum toplumda birlikte yaşama, yardımlaşma ve dayanışma gibi değerleri körüklemektedir. Dolayısıyla modern toplumdaki yalnızlık hissi, İslam dininin temel öğretisinde güçlü bir karşılık bulmaktadır. Çünkü bu din, bir Müslümanın sadece kendisini gözetken bir varlık olmasını değil, başkalarının derdiyle hemhal olan bir şahsiyete bürünmesini hedefler. İşte bu noktada Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadisleri hem bireysel hem toplumsal düzlemde yol gösterici bir rehber işlevi görmektedir. Onun söz ve uygulamalarını nakleden birçok rivayette, toplumsal dayanışma modelinin temelini oluşturacak ilke ve tavsiyeler bulunmaktadır. Bu bağlamda paylaşmanın ve dayanışmanın önemine dikkat çeken hadislerde hayata yön veren pratik öğütler geçmektedir. Bu rivayetlerin çağımızda giderek yalnızlaşan bireylerin sosyal bağlarını yeniden kurma imkânı sunacağı düşünülmektedir.

Hadis kaynaklarımızda yardımlaşma ile ilgili rivayetler ağırlıklı olarak “Edeb”, “Zekât”, “Birr ve Sıla” başlıklarında bulunmaktadır. “İman”, “Teâvun”, “Mezâlim”, “Fedâil”, “Cihad”, “Cenâiz”, “Hibe”, “Kıyamet”, “Menâkıbu’l Ensar”, “Et‘ıme”, “Eşribe” gibi bölümlerde yardımlaşma adabına yönelik hadisler yer almaktadır. Bununla birlikte, “Dua” ve “Zikir” bölümlerinde, Müminin mümine duası, yardım isteme/yardımda bulunma; “Buyû (satım)” bölümlerinde, alım satımda dürüstlük, ihtiyaç sahiplerine kolaylık sağlama, borç erteleme gibi başlıklarda doğrudan ve dolaylı olarak yardımlaşma kapsamına giren rivayetler bulunmaktadır.

Araştırmanın Konusu ve Önemi

Sosyal bir varlık olan insan, toplum içinde yaşayan ve daima bir diğerine ihtiyaç duyan bir varlıktır. Yardımlaşma ise insanın sosyalliğinin en önemli tezahürlerindedir. Bir toplumun dengeli ve sağlıklı oluşu, o toplumu oluşturan bireylerin yardımlaşma ahlakına/adabına sahip olup olmadıklarıyla kendini gösterir. İslam dini, bir 'İslam Toplumunu' oluşturabilmek için bireylerin yardımlaşmasına büyük önem vermiştir. Gerek Kur'an-ı Kerim'de gerek Allah Resul'ünün sünnetinde yardım ve yardımlaşmanın adabına dair temel ilkeler belirlenmiştir.

Günümüzde bir bölgede çıkan herhangi bir olay diğer bölgeleri de hızla etkileyebilmektedir. Aynı şekilde insanoğlu, geçmişte olduğundan çok daha hızlı bir şekilde birbirinden haberdar olabilmekte ve yardımını da çok farklı şekillerde ve hızla değişik mekânlara ulaştırabilmektedir. Bu hususta teknolojinin getirdiği yenilikler insanlara önemli imkânlar sunmaktadır. Toplumdaki bireylerin birbirine ulaşması, yardımlaşma yollarının artması ve kolaylaşması ile birlikte önemi bir kat daha artan husus ise yardımlaşma adabı olmuştur.

Yardımlaşma adabının hadis rivayetleri özelinde ele alındığı bu araştırmada, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu konudaki örnekliği ortaya konulmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de ve sünnette resmedilen yardımlaşma adabı, günümüz yardımlaşma uygulamalarının bozulan ve değişen yönlerine ışık tutmaktadır. Bununla birlikte yardımlaşma mevzusunun Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarında ele alınış biçimleri ve muhtevalarındaki hadisler tahlil edilmektedir. Ders kitaplarında kullanılan rivayetler, kaynak, sıhhat ve çeviri problemleriyle ele alınmaktadır. Nitekim Eğitim-Öğretim müfredatında yardımlaşma adabının ne kadar ve ne şekilde yer aldığı, bu konunun öğretilmesi ve ahlaka dönüşebilmesi yönüyle önemli bir husustur.

Araştırmanın Amacı

Müslüman âlim ve düşünürler, insanın sosyal bir canlı olduğunu ve ilgili ayet ve hadislere atıfta bulunarak insanların tek başlarına üstesinden gelemeyecekleri ihtiyaçlarla kuşatıldıklarını ve toplumsal hayatın, devlet ve hukuk gibi kurumların bu ihtiyaçları yardımlaşarak karşılama zaruretinden doğduğunu söylemişlerdir. Farabî, (ö. 339/950)

toplumdaki bireylerin kendileri için gerekli şeyleri tek başlarına elde etmeleri mümkün olmadığından insanların topluluklar oluşturmayı ve birbiriyle yardımlaşmayı sağlayacak bir fitratta yaratıldığını belirtmiştir.

Toplumda yardımlaşmanın bir ihtiyaç olması ve insanın da bundan müstağni kalamaması, toplumdaki ilerleme ve gelişmelerle alakalı değildir. İnsanoğlu tarihten günümüze çeşitli şekillerde yardıma ve yardımlaşmaya ihtiyaç hissetmiştir. Sürekli değişkenlik göstererek gelişen dünyamızda, bir arada yaşama ve sosyal ilişkiler konusunda insanların birbirlerine karşı olan ihtiyaçları da artmakta ve değişmektedir.

Kuşkusuz yardımlaşma ve dayanışma sosyal hayatın bir gereğidir. Ancak bu yardımlaşma hukuk ve ahlâk kurallarına, insanlığın ve İslamiyet'in de benimsediği ortak değerlere aykırı olmamalıdır. Zira ahlâk ilkeleri ve adabı gözetilmeden yapılan yardımlaşmanın İslam nazarında değeri yoktur. Maalesef bu adabı korunamadığında bir taraftan inşa diğer taraftan yıkımın gerçekleştiği görülmektedir. Günümüzde en yakın örnek olarak 6 Şubat Kahramanmaraş depreminde bu adaba yakışmayan ve insan onurunu zedeleyen tutum ve davranışlara şahit olunmuştur.¹ Bu bağlamda Allah Resülü'nün üsve-i hasene olan yüce ahlakında yardımlaşma adabı, onun kendi toplumundaki tezahürlerinin araştırılması ve günümüz Müslümanlarına bu ahlakın hatırlatılması önem arz etmektedir. Bu araştırma ile Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) bu konuda tüm insanlığa örnekliğinin ele alınması ve yardımlaşma konusunun rivayetler ışığında incelenmesi amaçlanmaktadır. Bununla birlikte yardımlaşma adabı ile ilgili, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi alan ders kitaplarında hangi rivayetlerin kullanıldığının tespiti de bu araştırmanın amaçları arasındadır. Zira genç nesillere Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu husustaki ahlakının öğretilmesi, toplumda yaşanan bir gerçekliğe dönüşmesi açısından önemlidir.

Araştırmanın Metodu

Bu çalışma, nitel bir araştırma yöntemine dayanmaktadır ve veri toplama aracı olarak doküman analiz yöntemi tercih edilmiştir. Araştırmanın ilk bölümünde, yardımlaşma ile ilgili terimler kapsamlı biçimde ele alınmıştır. Yardımlaşmayı ifade eden kavramlar hem dilsel hem de bağlamsal açıdan değerlendirilmiştir. Bu süreçte “Teâvün-

---

¹ <https://www.ahaber.com.tr/magazin/2023/05/17/unlu-isimlerden-depremedelere-yapilan-secim-hakaretlerine-sert-tepki>.

Muâvene”, “Tenâsur”, “İhsan” ve “İnfak” gibi terimler üzerine yoğunlaşmıştır. Bunlara ilaveten Kur’ân-ı Kerîm’de yardımlaşma ile ilgili ayetler hem maddî hem de manevî boyutlarıyla değerlendirilmiştir. Yardımlaşmanın sadece parasal destekle sınırlı olmadığı, aynı zamanda moral ve manevi destek gibi alanları da kapsadığı ortaya konmuştur.

Tezin ana bölümünde Hz. Peygamber’in (s.a.v.) yardımlaşma adabı, sahih hadisler ışığında ele alınmış; hadislerin içerik, bağlam ve şerhleri üzerinden konu detaylandırılmıştır. Hadislerin seçiminde literatür taraması esas alınmış, sonrasında ilgili şerh kitapları ve klasik hadis kaynakları üzerinden yapılan yorumlar analiz edilerek sistematik bir değerlendirme yapılmıştır. Üçüncü bölümde ise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarında yer alan yardımlaşma temalı rivayetler incelenmiştir. Bu inceleme kapsamında rivayetlerin Türkçe çevirileri, kaynak gösterimi ve sıhhat dereceleri değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın Kaynakları

Bu çalışmada klasik eserler ve araştırma kaynakları olmak üzere iki tür kaynaktan yararlanılmıştır. Kavramların açıklanmasında Râgıb el-İsfahânî’nin (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) *el-Müfredât fî garîbi’l-Kur’ân* ve İbn Manzûr’un (ö.711/1311) Lisânu’l Arab adlı eserlerine başvurulmuştur. Ayetlerin daha iyi anlaşılabilmesi için Taberî’nin (ö. 310/923) *Câmi’u’l-beyân* ve Kurtubî’nin (ö. 671/1273) *el-Câmi li-ahkâmi’l-Kur’ân* adlı tefsirlerinden istifade edilmiştir. Literatür taramasında, klasik hadis kaynaklarımızdan H.5. asra kadar telif edilmiş eserler ve Kütüb-i Tis’a kullanılmıştır. Hadislerin anlaşılmasında, Nevevî’nin (ö.676/1277) *el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*, Aynî’nin (ö.855/1451) *Umdetü’l-karî şerhu sahîhi’l-Buhârî*, Kastallânî’nin (ö. 923/1517) *İrşâdü’s-sârî li şerhi sahîhi’l-Buhârî* eserleri gibi çeşitli şerhlere başvurulmuştur. Ders kitaplarındaki hadislerin tenkidinde şerhlerle birlikte tabakât ve ricâl kitaplarından istifade edilmiştir. Özellikle Mizzî’nin (ö. 742/1341) *Tehzîbü’l-Kemâl fî esmâ’i’r-ricâl* ve Zehebî’nin (ö. 748/1348) *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ ve Tezkiretü’l-huffâz* adlı eserlerinden sened tenkidinde yararlanılmıştır. Rivayetlerin sıhhat durumları ile ilgili Elbânî’nin (ö.1999) *Za’îfü’t-Terğîb ve’t-terhîb* ve *Sahîhu’l-Câmi’i’s-sağîr ve ziyâdâtüh* adlı kitaplarındaki değerlendirmeleri incelenmiştir.

Konuyla ilgili sosyal yardımlaşma, İslam ahlakı, zekât-infak, kardeşlik gibi konularda yazılan kitaplardan ve tez çalışmalarından yararlanılmıştır. Bu minvalde, Âdem Dölek'in "*Hadisler Işığında Sosyal Dayanışma*" adlı kitabından, Nazım ÇETİN'in "*İslam Dininde Teâvün Kavramı ve Toplum Üzerindeki Etkileri*" isimli yüksek lisans tezinden ve çeşitli makalelerden istifade edilmiştir. Ancak mezkûr çalışmalar Hadis alanında yapılan araştırmalar olmadığından konuya dair rivayetler kapsamlı olarak ele alınmamıştır. Bu çalışma, yardımlaşma mevzusuna dair rivayetlerin kapsamlı olarak incelenmesi ve ders kitaplarına yönelik alan taraması yapılması yönüyle diğerlerinden farklılık göstermektedir.

Ders kitaplarındaki hadislerin analizi olarak Hikmetullah Ertaş, 1920 ile 2021 yılları arasındaki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi kitaplarının tamamındaki hadisleri incelediği çalışmasında, ders kitaplarında hadislerin kullanımı ile ilgili olarak İlahiyat/İslami İlimler fakültelerindeki Hadis Anabilim dalları ile koordineli bir çalışma yürütmenin gerekliliğine işaret etmiştir.² Ders kitaplarındaki rivayetlerin bir kısmında çeviri hatalarının yapıldığını, bağlamdan koparılan, mesajı zedeleyen aşırı yorumla aktarılan hadislerin olduğunu, bazılarında referansla ilgili hataların söz konusu olduğunu yahut sıhhat yönünden problemlı rivayetlerin kullanıldığını ifade etmektedir.³ Bu çalışmamız ise konu bazlı olarak kullanılan rivayetlerin çeşitliliği, yeterliliği ve hadis ilmi açısından kaynak, çeviri ve sıhhat durumlarının değerlendirilmesi yönüyle farklılık arz etmektedir.

---

² Hikmetullah Ertaş, "Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Ders Kitaplarındaki Hadislerin Analizi" Türkiye'de Hadis Eğitimi, ed. Recep Gül – Ahmet Ali Çanakçı (Konya: Palet Yayınları, 2022), 160.

³ Hikmetullah Ertaş, "Din Ders Kitaplarındaki Hadisler", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 5/1 (2015), 98.

2. YARDIMLAŞMA İLE İLGİLİ KAVRAMLAR ve KUR'AN-I KERİM'DE YARDIMLAŞMA

İslam'ın emir ve yasakları incelendiğinde pek çoğunun sosyal ilişkilere yönelik olduğu dikkat çekmektedir. İslami literatürde yardımlaşma ve dayanışmaya dair kullanılan kavramların çeşitliliği de bu gerçeği yansıtmaktadır. Bununla birlikte Kur'an-ı Kerim'de yardımlaşmanın şekli ve kapsamı, tesis ediliş biçimi ve sonuçları, maddî ve manevî yönüyle birçok ayette yer almaktadır. Bu bölümde yardımlaşmaya dair Kur'an'dan ve hadislerden tespit edebildiğimiz kavramları ve Kur'an-ı Kerim'de yardımlaşma mevzusunu ele alacağız.

2.1. Yardımlaşma ile İlgili Kavramlar

İnsan, doğası gereği toplum içinde yaşayan ve başkalarıyla yardımlaşmayı isteyen bir varlıktır. Bu bakımdan yardımlaşma, insanın sosyalliğinin en önemli tezahürlerinden biridir. Bir toplumun mutlu ve huzurlu oluşu, o toplumu oluşturan bireylerin yardımlaşma ahlakına sahip olup olmadıklarıyla yakından ilgilidir. Çünkü muhtaç kimselerin toplumun diğer bireylerine ihtiyaçlarından dolayı yanlış davranışlarda bulunmaları yardımlaşma ile önlenir. Nitekim İslam dini, huzurlu bir toplum oluşturabilmek için bireylerin yardımlaşmasına büyük önem vermiştir. Bu önemin bir neticesi olarak İslami literatürde yardımlaşmaya dair pek çok kavram zikredilmektedir. Bu meyanda teâvün, tezâhür, tenâsur, tekâfül, tesânüd, ihsan ve infak gibi kavramlar örnek verilebilir.

2.1.1. Teâvün ve Muâvene

“ع-و- / et-Te'âvün” sözcüğü, yardım etmek ve desteklemek anlamına gelen “ع-و- / A-v-n” kökünden türemiştir. “مُعَاوَنَةٌ / mu'âvene” ise yardım etmek anlamındaki “عَاوَنَ / âvene” sözcüğünün masdarıdır⁴ Bu iki kelime, İslâmî literatürde yardım ve yardımlaşmaya dair sık kullanılan iki sözcüktür. Te'âvün, Kur'an-ı Kerim'de iyilik ve takvada yardımlaşmak, günah ve haksızlıkta ise yardımlaşmamak bağlamında

⁴ Ebü'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab* (Beirut: Dâru sâdir, 1414), 13/298-299.

kullanılmıştır.⁵ Bununla birlikte yardım istemeyi ifade eden *isti'âne* kelimesi ise yardımın Yüce Allah'tan dilenmesi gerektiğini vurgulamaktadır.⁶ Aynı kökten türeyen “mâûn” kelimesi ise az çok faydalı olan şey anlamında, işi kolaylaştırıcı olan her türlü yardımı ifade etmektedir.⁷

2.1.2. Tezâhür ve Müzâhere

“التظاهر / et-tezâhür” kelimesi, sırtlanmak ve arka çıkmak anlamına gelen “ظ-ه-ر / Z-h-r” kökünden türemiştir. Aynı kökten “ظهير” kelimesi “yardımcı” anlamında kullanılırken, “مظاهرة / müzâhera” ise “Birbirine destek olmak, yükünü sırtlamak, arka çıkmak, yardımlaşmak” anlamındaki “ظاهر / Zâhera” fiilinin mastarıdır.⁸ Kur'an'da kafirlere destek olmamak⁹, günah ve düşmanlıkta birbirine arka çıkmamak¹⁰ bağlamında kullanılmıştır.

2.1.3. Tenâsur

“التناصر / et-tenâsur” sözcüğü, yardım etmek anlamına gelen “ن-ص-ر / N-s-r” kökünden türemiştir. Yardımlaşmayı ifade eden önemli kavramlardan biridir. Nasr “mazluma yardım etmek” anlamındadır. Kur'an-ı Kerim'de özellikle Allah'ın yardımı için bu kökten “نصرُ الله” “Nasrullah” ifadesi kullanılmıştır. Bu meyanda Kâfirler topluluğuna karşı Allah'tan yardımın istenmesi¹¹ ve inkâr edenlerin kendi aralarındaki yardım ve dayanışmanın ahirette bir sonuç vermeyeceği¹² hususlarında nasr ve tenâsur kelimelerinin istimal edildiği görülmektedir. Aynı kökten türeyen “nâsır ve nasîr” kelimeleri “yardım eden” anlamına, “istinsar ve intisâr” sözcükleri de “yardım isteme” anlamlarına gelmektedir.¹³

⁵ Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), el-Maide 5/2.

⁶ el-Bakara 2/45.

⁷ Ebü'l-Kâsım Hüseyin Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garibi'l-Kurân*, thk. Saffân Adnan ed-Dâvûdî (Beyrut: Dârü'l-kalem, 1412), 460.

⁸ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 413-414.

⁹ el- Kasas 28/86

¹⁰ el- Bakara 2/85

¹¹ el- Bakara 2/250

¹² es-Sâffât 37/25

¹³ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 639-640.

2.1.4. Tekâfûl

“التكافل /et-tekâfûl” sözcüğü, “Birinin bakımını, gözetim sorumluluğunu üstlenmek, sigorta etmek” anlamındaki “ك-ف-ل / K-f-l” kökünden türemiştir. Pay ve kat anlamlarına gelen “kefl” kelimesi genel olarak, “birbirine kefil olmak, birbirinin ihtiyacını karşılamak” anlamında kullanılmıştır.¹⁴ Bir kimsenin ihtiyaçlarını ve bakımını üstlenen kimseye kâfil ve kefil denir. Nitekim Kur’an’da “kefl” kelimesi, Hz. Meryem’in sorumluluğunun ve bakımının Zekeriyya’ya (a.s.) yüklenmesi ile ifade edilmiştir.¹⁵

Yardımlaşma ile ilgili olarak İslam literatüründe; tesânüd (dayanışma), teâlûf (kaynaşma) ve teâhî (kardeşlik) gibi kavramlar da yer almaktadır.

2.1.5. Velâ’

“ولاء – توالي / Velâ’ ve Tevâlî” aralarına kendilerinden olmayan herhangi bir şeyin girmesine izin vermeyen bir yakınlığı ifade etmektedir.¹⁶ Bu yakınlık gerek mekânsal gerek nesebî ve dinî yakınlığı yahut da dostluk ve dayanışmayı kapsamaktadır. Kur’an-ı Kerim’de *Allah’ın iman edenlerin velisi olduğu*,¹⁷ *en güzel veli ve yardımcının da Allah olduğu*¹⁸ vurgulanmakta, *müminlerin de birbirinin dostu ve yardımcısı olduğu*¹⁹ belirtilmektedir. Cahiliye kültüründe tüm dayanışma ilişkileri kapsamında kullanılan bu kavram, sosyal bağları ifade eden ve İslâmî dönemde de sıklıkla kullanılan bir terimdir.²⁰

2.1.6. İhsan

“الإحسان / el-İhsan” sözcüğü “güzel olmak” anlamındaki “ح-س-ن / H-s-n” kökünden türemiştir. İhsan, “başkasına iyilik yapmak ve kişinin işinde mevcut olan iyilik” anlamlarında kullanılmaktadır.²¹ Ahlak literatüründe ise “iyiliklerde farz olan asgari

¹⁴ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 562.

¹⁵ Âl-i İmrân 3/37

¹⁶ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 692.

¹⁷ Âl-i İmrân 3/68

¹⁸ el-Enfâl 8/40

¹⁹ et-Tevbe 9/71

²⁰ Mustafa Çağrırcı, *Kur’an’ın Geliş Ortamında Ahlâk ve İnsan İlişkileri* (İstanbul: KURAMER, 2020), 162.

²¹ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 155.uy

ölçünün ötesine geçip isteyerek ve severek daha fazlasını yapmak”²² manasında kullanılmaktadır. “Allah size adaleti ve ihsanı (iyiliği) emreder.”²³ ayetinde adalet ve ihsanın birlikte emredilmesinden dolayı ihsan, adaletten daha üstün görülmüştür. “Adalet, kişinin vermesi gerekeni vermesi ve alması gerekenin en azını alması; İhsan ise vermesi gerekenden fazlasını vermesi, alması gerekenden daha az almasıdır.”²⁴ şeklinde yorumlanmıştır. İhsan, insana nispet edildiğinde; “yaptığı işi en güzel şekilde yapmayı” ve “Allah’ı görüyormuş gibi ibadet etmeyi”²⁵ ifade etmektedir. Allah’a yönelik olarak O’nun tüm yaratılmışlara olan lütuf ve in’amını ifade eden ihsan, insanlara yönelik cihetle, onların diğer varlıklara duyarlı olmasını ve yardıma yönelik acıma duygusunu ifade etmektedir. İhsanı sevgiyle ilişkisi ve sosyal boyutuyla ele alan İbn Miskeveyh (ö.421/1030), iyi ve erdemli insanın içinde daima başkalarına iyilik etme isteği bulunduğunu belirtmiştir.²⁶

2.1.7. İnfak

“الإنفاق / el-İnfak” kelimesi, yok olmak, harcamak, tükenmek anlamındaki “ن-ف-ق / N-f-k” kökünden türemiştir. İnfak, maldan ya da herhangi bir şeyden, gönüllü veya zorunlu olarak yapılan her türlü harcamayı ifade etmektedir.²⁷ Zekât, sadaka ve hayır için yapılan her türlü aynî ve nakdî yardım infak kapsamına girmektedir. Kur’an-ı Kerim ve hadislerde önemli bir yeri olan infakın en önemli özelliği ‘Allah yolunda’ ve ‘Allah rızası için’ yapılmış olmasıdır.²⁸ Bu kapsamda Allah’a tâat maksadıyla yapılan her yardım ve harcama, insanı ve toplumu cimriliğin tehlikelerinden kurtaran infakın çeşitleri olarak değerlendirilmiştir.²⁹

²² Mustafa Çağrı, “İhsan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 21/544.

²³ en- Nahl, 16/90

²⁴ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 156.

²⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi ‘u’s-sahîh*, nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki’n-Necât, 1422/2001), “İman” 37.

²⁶ Çağrı, “İhsan”, 21/546.

²⁷ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 650.

²⁸ el-Bakara, 2/195

²⁹ Mustafa Çağrı, “İnfak”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/289.

2.2. Kur'an-ı Kerim'de Yardımlaşma

Kur'an-ı Kerim, insanın sahip olması gereken ahlaki değerler hususunda ve sergileyeceği tutum ve davranışlarla ilgili kapsayıcı temel ilkeler ihtiva eden bir kitaptır. Bu yönüyle insanların ve toplumların huzurla yaşayabilmesinin ve karşılaştıkları sorunlarda nasıl çözümler üreteceklerinin de yollarını göstermektedir. Günümüzde özellikle insanlar arası ilişkilerde yaşanan sorunların çözümü ve sosyal ilişkilerde sağlam bir toplum düzeyinin yakalanması için Kur'an-ı Kerim'in öğretilerine kulak vermek gerekmektedir. Zira içerdiği ahlaki ilkeler, insanın fitratı ile uyumlu olduğu gibi sosyal gerçeklikle de örtüşen önemli esaslardır.³⁰ Kur'an-ı Kerim'de yardımlaşma ve dayanışmaya dair ayetler incelendiğinde hem Allah'ın yardımının hem de insanlar arası yardımlaşmanın şekli, boyutları ve inceliklerinin yer aldığı görülmektedir. Bu bölümde yardımlaşma ile ilgili ayetler maddi ve manevi yönüyle ele alınacaktır.

2.2.1. Maddi Yardımlaşma

İslam'da, yardımlaşmanın maddi boyutuna taalluk eden pek çok hüküm bulunmaktadır. Bunlar zekât, sadaka, infak, kurban, karz-ı hasen ve keffâretle ilgili hükümlerdir. Kur'an-ı Kerim'de bu hususları içeren ayetler incelendiğinde, maddi anlamda insanlar arasında oluşacak uçurumun önlenmesinin ve her vesile ile ihtiyaç sahibi kimselerin ihtiyaçlarının giderilmesinin gündem edildiği görülmektedir. Tüm bu hükümler, sosyal dengenin sağlanmasını hedefleyen toplumsal ibadetlerdir.

*“Mallarınızı Allah yolunda harcayın ve kendinizi kendi ellerinizle tehlikeye atmayın. Bir de iyilik edin ve yaptığınızı güzel yapın. Doğrusu Allah iyilik eden ve işini güzel yapanları sever.”*³¹ ayetinde infak emrinin akabinde *“kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın.”* ifadesi, infakın devamlılığına işaret etmektedir. Zira Taberî (ö. 310/923) buradaki tehlikenin, Allah yolunda infakı terk olduğunu nakletmiş³² ve İbn Abbas'dan

³⁰ Ali Akdoğan, *Kur'an ve Sünnet'ten Örneklerle Sosyal Ahlak Sosyal İlişkiler ve Ahlaki Değerler* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2011), 10.

³¹ el-Bakara, 2/195.

³² Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi 'u'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*, thk. Dr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Dâru Hicr li't-Tabâati ve'n-Neşri ve'-Tevzîi ve'l-İ'lân, 1422), 3/312.

(r.a.) rivayetle, gerçek tehlikenin Allah yolunda öldürülmek değil kendini infaktan alıkoymak olduğunu belirtmiştir.³³

Servetin sadece zenginler arasında tedavülde olmasını istemeyen³⁴ İslam dini, malın çeşitli şekillerde yetim ve yoksullarla, yolda kalmış ve ihtiyaç sahibi kimselerle paylaşılmasını istemiştir. Kur'an-ı Kerim'de infakla ilgili olarak; gerçek iyiliğe erişmenin yolunun sevilen şeylerden Allah yolunda infak oluşu³⁵, takva sahiplerinin özellikleri arasında “*darlıkta da bollukta da Allah yolunda harcamalarının*” sayılması yahut mallarını gizli açık Allah yolunda harcayanların müjdelmesi³⁶ konunun önemini ortaya koymaktadır. “*Hiçbir alışverişin, dostluğun ve şefaatin geçerli olmayacağı bir gün gelmeden önce size verdiğimiz rızıklardan Allah yolunda harcayın.*”³⁷ emriyle bu hususta acele edilmesi de vurgulanmıştır.

Zekâtın henüz farz kılınmadığı ilk dönem inen ayetlerde vurgulanan “it‘am (إطعام), ikram (إكرام), ta‘am (طعام), i‘tâ (اعطى)” gibi kavramlar Müslümanların gündemine infak fikrini yerleştirmiştir. Aç olanı doyurma, insanlara ikramda bulunma, yetimleri ve miskinleri doyurmaya teşvik etme gibi gönüllü infak hareketleri çok sık zikredilmiştir. İnsanların hayatlarını idâme ettirmesi için zarurî ihtiyaçların giderilmesi hedeflenmiş ve ilk muhataplar, küçük çapta da olsa yapabildikleriyle bu yardım faaliyetlerine teşvik edilmiştir.³⁸ İslam fihhında, bazı yasakların ihlal edilmesinin bir cezası olarak yer alan “kefaret”³⁹ hükmü de sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın sağlanmasının hedef alındığı hükümlerdendir. İşlenen bir günaha karşılık malî bir fedakarlığın yahut sosyal yarar içeren köle azâdı, fakirleri giydirme ve doyurma gibi kefaretlerin olması, maddi yardımlaşmanın önemini ortaya koymaktadır. Örneğin yemin kefaretinin açıklandığı Maide suresinde “*ailenize yedirdiğiniz cinsinden on fakiri yedirmek veya onları giydirmek yahut bir köle azat etmektir. Buna imkân bulamayan ise üç gün oruç tutmalıdır.*”⁴⁰ ayetinde Allah’tan bir bağışlanma ve yapılan fiili onarma mahiyetinde istenilen kefaret

³³ Taberî, *Câmi ‘u’l-beyân*, 3/314.

³⁴ el-Haşr, 59/7.

³⁵ Âl-i İmran, 3/92.

³⁶ el-Bakara, 2/274.

³⁷ el-Bakara, 2/254.

³⁸ Ali Çiftçi, *Mekkî Sureler Bağlamında Kur'an'da İnfak-Zekât İlişkisi* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009), 111-122.

³⁹ Rahmi Yaran, “Kefâret”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/181.

⁴⁰ el-Mâide, 5/89.

biçimleri de İslam'da sosyal hayata taalluk eden ve yardımlaşmayı gündeme getiren hükümlerdendir.

“Onların mallarında yardım isteyenlere ve yoksullara bir hak vardır.”⁴¹ ayetinde “Sâil; yardım isteyen” ve “Mahrum; yoksul olup iffetlerinden dolayı istemeyenler” için bir hak olduğu ifade edilmiştir. Surenin Mekkî oluşundan dolayı buradaki “hak” kelimesi zekât olarak anlaşılmamış, fakirler için gönüllü olarak ayrılan her tür sadaka olarak yorumlanmıştır.⁴² Bununla birlikte herhangi bir miktardan bahsedilmeyen ve fazla malı olan zengin malında yoksulların haklarının olduğunu bildiren ayetlerde, normal zamanlarda verilen zekât miktarlarının, açlık, kıtlık ve kriz dönemleri gibi zor şartlarda kişiyi sorumluluktan kurtaramayacağına işaret edilmiştir.⁴³

Kur'an-ı Kerim'de maddî yardımlaşmanın bir başka biçimi olarak “Karz-ı hasen” teşvik edilmektedir.⁴⁴ Allah'a güzel bir borç vermek anlamında kullanılan kavram, ihtiyaç sahibi kimselere güzel bir biçimde ödünç vermeyi, karşılığını Allah'tan (c.c.) bekleyerek verilen her türlü sadakayı ve yapılan salih amelleri kapsamaktadır. Helal kazançtan Allah için borç vermek, ailenin iâşesi için infakta bulunmak ve Allah yolunda yapılan her türlü harcama olarak tefsir edilmiştir.⁴⁵ Kişinin nefsinin cimriliğinden kurtulup, kendi hayrı için Allah yolunda infakta bulunmasının⁴⁶ ve Allah'ın (c.c.) kullara ihsan ettiği gibi kulların da ihsanda bulunmasının⁴⁷ emredildiği ayetler de yardımlaşmanın maddî boyutuna işaret etmektedir. er-Râzî (ö. 606/1210), kişinin malını Allah'a taat için harcıyıp, hayırlı yollarda kullanmasının onun dünyadaki en büyük nasiplerinden olduğunu ifade etmiştir. Zira kişinin dünyadan nasibi, yediği içtiği değildir. Bununla birlikte mutlak manada emredilen ihsan kavramının mal ile ve makam-mevkiyle yardımda bulunmayı, insanlara karşı güzel sözlü olup, onları güler yüzle ve hüsn-ü kabul ile

---

⁴¹ ez-Zâriyât 51/19.

⁴² Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi li-ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed el-Berdûnî - İbrahim Atfîş (Kahire: Daru'l Kütübi'l Mısriyye, 1964), 17/38.

⁴³ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/125.

⁴⁴ el-Hadîd, 57/18; el-Müzzemmil, 73/20.

⁴⁵ Kurtubî, *el-Câmi*, 17/252, 19/55.

⁴⁶ et-Tegâbün, 64/16.

⁴⁷ el-Kasas, 28/77.

karşılamaı kapsadığını belirtmiştir.⁴⁸ İhsan kavramı bu yönüyle manevî yardımlaşmayı da içine alan geniş bir anlama alanına sahiptir.

2.2.2. Manevi Yardımlaşma

Toplumda kardeşlik ilkesinin yaşanmasını emreden İslam dini, bu ilkenin gerçekleşebilmesi için yardımlaşmanın maddi boyutunun yanında manevî boyutuna da büyük önem vermiştir. Bu minvalde ayetlerde “*Mü’min erkek ve mü’min kadınların birbirlerinin dostu ve yardımcısı olduğu, iyiliği emredip, kötülüklerin engel olmaya çalıştıkları*”⁴⁹ ve “*İman edip hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler ile onları barındırıp yardım edenlerin, birbirlerinin velileri oldukları*”⁵⁰ vurgulanmıştır. Ayetlerde geçen “*ولي / V-l-y*” kelimesi “*aralarına kendilerinden olamayanın girmesine engel olan bir yakınlık ve yardımlaşma*”⁵¹ anlamında olup, mekânsal yakınlığı, nesep veya din yönünden yakınlığı, dostluk ve yardımlaşma yahut inanç yönünden yakınlığı ifade etmektedir. Bu yakınlık maddi manevi destek ve arka çıkmayı, her türlü dayanışmayı gerekli kılmaktadır. Bu gerekliliğin sağlanmaması durumunda ise yeryüzünde karışıklık ve büyük bir bozgunculuk ortaya çıkacağı belirtilmektedir.⁵²

Müminlerin, bir haksızlığa maruz kaldıklarında veya bir saldırıya uğradıklarında yardımlaşmaları,⁵³ beraber karşı koymaları, imkân ve güçlerini ortaya koyarak bir dayanışma içinde olup haksız müdahaleler karşısında ortak tavır takınmaları, onların önemli vasıflarındandır. Bu yardımlaşma, Allah’ın (c.c) koyduğu sınırları aşmayan, yapılan zulüm ve haksızlıklara ancak misliyle karşılık verecek bir dayanışmayı kapsamaktadır. Sahabe bu hususta, haddi aşan zalimlere fırsat verecek ve kendilerini zelil düşürecek her durumu kerih görmüşler, Allah’ın (c.c.) ayetlerle çizdiği sınırlar çerçevesinde birlikte karşı koymuşlardır.⁵⁴

⁴⁸ Ebû Abdullah Muhammed Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb* (Beirut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 1420), 25/15.

⁴⁹ et-Tevbe, 9/71.

⁵⁰ el-Enfâl, 8/72.

⁵¹ İsfahânî, *el-Müfredât*, 692.

⁵² el-Enfâl, 8/73.

⁵³ eş-Şûrâ, 42/39.

⁵⁴ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 27/604.

“İyilik ve takva üzere yardımlaşın. Günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayın”⁵⁵ ayeti, yardımlaşmanın manevi yönünü ve hangi minvalde olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Hudeybiye antlaşmasından sonra Kabe’yi ziyaret edemeden geri dönmek durumunda kalan Müslümanlara “bir kavme duyduğunuz kin, sizi haddi aşmaya sevk etmesin, düşmanlık etmek ve günah işlemekte yardımlaşarak aşırı gitmeyin” emri, Allah’ın (c.c.) hududunu hatırlatmaktadır. Güç Müslümanların eline geçtiğinde (Mekke fethedildiğinde) intikam alma hırsıyla, müşriklerin zulümlerine misilleme yaparak zulmetmek, haddi aşmak olarak tasvir edilmiş ve Müslümanlar bundan menedilmiştir.⁵⁶ Bu hususta sadece bireysel bir aksiyon almanın değil yardımlaşmanın da yasaklanmış olması önemi haizdir. Zira yardımlaşma, kin ve nefrette, hukuksuzlukta, düşmanlık ve zulümde değil iyilik ve takvada olmalıdır. Ferrâ el-Begavî (ö. 516/1122) ayette geçen “*el-Birr ve et-Takva*” kelimelerini “İyilik emre uymaktır, takva ise yasaklardan kaçınmaktır. İyilik İslam’dır, takva ise Sünnettir.”⁵⁷ şeklinde tefsir etmiştir. Bu manada

İslam ahlakının ve ahkâmının sınırları içinde olan her türlü iyilikte, sünnete ittibayı içeren her güzel işte yardımlaşmak esastır. Ayetin devamında yardımlaşmanın nehyedildiği “*el-İsm ve el-udvân*” kelimelerini ise “İsm (günah), küfür ve itaatsizlik, düşmanlık/saldırganlık ise zulüm ve bidattir”⁵⁸ şeklinde açıklayan el-Begavî “İyilik güzel ahlaktır (karakterdir), kötülük/günah ise seni rahatsız eden ve insanların bilmesini istemediğin şeydir”⁵⁹ hadisini de burada tahrir etmiştir.

Manevi yardımlaşmanın bir başka yönüne ise “Müminlere kol kanat ger, onlara merhamet ve şefkatle davran”⁶⁰ ayeti işaret etmektedir. Müminlere karşı sert ve incitici bir tavırdan uzak olarak rıfk ile yumuşak davranmanın emredildiği ayette Hz. Peygamber (s.a.v) şahsında bütün Müslümanlar uyarılmaktadır. Zikredilen “kanat ger” ifadesi,

---

⁵⁵ el-Mâide, 5/2.

⁵⁶ Karaman vd., *Kur’an Yolu*, 2/207-208.

⁵⁷ Ebû Muhammed el-Begavî, *Me’âlimü’t-tenzil fî tefsîri’l-Kur’ân*, thk. Abdürrezzâk Mehdî (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabi, 1420), 2/9.

⁵⁸ Begavî, *Me’âlimü’t-tenzil*, 2/9.

⁵⁹ Ebû Abdullah Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb Arnaût, Adil Mürşid (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1421), 29/181 (Had.no. 17633).

⁶⁰ eş-Şuarâ, 26/215.

kuşların yere inerken kanatlarını kapatmalarından bir mesel olarak, müminlerin birbirlerine tevazu, şefkat ve merhamet ile kuşatıcı hareket etmelerini emretmektedir.⁶¹

Toplumda kuşatıcı bir dayanışma ve yardımlaşmayı ikâme edecek bazı davranışlar Kur'an-ı Kerim'de çeşitli şekillerde tasvir edilmiştir. Kötülüğü en güzel şekilde savmanın gerekliliğinin vurgulandığı Fussilet suresinde, bu surette düşmanlıkların sıcacık bir dostluğa dönüşeceği ifade edilmiştir.⁶² Kötülüğe misliyle karşılık verip düşmanlıkları artıracak, kin ve nefreti körükleyecek her türlü davranış, toplumda oluşacak ülfet ve muhabbetin önünde engeldir. Kötülüğü iyilikle defetme vasfı ise ancak sabredenlerin ulaşabileceği önemli bir erdemdir.⁶³ Nefse ağır gelse de sabırla devam edildiği takdirde, iyilik ve dostlukların çoğalıp, kötülük ve düşmanlıkların yok olması Allah'ın (c.c.) müjdelediği bir hakikattir.

Anne babaya şefkat ve merhamet ile muamelede bulunma,⁶⁴ sıla-i rahim bağına koruma,⁶⁵ insanlara ihsanda bulunma,⁶⁶ iyiliği emredip kötülükten nehyetme,⁶⁷ hayırda yarışma⁶⁸ ve insanları kendine tercih etme (îsâr)⁶⁹ gibi pek çok davranış, Kur'an-ı Kerim'de manevi yardımlaşmanın farklı veçhelerini ortaya koymaktadır. Tüm bu ahlaki meziyetler ile muttasıf olabilen toplumlar, yardımlaşma ve dayanışmayı oluşturacak nüvelere sahiptirler. Teavünün maddi boyutunu da kapsayan, yaşanan ve hissedilen, insanlar arasındaki uçurumu ortadan kaldırıp toplumu kalkındıracak bir yardımlaşma ancak bu ahlaka sahip olmakla gerçekleşecektir.

Bu bölümde, İslam literatüründe yardımlaşmaya dair kavramlar ve Kur'an-ı Kerim'de yer alan ayetler tahkik edilmiştir. Gerek kavram çeşitliliği gerekse ayetlerin muhtevası, İslam'ın bu hususa verdiği ehemmiyeti ortaya koymaktadır. Bu minvalde

---

⁶¹ Nâsîrüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envârü 'l-tenzîl ve esrârü 'l-te'vîl*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Maraşlı (Beyrût: Daru İhyai't-Türâsi'l-Arabi, 1418), 4/151.

⁶² el-Fussilet, 41/34.

⁶³ er-Ra'd, 13/22, el-Kasas, 28/54.

⁶⁴ el-İsrâ, 17/23.

⁶⁵ en-Nisâ, 4/1, er-Ra'd, 13/21.

⁶⁶ el-Kasas, 28/77.

⁶⁷ et- Tevbe, 9/71.

⁶⁸ el-Bakara 2/148.

⁶⁹ el-Haşr, 59/9.

maddi ve manevi yardımlaşmanın bireysel ve toplumsal bir farz olduğu, icrasının ise usulüne uygun olarak hassasiyetle yerine getirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

3. HADİSLERDE YARDIMLAŞMA ÂDÂBI

İnsanoğlu dünyaya geldiği ilk andan itibaren yaşamının her döneminde diğer insanlarla ilişki kurmaktadır. Zira insan toplum içinde yaşayan, sosyal bir varlıktır. İbn Haldun (ö. 806/1406) yeryüzündeki hiçbir insanın, yaşamı için ihtiyaç duyduğu hususları teminde müstakil olmadığını ve herkesin yek diğerine ihtiyaç duyduğunu söylemiştir.⁷⁰ Ona göre, “yardımlaşma olmadığı sürece insan için erzak ve gıda dahi hasıl olmadığı gibi hayatı da tam ve düzgün olmaz. İnsanın bekâsı ve nev’inin muhafazası ancak teâvun ile mümkün olmaktadır.”⁷¹ Sağlıklı bir toplumun oluşması için, insanların birbiri ile kurduğu ilişkilerin niteliği önem arz etmektedir. Aile içi bağlardan komşuluk ilişkilerine, alışveriş/ticaret münasebetlerinden uluslararası ilişkilere, tüm sosyal tavır ve davranışların bina edildiği temel, bu ilişkilerin sağlamlığını göstermektedir. Kur’an-ı Kerim bu hususta Allah Resul’ünün örnekliliğini vurgulamaktadır.⁷² Hz. Peygamber’in (s.a.v.) her konuda olduğu gibi toplumdaki yardımlaşma ve dayanışma meselesinde de örnekliliği ve ahlakı Müslümanlar için yol gösterici olmaktadır.

Kur’an-ı Kerim, “İyilik ve takvada yardımlaşın, günah ve haksızlıkta yardımlaşmayın”⁷³ emriyle bireylerin ve toplumların hangi hususlarda yardımlaşması gerektiğinin sınırlarını belirlemiştir. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) yaşantısı ve sünneti ise bu sınırların üzerine bina edilmiş olan yardımlaşma edep ve ahlakını ortaya koymaktadır. Resulullah (s.a.v.) ilk gelen vahiy akabinde korkuyla Hz. Hatice’nin (r.a.) yanına gittiğinde, onun teselli eden sözleri Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ahlakı hususunda önemli noktaları ortaya koymaktadır. Hz. Hatice (r.a.) “*Sen akrabayı gözetirsin, işini görmekten aciz olan kimselerin ağırlığını yüklenir, hak yolunda ortaya çıkan olaylarda halka yardım edersin..*”⁷⁴ diyerek Allah’ın O’nu utandırmayacağını ifade etmiştir. Hz. Muhammed’in (s.a.v.) peygamberlik öncesi hayatı da onun toplumsal dayanışma ve yardımlaşma hususundaki ulvî ahlakının bir göstergesi olmuştur. Günümüzde bu ahlak ve usûlden yoksun pek çok tavrıla karşılaşmaktayız. Yardımlaşma ve dayanışmanın ruhuna aykırı

⁷⁰ Ebû Zeyd Velîyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed İbn Haldun, *el- Mukaddime*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2022), 652.

⁷¹ İbn Haldun, *el- Mukaddime*, 214.

⁷² el-Ahzâb 33/21.

⁷³ el-Mâide 5/2.

⁷⁴ Buhârî, “Bedi’l-Vahy”, 1.

olan biçimler, yapılan fiilin özüyle çelişmekte ve sonuç olarak yaparken yıkmamanın örnekleri ortaya çıkmaktadır. Yapılan yardımlarda kimlik ve markaların ön plana çıkartılarak reklam edilmesi, bir çıkar ve beklenti ile yapılması, başa kakıcı ve bencil tavırların sergilenmesi, insan onurunu zedeleyen üsluplar gibi pek çok durumun Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yardımlaşma ahlakı ile çeliştiğini söyleyebiliriz.

Yardımlaşma ve dayanışma hususunda Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetinden ve hadislerinden çıkardığımız ilkeler, İslam toplumunu tekrardan ihya edecek evrensel niteliktedir. Yapılan yardımların Allah rızası gayesi ile yapılması, küçük görülmeden ve ihtiyaç anında, gizlilik esası gözetilerek yapılması ve yakınlardan başlanması gibi ilkeler bunlardan bir kısmıdır.

3.1.1. Yardımın Allah Rızası İçin Yapılması

İslam dini, dünya veya ahirete yönelik her türlü iş ve amelin değer ölçüsünü ihlas olarak belirlemiştir. İhlas, dünyevî bir karşılık beklemeden sırf Allah rızası için yapılan bir kulluk olup O'nun (c.c.) rızasına uygun programlanan kalp ve aklın amelidir.⁷⁵ Hz. Peygamber (s.a.v.), “Allah, ancak samimiyetle yalnız kendisi için ve rızası gözetilerek yapılan ameli kabul eder.”⁷⁶ buyurmuş ve yapılan amellerin Allah katındaki değerinin olmazsa olmaz vasfını belirtmiştir.

“Hayır için yaptığınız her harcama kendiniz içindir. Verdiklerinizi ancak Allah rızası için verirsiniz. Hayır için yaptığınız her harcamanın karşılığını da hiçbir haksızlığa uğramaksızın tam olarak alacaksınız..”⁷⁷ ayeti, yapılan hayrın karşılığını, yapan kişinin alacağına işaret etmektedir. Dolayısıyla yapılan infakın yararı, hayrı yapan kimseye olacaktır. Bu sebeple ayet, başa kakmayı, malın kötüsünü vermeyi ve ihtiyaç sahiplerini incitmeyi de menetmektedir⁷⁸. Zira yapılan fiilde Allah rızasının gözetilmesi, sonucu çirkin ve kötü olan her davranıştan da insanı korumaktadır. Allah rızası gibi ulvi bir

⁷⁵ Komisyon, “İhlâs Allah İçin Samimiyet”, *Hadislerle İslam*, ed. Mehmet Emin Özafşar (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 3/145.

⁷⁶ Ebû Abdurrahman Ahmed en-Nesâî, *es-Sünen (el-Müctebâ)*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde (Haleb: Mektebetü'l-Matbûati'l-İslâmiyye, 1406), “Cihad”, 24.

⁷⁷ el-Bakara 2/272.

⁷⁸ Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm* (Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, 1431), 1/264.

gayeye sahip olan insan, yaptığı ameli değersizleştiren süflî emellerden de uzaklaşmaktadır.

“*Din samimiyettir*”⁷⁹ buyuran Allah Resulü, bu samimiyetin “*Allah’a, Kitabına, Resulüne, Müslümanların idarecilerine ve bütün Müslümanlara*” karşı olması gerektiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla insanların birbirleri ile ilişkilerinin samimiyet ve ihlas üzere tesis edilmesi, Allah rızasının gözetilmesi açısından önemli bir esastır. Zira, kul ile kul ilişkisi, Allah ile kul ilişkisinin de önemli tezahürlerinden biridir. Şüphesiz insan ilişkilerinden belki de en hassas olunması gereken yardımlaşma hususunda da samimiyetin korunması ve Allah rızasının gözetilmesi gerekmektedir.

Hz. Peygamber (s.a.v.), Abdullah b. Amr b. Âs’ın (r.a.) naklettiği bir rivayette şöyle buyurmuştur: “*Kırk haslet vardır ki; bunların en üstünü, sağarak faydalanması için birine bir keçi vermektir. Allah’tan sevap bekleyerek ve Allah’ın vaadini umarak bunlardan birini yapan kimseyi Allah cennete koyar.*”⁸⁰ Hz. Peygamber (s.a.v.) bu kırk hasletin neler olduğunu saymamış ancak o günün şartlarında, yardımlaşmanın en kolay ve yararlı olan yollarından birini örnek vermiştir. Malın kendisi ile değil de ondan hasıl olacak fayda (hayvanın yünü ve sütünden bir süre yararlanma) ile yardımda bulunmayı teşvik etmiştir. Bundan daha küçük ya da daha büyük her türlü yardım ve iyiliği, sırf karşılığını Allah’tan bekleyerek yapanları cennet ile müjdelemiştir. Kitabı’z-Zekât bölümünde bu rivayeti tahrir eden Ebû Dâvûd (ö. 275/889), buradaki kırk hasletin sayılmasına yönelik rivayeti de nakletmiştir. Yoldan eza veren bir şeyi kaldırmak, aksırana dua etmek, selam almak gibi bazı hasletlerin de sayıldığını ancak on beşe ulaşamadıklarını rivayet etmiştir.⁸¹ Şüphesiz Allah rızası için yapılan her türlü iyiliğin önemsenmesi ve küçük görülmemesini vurgulayan Hz. Peygamber (s.a.v.) burada kırk hasleti saymayı da amaçlamamış, bu yolların çeşitliliğine işaret etmiştir.

Yapılan her türlü işin Allah için yapılmasını vurgulayan, Ebû Ümâme’nin (r.a.) rivayetinde ise Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Kim Allah için sever, Allah için nefret eder, Allah için verir, Allah için (kötülüklerle) engel olursa, imanını kemale*

⁷⁹ Ebû’l-Hüseyn İbnü’l-Haccâc el-Müslim, *el-Câmi’u’s-sahîh*, thk. M. Fuat Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 1431), İman, 95.

⁸⁰ Buhârî, “Hibe”, 35; Süleyman b. Eş’as İshak es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût, Muhammed Kâmil Karabelâ (Beyrut: Dârü’r-risâle, 1430/2009), “Zekât”, 42.

⁸¹ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 42.

*erdirmiş olur.*⁸² Hz. Peygamber (s.a.v.), Allah rızası dışında herhangi bir amaç gütmeyen, mahza Allah için yapılan her türlü fiil ile olgun bir imanın ilişkisine vurgu yapmıştır. Rivayette sayılan fiillerin dışında, konuşmak, susmak, insanların arasına katılmak veya uzlete çekilmek gibi her türlü davranışın Allah için yapılması kastedilmektedir.⁸³ Nitekim “*Benim namazım, bütün ibadetlerim, hayatım ve ölümün Alemlerin Rabbi olan Allah içindir.*”⁸⁴ ayeti de insanın tam bir teslimiyetle bütün varlığını Allah’a adanmış olması gerektiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla ondan sadır olacak her türlü iş ve amelde en başta Allah’ın rızası gözetilmelidir.

Kur’ân-ı Kerim’de mallarını Allah rızasını umut ederek ve içlerinden gelerek harcayanların misali bol yağmurla iki misli ürün veren bir bahçeye benzetilirken; ihtiyaç sahiplerine yardımı Allah rızası dışında bir amaçla yapanların misali ise kasırganın isabet etmesiyle yanıp kül olan bir bahçeye benzetilmiştir.⁸⁵ Allah rızası dışında bir maksatla verilen sadakalar elden çıkmıştır, mal eksilmiştir; ancak bunlar, herhangi bir ecir ve sevap getirmemiştir. İnsanın, Allah rızası dışındaki her türlü gayesi, amelinin karşılığını yok eden bir kasırgaya dönüşmektedir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) Allah için isteyen kimselere vermeyi ve Allah için sığınan kimselere de yardım etmeyi teşvik etmiştir. Nitekim Abdullah b. Ömer’den (r.a.) rivayet edildiğine göre Resulullah (s.a.v.): “*Allah için size sığınan kimseye yardım edin. Allah için isteyen kimseye verin. Sizi davet edene icabet edin, size iyilik yapanı mükâfatlandırın. Eğer onu mükâfatlandıracak bir şey bulamazsanız, -karşılıkta bulunduğunuza kanaat edinceye kadar- ona dua edin.*” buyurmuştur.⁸⁶ Münzirî (ö.656/1258) başına gelen bir bela veya musibetten, herhangi bir zulüm ve tecavüzdü Allah için sığınan kimseye elden geldiğince yardım etmenin farz olduğunu belirtmiştir.⁸⁷ Kişinin, kendisinden kötü olmayan bir şey istendiği takdirde, elinde olan bir şeyse onu vermesini, davetine icabet etmesini, iyiliğine iyilikle karşılıkta bulunmasını vurgulayan Hz. Peygamber (s.a.v.),

⁸² Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 15.

⁸³ Ebû’l-Hasen Nürüddîn Ali b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî, *Mirkatü’l-mefâtih şerhu mişkâti’l-mesâbih* (Beyrut: Dârü’l-Fikr, 1422), 1/106.

⁸⁴ el-Enam 6/162.

⁸⁵ el-Bakara 2/265, 266.

⁸⁶ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 38, “Edeb”, 117; Ebû Abdullah Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb Arnaût, Adil Mürşid (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1421), 9/266, (No.5365).

⁸⁷ Muhammed b. Eşref Azîmâbâdî, *Avnü’l-ma’bûd şerhu süneni Ebû Dâvûd* (Beyrut: Dârü’l-kütübi’l-İlmiyye, 1415/1995), 14/9.

toplumda dayanışmanın tesis edilmesi için mühim noktalara işaret etmiştir. Bununla birlikte, “İhsanın (iyiliğin) karşılığı ancak ihsandır (iyiliktir).”⁸⁸ ayetinin tefsiri niteliğindeki rivayette, Allah Resulü (s.a.v.), yapılan iyiliğin karşılığında kişiye dua etmenin de ihsan kapsamında bir karşılık olduğunu belirtmiş, madden karşılıklı bulunmaya gücü yetmeyen kimseleri duaya yönlendirmiştir. Bu bağlamda toplumda kalbî, manevî bağların oluşmasını hedeflemiştir.

Hız. Peygamber’in (s.a.v.) Allah’ın sevdiği üç grup insanı saydığı Ebû Zerr (r.a.) rivayetinde ise birinci grupta, “Bir adamın Allah rızası için bir şeyler istediği ve aralarında akrabalık ilişkileri bulunmayan bir toplumda, kimse onunla ilgilenmediği halde, içlerinden birinin geride kalıp, gizlice ona bir şeyler vererek yardımında bulunan kimse”⁸⁹ şeklinde tasvir edilmiş ve verdiği Allah’tan başka kimsenin bilmediği vurgulanmıştır. Yakınlık ilişkisi bulunmasa dahi Allah için isteyen kimsenin geri çevrilmemesi gerektiğini belirten Allah Resulü (s.a.v.), ihtiyaç sahibi kimseye karşı tüm insanların kör ve sağır olduğu bir toplumda, ona gizlice yardımında bulunan kimseyi Allah’ın sevdiği kimseler arasında ilk grup olarak saymıştır.

Müminler arasındaki yardımlaşma ve dayanışmayı, tuğlaları birbirine sıkıca kenetlenmiş bir binaya benzeterek anlatan Hız. Peygamber (s.a.v.), iki elinin parmaklarını birbirine geçirmek suretiyle de bu dayanışmanın önemini vurgulamıştır.⁹⁰ Toplumda yardımlaşma ve dayanışmanın tesis edilebilmesi için, kardeşlik hukukuna dair esasların yer aldığı bir diğer rivayet ise şöyledir:

“Birbirinize haset etmeyin! Müşteri kızıştırmayın! Birbirinize buğz etmeyin! Birbirinize sırt çevirmeyin! Biriniz diğerinin pazarlığı üzerine satış yapmasın! Kardeş olun ey Allah’ın kulları! Müslüman Müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez; onu yardımsız bırakmaz, onu tahkir etmez. -Üç defa kalbine işaret ederek- Takva şuradadır. Kişiye kötülük namına Müslüman kardeşini tahkir etmesi kâfidir. Müslümanın her şeyi, kanı, malı ve ırzı Müslümana haramdır.”⁹¹

⁸⁸ er-Rahmân 55/60.

⁸⁹ Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed İbn Ebû Şeybe, *Kitâbü'l-musannef fi'l-ehâdîsi ve'l-âsâr*, thk. Kemal Yusuf el-Hût (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409), 4/207, (No.19355); Nesâî, “Zekât”, 75.; Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ et-Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire: Matbaatü Mustafâ, 1975), “Sıfatu'l Cennet”, 25.

⁹⁰ Buhârî, “Edeb”, 36 (No.6026).; Müslim, “Birr ve Sıla”, 65.

⁹¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 7/443 (No.7713); Müslim, “Birr ve Sıla”, 32, (No 2564).

Hadiste geçen خذل (*hazl*) kelimesi yardımsız bırakmak, rezil etmek manalarına gelmektedir. Burada maksat, imkânı varken ve şer’i bir mazereti de yoksa bir Müslüman, din kardeşini zalime karşı müdafaa etmekten ve ona yardımdan geri kalmaz, demektir.⁹² Müslümanlığın ve kardeşliğin en önemli gereklerinden biri, kardeşini ihtiyaç anında yalnız ve yardımsız bırakmamak, bulunduğu durum içinde terk etmemektir.

3.1.2. Yardım Yapılırken Yakınların Gözetilmesi

İslam’da teavünün en önemli esaslarından biri yakınların gözetilmesidir. Bu hususta öncelikle aile efradının, ardından yakın akrabaların ve yakından uzağa komşuların birbirleri üzerinde hukukları söz konusudur. Aile ve akrabalar arasındaki dayanışma, toplumda oluşacak birlik ve beraberlik açısından önemlidir. Zira aile, toplumun çekirdeği olmak bakımından önem arz etmektedir. Bu sebeple, içten dışa doğru oluşan ve sağlamlaşan bir tesânüd, sağlıklı ve güçlü bir toplumun tekâmülünde mühim noktalardan biridir.

İnsanın kendisinin ve ailesinin ihtiyacından fazla olanı infak etmesi gerektiğini vurgulayan Hz. Peygamber (s.a.v.), bu infak ve tasaddukta nafakası üzerine vacip olan kimselerden başlamanın gerekliliğine işaret etmiştir.⁹³ Bu bakımdan en hayırlı sadaka, geçimi üzerine olan varlıklara yapılan sadakadır.⁹⁴ Kişinin Allah rızasını umarak, bakmakla görevli olduğu aile efradına yaptığı harcamaların da sadaka olduğunu⁹⁵ belirten Allah resulü, aile üyelerinin ihtiyaçlarının gözetilmesi hususundaki her türlü infakı teşvik etmiştir.

İsrâ suresinde, anne babaya iyilik etmek, onlara yardım ve ihsanda bulunmak, Allah’a kul olmak ile art arda zikredilmiştir.⁹⁶ Hz. Peygamber (s.a.v.) de günahların en büyüklerini saydığı bir rivayette Allah’a şirk koşmanın akabinde ikinci büyük günah olarak anne babaya âsi olmayı dile getirmiştir.⁹⁷ Hadiste geçen “*ukuk-u valideyn*” ifadesindeki “*el-a’kk*” kelimesi alakayı kesmeyi ve itaatsizliği ifade etmektedir. İslam

⁹² Ebû Zekerriyya Yahya en-Nevevî, *el-Minhâc şerhu sahih-i Müslim İbni Haccâc* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 1392), 16/160.

⁹³ Müslim, “Zekat”, 97 (No. 1036).

⁹⁴ Buhârî, “Zekat”, 18.

⁹⁵ Buhârî, “Zekat”, 48.

⁹⁶ el-İsrâ, 17/23.

⁹⁷ Müslim, “İman” 143.

âlimleri, masiyet içermeyen her türlü hususta anne babaya itaatin vacip olduğunu bununla birlikte, onların izni olmadığı sürece cihada gitmenin dahi haram olduğunu söylemişlerdir.⁹⁸ Anne babaya iyilik ve ihsanı vurgulayan bir diğer rivayette ise cihada gitmek isteyen sahabiye “*Anan baban hayatta mı?*” diye soran Allah Resulü (s.a.v.), sahabinin evet cevabı üzerine “*Git onlara hizmet et*” cevabını vermiştir.⁹⁹ Hayatta olan anne babanın yardım ve hizmetinde bulunmak, “*yaşlılıklarında onlara merhamet ve alçak gönüllülükle kol kanat germek*”¹⁰⁰ Allah’a itaatten sonraki en önemli vecibedir. Hz. Peygamber (s.a.v.), onlara ihsan ve yardımda bulunmayı, cihadın da ötesinde en faziletli amel kapsamında değerlendirmiştir.

Kur’an-ı Kerim’de pek çok ayet akrabaya vermeyi ve onlara iyilikte bulunmayı emretmektedir.¹⁰¹ “*Akrabaya, yoksula ve yolcuya hakkını ver.*”¹⁰² ayeti yapılacak hayır ve infakta, önceliğin akrabalarda olduğuna işaret etmektedir.

Akrabaya yapılan yardımın iki kat sevap olduğunu nakleden Selman b. Âmir’in (r.a.) rivayetinde, Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Muhtaç kimseye sadaka vermekte sadaka sevabı vardır. Akrabaya sadaka vermekte ise hem sadaka sevabı hem de akrabalık bağlarını kuvvetlendirme sevabı vardır.*”¹⁰³ Yapılacak olan her türlü yardım ve infakta önceliğin yakın akrabada olması, sıla-i rahim bağlarını kuvvetlendirmeye vesile olduğundan, muhtaç kimseye yapılan sadakadan iki kat daha fazla sevaptır. Bununla birlikte bilhassa “*düşmanlık ve buğz eden, hırçın akrabaya*”¹⁰⁴ verilen sadakanın en faziletli sadaka olduğunu bildiren Hz. Peygamber (s.a.v.) bu vesile ile düşmanlık ve küskünlüklerin ortadan kalkmasını murat etmiştir. İnsanın nefesine ağır gelmesine rağmen, buğz eden akrabaya yardımda bulunmak, akrabalık ilişkilerini, ülfet ve muhabbeti artırdığı gibi nefse muhalefet etmekle kişinin nefsinin terbiye etmesine de vesile olmaktadır.

---

⁹⁸ Nevevî, *el-Minhâc*, 2/87.

⁹⁹ Müslim, “Birr”, 5; Buhârî, “Edeb” 3.

¹⁰⁰ el-İsra, 17/24.

¹⁰¹ el- Bakara,2/215; en-Nahl 16/90; el-İsrâ 17/26.

¹⁰² el-İsrâ,17/26.

¹⁰³ Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî, *es-Sünen* (Riyad: Dârü'l-Muğni, 2000), “Zekât”, 38; Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, thk. Abdülmecid es-Selefi (Kahire: Mektebetü ibn Teymiyye, 1415), 6/276 (No.6211).

¹⁰⁴ Dârimî, *es-Sünen*, “Zekât”, 38.

Toplumda yardımlaşma ve dayanışmanın tesis edilebilmesi hususunda, aile ve akrabalık ilişkilerinden sonra en önemli nokta komşuluk ilişkileridir. Şüphesiz en yakınlarımızda bulunan komşularımız bazen akrabalarımızdan daha sık görüştüğümüz ve yardımına daha çok ihtiyaç hissettiğimiz kimselerdir. Zor bir durumda kapısını çalacağımız ilk adrestir komşularımız. Dolayısıyla komşular ile kurulan ilişkilerin sağlamlığı hem bireyin huzuru hem de toplumun huzur ve emniyeti açısından önemlidir.

Hz. Peygamber'den (s.a.v.) komşuluk ile ilgili pek çok hadis varid olmuştur. Öyle ki, Allah Resulü, Cebrail'in (a.s.) komşulukla ilgili o kadar çok tavsiyede bulunduğunu ve neredeyse komşuyu komşuya mirasçı kılacağını zannettiğini söylemiştir.¹⁰⁵ Buradaki komşu lafzı mümin-kâfir, âbid- fâsık, dost-düşman, uzak veya yakın hepsine şamildir.¹⁰⁶ Komşuluk hukukunu, komşuya yardım, iyilik ve ihsanı içeren pek çok rivayet, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) inşa ettiği İslam toplumunda bu hususun ne derece mühim olduğunu göstermektedir. Ancak günümüzde bu konudaki yüksek değer ve ilkelerin erozyona uğradığını ifade edebiliriz.

Allah Resulü (s.a.v.), komşuya iyilik hususunu Allah'a ve ahirete iman ile ilişkilendirmiştir. Nitekim “*Allah'a ve ahiret gününe iman eden kimse; komşusuna ikramda bulunsun*¹⁰⁷, *komşusuna iyi davranın*¹⁰⁸, *komşusuna eziyet etmesin*¹⁰⁹” gibi hadisler, bu ilişkiyi vurgulamaktadır. Dolayısıyla sıkıntıda olan komşunun yardımına koşmak, ona iyilik ve ihsanda bulunmak imanın kemal noktalarından olup, olgun bir müminin özelliklerindedir. Hz. Peygamber (s.a.v.), komşuya ikram ve ihsan konusunda kapısı en yakın olandan başlamayı tavsiye etmiştir.¹¹⁰ Herkesin en yakın komşusuna duyarlı olduğu, ona karşı kör ve sağır kalmadığı bir komşuluk ilişkisi kurulduğu takdirde toplumda dayanışmanın var olduğunu söyleyebiliriz.

Komşuluğun tasnif edildiği bir rivayette Allah Resulü (s.a.v.), müşrik komşunun üzerimizde bir hakkı olduğunu, mümin komşunun hem komşuluk hakkı hem Müslüman kardeşi olması dolayısıyla iki hakkı olduğunu, akraba komşunun ise akrabalık hakkı ile

---

¹⁰⁵ Buhârî, “Edeb”, 28.

¹⁰⁶ Muhammed Abdurrahman el-Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî bi şerhi câmi'i'l-Tirmizî* (B.y: Darü'l-kütübi'l-ilmîyye, ts), 6/62.

¹⁰⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 13/83, (No. 7645).

¹⁰⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 26/291, (No. 16370).

¹⁰⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 13/64, (No. 7626).

¹¹⁰ Buhârî, “Edeb”, 32.

birlikte üç hakkı olduğunu belirtmiştir.¹¹¹ Hadiste Hz. Peygamber'in (s.a.v.) çok geniş bir perspektif çizdiğini görmekteyiz. Kâfir de olsa mümin de olsa komşuluk hakkının gözetilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Allah Resul'ünün Ebû Zerr'e (r.a.) “Çorba pişirdiğin vakit suyunu çok koy ve komşularını gözet!”¹¹² tavsiyesi de komşular ile yardımlaşma hususunda her zaman duyarlı olunması gerektiğine işaret etmektedir. Aynı zamanda kişinin çok geniş imkânları olmasa dahi, çorbasındaki suyu artırmak suretiyle de olsa komşusunu gözetmesi bu meselenin imkân meselesi olmadığını ortaya koymaktadır. Katılan suyun çorbanın lezzetini azaltmasına rağmen paylaşmanın ve kardeşliğin tadını artıracığı muhakkaktır.

Komşular ile yardımlaşmanın bir diğer veçhesi ise onlara zorluk durumlarında borç vermektir. Nitekim komşuluk hakkının getirdiği sorumlulukları soran bir sahabiye Hz. Peygamber (s.a.v.) “borç istediği zaman ona borç vermendir”¹¹³ şeklinde cevap vermiştir. Komşu dayanışmasının bir bakıma şifrelerini ortaya koyan rivayetler, İslam dininin bu konudaki hassasiyetini ortaya koymaktadır. Ancak günümüzde Allah Resul'ünün (s.a.v.) çizmiş olduğu bu portreden çok uzaklaştığımız için, borç vermenin ötesinde komşumuzun ihtiyaç içinde olup olmadığından dahi haberdar olamıyoruz. Oysaki yardımlaşmak ve birbiri ile dayanışma içerisinde olmak komşuluğun doğasında vardır.¹¹⁴

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) en yakınında bulunan Suffe ehli ile ilişkisi de onun yakınlarına karşı hassasiyet ve sorumluluk duygusu ile hareket ettiğini ortaya koymaktadır. Suffe'de eğitim gören sahabenin her türlü ihtiyacını karşılayan ve sahabeyi de bu minvalde teşvik eden Resulullah (s.a.v.), onların manevi ihtiyaçlarını da göz ardı etmemiştir. Nitekim Suffe ehlerinden olan Malik bin Huveyris (r.a), arkadaşlarıyla Suffe'ye geldiklerini, burada yirmi gün kadar eğitim aldıklarını ve Allah Resul'ünün (s.a.v.) onların ailelerine hasretlik çektiklerini fark ettiğini anlatmaktadır. Bunun üzerine sahabinin duygu ve hislerine, özlemlerine duyarsız kalmayan Hz. Peygamber (s.a.v.) onlara, “Ailelerinize

¹¹¹ Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *Müsnedü's-Şamiyyin*, thk. Hamdi Abdülmecid es-Selefi (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1405), 3/356.

¹¹² Müslim, “Birr ve Silâ”, 142.

¹¹³ Ebû Bekr Ahmed el-Beyhaki, *Şu'abü'l-îmân* (Bombay: Mektebetü Rüşd, 1423), 12/106 (No. 9114).

¹¹⁴ M. Fatih Demirdağ - Mehmet Turan, “İslâm'da Komşuluk ve Günümüzde Değişen Komşuluk İlişkilerinin İncelenmesi: Ankara Örneği”, *Journal of Islamic Research* 34(2) (2023), 592.

dönün, onlarla birlikte olun, onlara da öğrendiklerinizi öğretin.”¹¹⁵ diyerek en nahif bir yöntemle onların özlemlerini gidermelerini sağlamıştır. Başka bir rivayette ise Abdullah b. Mesud’un (r.a.) sözleri sahabenin birbirine karşı duyarlılığını ortaya koymaktadır. Nitekim O (r.a.) “*Biz kardeşlerimizden birini göremediğimizde hemen evine gider, hasta ise hal hatırını sorar, eğer işinin çok olduğunu görürsek ona yardım ederdik, böyle değilse de onu ziyaret ederdik.*”¹¹⁶ diyerek kardeşlik duygusu ile nasıl bir dayanışma içinde yaşadıklarını ifade etmiştir.

Her gün çeşitli vesilelerle birlikte olduğumuz, maddi manevi durumlarına şahit olduğumuz çevremizin ihtiyaçlarını gözetmek, önemli bir sünneti ihya etmek anlamına gelmektedir. Ortak mekânları kullanan insanlar arasında ortak paylaşımlarla sevgi ve muhabbetin oluşması, yakın ilişkilerin kurulması beklenir. Birlik ve beraberliğin hâkim olduğu bir toplum için öncelikle yakınların gözetilmesi, aileden akrabalara, yakından uzağa komşularla samimi ilişkilerin kurulması ve onlara karşı bigâne kalınmaması, Allah Resulünün inşa ettiği İslam Medeniyetinin en önemli özelliklerindedir.

3.1.3. İhtiyaç Sahiplerine Yardım Edilmesi

Yardım yapılırken önceliğin gerçek ihtiyaç sahibi kimselere, fakir ve miskinlere verilmesi en önemli esaslardan biridir. “*Sadakalarınızı kendilerini Allah yoluna adadıklarından seyahat ve ticarete imkân bulamayan yoksullara verin. Yoksulluklarını gizli tuttukları için bilmeyen onları zengin sanır. Kendilerini simalarından tanırsın. Onlar insanlara asla el açmazlar..*”¹¹⁷ ayeti, infak ve tasaddukta bulunurken mazeretleri sebebiyle çalışma imkânı olmayan buna rağmen insanlardan istemeyen yoksul kimselerin gözetilmesini emretmektedir. Bu kimseler, mallarını mülklerini Mekke’de bırakıp hicret eden muhacirler ve kendilerini Allah yolunda cihada ve ilim öğrenmeye adayan Ashab-ı Suffe’dir.¹¹⁸ Onlar yardım edilecek öncelikli kimselerdir. Allah Resulü (s.a.v.), miskin kim olduğunu açıklamış ardından yukarıdaki ayeti okuyarak onlara infakta bulunmayı şöyle teşvik etmiştir:

¹¹⁵ Nesâî, “Ezan”, 8; Buhârî, “Ezan”, 49.

¹¹⁶ Beyhakî, *Şu’abü’l-îmân*, 11/420 (No. 8765).

¹¹⁷ el-Bakara, 2/273.

¹¹⁸ Ebû Muhammed el-Begavî, *Me’âlimü’l-tenzîl fi tefsîri’l-Kur’ân*, thk. Abdürrezzâk Mehdî (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabi, 1420), 1/377.

“Miskin; kapı kapı dolaşmayı adet edinen ve halkın da kendisine bir iki lokma ve hurma verdiği kimse değildir. Miskin; kendini geçindirecek malı olmayan ve kendisine verilmek için halk tarafından zarureti bilinmeyen ve kimseden de bir şey istemeyen kimsedir.”¹¹⁹

Hz. Peygamber (s.a.v.) zayıf, kimsesiz ve fakir kimselere yardımı teşvik ettiği bir rivayette “*Beni arayanlar onların yanında arasın, beni ancak onların yanında bulursunuz. Sizler içinizdeki fakir ve zayıf kimseler sebebiyle rızıklandırılıyor ve Allah tarafından yardım görüyorsunuz.*”¹²⁰ buyurarak, daima toplumun ezilen, küçük görülen ve güçsüzlükleri sebebiyle etkisiz kalan kimselerin yanında olmak gerektiğine ve Allah’ın rahmetinin ve yardımının da onları gözetmeye bağlı olduğuna işaret etmiştir. Bununla birlikte, “*kişinin Müslüman kardeşinin hacetinde bulunduğu Allah’ın da o kimsenin hacetinde bulunacağını, bir sıkıntısını giderdiğinde Allah’ın o kimseden kıyamet sıkıntılarında birini gidereceğini*”¹²¹ belirten Allah Resulü (s.a.v.), birbirine sırt çevirmeyen¹²², zorluk ve sıkıntı anında birbirini yalnız bırakmayan bir toplum inşa etmeyi murat etmiştir. Tarih boyunca, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) tesis etmeye çalıştığı bu yardımlaşma ve dayanışma ilkelerinin hâkim olduğu milletler pâyidar olmuşlardır. İnfakı şiar edinen İslam Medeniyeti, veren, barışın ve adaletin teminatı bir medeniyet olmuştur.¹²³ Ancak Allah’ın vermiş olduklarından dolayı şımarıp, lüks içinde yaşayarak¹²⁴ diğer insanlara yardımı unutan ve onları görmezden gelen kimseler, kendi medeniyetlerinin çöküşünü hızlandıran bir sebep olmuşlardır.¹²⁵

Mali yardımlaşmalardan biri olan zekâtın, verileceği sekiz sınıfın açıklandığı Tevbe suresinde¹²⁶ fakirler ve miskinler (düşkünler) iki ayrı sınıf olarak zikredilmiştir. Ayrıca “*Akrabaya, yoksullara, yolda kalmışa haklarını ver. Gereksiz yere saçıp savurma!*”¹²⁷ ayeti de infak etmenin, onların üzerimizdeki bir hakkı olduğunu ve imkânı olan kimseler için farz olduğunu ifade etmektedir. Ayette yer alan “*saçıp savurma*” ifadesi, “*Allah’a*

¹¹⁹ Müslim, “Zekât”, 102 (No. 1039).

¹²⁰ Nesâî, “Zekât”, 43; Tirmizî, “Cihad”, 24 (No. 1702).

¹²¹ Müslim, “Birr ve Sıla”, 58.

¹²² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 7/443 (No. 7713); Müslim, “Birr ve Sıla”, 32, (No. 2564).

¹²³ Yunus Ekin, *Dünyevileşmeye Bir Çözüm Olarak İnfâk Anlayışı*, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 6 (2002), 94.

¹²⁴ el-İsrâ, 17/16.

¹²⁵ Yunus Ekin, *Dünyevileşmeye Bir Çözüm Olarak İnfâk Anlayışı*, 92.

¹²⁶ et-Tevbe, 9/60.

¹²⁷ el-İsrâ, 17/26.

ma'siyet içeren (doğru olmayan yerlere)” harcama olarak tefsir edilmiştir.¹²⁸ Allah'ın (c.c.) insanlara verdiği emanetlerden olan mali gücün, nasıl tasarruf edildiği, ne için ve kimlere yönelik harcandığı önem arz etmektedir. Zira kul, bu hususta mesuliyet içerisinde. Bu mesuliyeti unutan kişi, ihtiyaç sahibi kimselere duyarsız kaldığı gibi, malını da saçıp savurarak zayi edecektir. Hz. Peygamber (s.a.v.), Allah'ın kerih gördüğü şeylerden biri olarak malı zayi etmeyi ifade etmiştir.¹²⁹ Yapılan yardımların gerçekten ihtiyacı olan kimselere ulaşması, zor durumda olanların bir derdine merhem olması, sarf edilen malın zâyi olmaması açısından önemlidir. Zira malın zayi edilmesi, israf anlamına geldiği gibi malın ve yardımların gereksiz yerlerde kullanılmasını da ifade etmektedir.¹³⁰ Dolayısıyla makbul bir yardımlaşma, muhtaç olan kimselere, ihtiyaç hissettikleri türden bir destekle mümkün olacaktır. Ashabının ihtiyaçlarını daima gözeten Allah Resulü (s.a.v.), bir sefer esnasında yanına gelen sahabinin hareketlerinden deveye ihtiyacı olduğunu anlamış ve *“Kimin yanında fazla binit varsa onu biniti olmayana versin. Kimin yanında fazla azık varsa onu azığı olmayana versin”* buyurarak ashabını ona yardım etmeye teşvik etmiştir.¹³¹ Bir başka rivayette ise savaşa katılmak isteyen ancak hazırlığı bulunmayan genç bir sahabi, Allah Resul'üne (s.a.v.) gelerek durumunu anlatmış, bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) onu, Ensar'dan bir sahabiye yönlendirerek onun hazırlık yaptığını ancak hasta olduğunu ve gidip ondan savaş için hazırladığı malzemelerini istemesini söylemiştir. Allah Resul'ünün (s.a.v) selamıyla kendisine gelen sahabiye yaptığı hazırlıkların tamamını veren Ensarlı sahabi de gerekli desteği sağlayarak, Allah'tan malını bereketlendirmesini umut etmiştir.¹³²

“Her Müslümanın üzerine bir sadaka vardır.” buyuran Hz. Peygamber'e (s.a.v.) *“Eğer bulamayacak olursa ne yapar?”* diye sorulduğunda, O (s.a.v.): *“Elleri ile çalışır, kendisine fayda sağlar ve tasadduk eder”* demiş, *“Eğer buna gücü yetmiyorsa ne dersiniz”* diye sorulduğunda ise Allah Resulü (s.a.v.), *“Zor ve sıkıntılı durumdaki muhtaç bir kimseye yardım eder”* buyurmuştur.¹³³ Hadiste geçen “el-melhûf (المَلْهُوف)” kelimesi zor

¹²⁸ Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 5/89.

¹²⁹ Buhârî, “Zekât”, 54 (No. 1477).

¹³⁰ Âdem Dölek, *Hadisler Işığında Sosyal Dayanışma* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016), 80.

¹³¹ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 32 (No. 1663).

¹³² Ebû Dâvûd, “Cihad”, 175 (No. 2780).

¹³³ Müslim, “Zekat”, 55 (No. 1008).

ve sıkıntılı durumda olan, çaresiz kalıp hasret çeken veya zulme uğramış kimseler için kullanılmaktadır.¹³⁴

Hız. Peygamber (s.a.v.) toplumdaki yoksullarla birlikte, mazlumların, dul ve yetimlerin de korunup gözetilmesine ayrıca ihtimam göstermiştir. “*Dulların ve miskinlerin ihtiyacı için koşturan kimse Allah yolunda cihat eden (veya gündüzü oruçlu gecesi namazla geçen) kimse gibidir.*”¹³⁵ rivayeti, Allah yolunda cihat etme imkânı olmayan kimseleri, Allah rızası için dul ve yoksulların ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmalarından ötürü müjdelemektedir. Kendi geçimlerini karşılayamayacak olan dul ve yoksul kimselerin iâşesi için gayret edenlerin Allah katındaki dereceleri; cihat edenlerden ve geceleri kâim, gündüzleri oruçlu olan kimselerden yazılmaları ve onlarla birlikte haşır olunmalarıdır.¹³⁶ Hadiste geçen “sâi” kelimesi, onların ihtiyaçlarını karşılamak için çalışıp kazanan kimseyi ifade etmektedir.¹³⁷ Dolayısıyla kişinin onların geçimini sağlayacak gücü olmasa bile onlar için çaba göstermesi, sıkıntılarını göz ardı etmeyip daima gündeminde tutması gerekmektedir. Allah Resulü (s.a.v.) bu görevin sadece zenginlerin ve imkânı olanların değil herkesin sorumluluğu olduğunu vurgulamış, sa’y ifadesiyle de özellikle bu çabayı göstermeyi teşvik etmiştir. Böylece, toplumda herkes farklı düzeylerde imkanlara sahip olsa da bu gayretle, aktif bir yardımlaşmanın parçası olabilecektir.¹³⁸ Zayıf ve yoksul kimselere bu duyarlılıkla yaklaşılan toplumlarda ise huzur ve güven tesis edilecektir.

Allah Resul’ünün (s.a.v.) koruyup gözetilmesini emrettiği yetimler ve yaşlılar da toplumda yardımlaşma ve dayanışma hususunda ön planda tutulması gereken kimselerdir. Güçsüzlükleri veya kimsesizlikleri sebebiyle onlara yapılacak her türlü yardım ve koruma önem arz etmektedir. Hız. Peygamber (s.a.v.), yetimi himaye eden ile cennette yan yana olacağını¹³⁹ ve bir yetimin yiyecek içeceğini karşılayan kimsenin de cennette olacağını¹⁴⁰

¹³⁴ Kastallânî, *İrşâdü’s-sârî*, 3/38.

¹³⁵ Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbahî İmam Mâlik, *el-Muvatta’*, nşr. Abdüvehhâb Abdüllatîf (Kahire: y.y., 1382/1962), “Kitabu'l Câmî” (No. 1915); Buhârî, “Edeb”, 26 (No. 2007).

¹³⁶ Ebü'l-Hasan İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhim (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423), 9/218.

¹³⁷ Nevevî, *el-Minhâc*, 18/112.

¹³⁸ Osman Taştekin, *Kur’ân’da İnfak Kavramı Bağlamında Sosyal Yardımlaşma*, Cumhuriyet İlahiyat Dergisi 21/1 (2021), 234.

¹³⁹ Buhârî, “Talak”, 25.

¹⁴⁰ Tirmizî, “Birr”, 14.

müjdeleyerek, toplumda yetimlere ihtimam gösterilmesine teşvik etmiştir. Bir başka rivayette ise “*Müslüman evleri arasında en hayırlı olanın içinde yetimlere iyi davranıldığı ev olduğunu; en kötü evin ise içinde yetimlere kötü davranıldığı ev*” olduğunu belirtmiştir.¹⁴¹ Yaşlılarla ilgili olarak ise onlara hürmet etmeyi¹⁴² telkin eden Resulallah (s.a.v.) beli bükülmüş ihtiyarların Allah’ın azabının inmesine engel olan, rahmet vesilesi kimseler olduğunu bildirmiştir.¹⁴³ Özellikle “*bir gencin, ihtiyar bir kimseye yaşlılığı sebebiyle ikramda bulunması dolayısıyla, Allah’ın da yaşlılığında ona ikram edecek kimseleri mutlaka takdir edeceğini*” de müjdelemiştir.¹⁴⁴ Bu meyanda yaşlıları toplumda dışlamamak, onlara yalnızlığını hissettirmemek ve maddi manevi zorlandıkları noktalarda her türlü destek ve yardımı sağlamak her Müslümanın sosyal sorumluluğudur.

Müminler arasındaki dayanışmayı bir vücudun organlarına benzeten Hz. Peygamber (s.a.v.), bedeninin bir uzvu rahatsızlandığında diğer uzuvların ona uykusuzluk ve ateşle eşlik etmesi gibi müminlerin de birbirlerini sevmekte ve korumakta, birbirlerine acıtmakta birlik ve beraberlik içinde olduklarını söylemiştir.¹⁴⁵ Vücudun azaları hem yorgunlukta hem rahatlıkta nasıl müşterek hareket ediyorsa, müminler de aynı duyarlılıkta hareket edeceklerdir.¹⁴⁶ Bir vücutta her uzuv farklı yaratılış ve işlevde olsa da nasıl ki vücudun sıhhati için birbirlerine ihtiyaç duyuyorlar, aynı şekilde toplumu oluşturan bireyler de sağlam bir toplumsal yapı oluşturmak için yardımlaşma ve dayanışmaya muhtaçtırlar. İhtiyaç sahibi kimselerin dertlerine deva olmakla toplumda oluşacak manevi huzur, kişilerin bencilce ihtiraslarından kurtulmasını ve ruhsal açıdan daha sağlıklı bireyler olmasını sağlayacaktır.¹⁴⁷ Diğer taraftan bu kimselerde oluşabilecek kin, haset, kıskançlık gibi duyguların da önüne geçilecektir. Böylece toplumu oluşturan bireyler arasında kardeşlik ve beraberliğin tesis edilmesi sağlanacaktır.

Toplumda manevi huzurun yaşanılır kılınması için yardım edilecek gruplardan biri kuşkusuz mazlumlardır. Allah Resulü (s.a.v.) mazlumlara destek olmayı teşvik ettiği

¹⁴¹ Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el Kazvinî İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. M. Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâu’l kütübü’l arabi, ts), “Edeb”, 6.

¹⁴² Tirmizî, “Birr”, 15.

¹⁴³ Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-kebir*, 22/309.

¹⁴⁴ Tirmizî, “Birr”, 75.

¹⁴⁵ Buhârî, “Edeb”, 27 (No. 2011); Müslim, “Birr ve Sıla” 66.

¹⁴⁶ Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed Bedrüddîn el-Aynî, *Umdetü’l-karî şerhu sahîhi’l-Buhârî* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, ts), 22/107.

¹⁴⁷ Taştekin, “Kur’ân’da İnfak Kavramı Bağlamında Sosyal Yardımlaşma”, 234.

rivayette “Kişi zalim de olsa mazlum da olsa din kardeşine yardım etsin. Zalimse onu menetsin zira bu onun için bir yardımdır. Mazlum ise ona yardımda bulunsun.”¹⁴⁸ buyurmuşlardır. Hadisin sebab-i vurudu olan olay, bir gaza esnasında iki gencin kavga etmesi üzerine, Ensar’dan olan gencin Ensar’ı, Muhacir’den olanın ise Muhacirleri yardıma çağırmasıdır. Bunun üzerine Allah Resulü (s.a.v.) cahiliye davası güttüklerini ve zalim de olsa mazlum da olsa yardım etmeleri gerektiğini söylemiştir. Mazluma yardım, ona destek olmak, onu yalnız bırakmamaktır. Bu ise gücü yeten müminlerin ve devlet başkanının üzerine farz-ı kifayedir.¹⁴⁹ Zalime yardım ise onu zulmünden alıkoymaktır. Zira zalimi zulmünden menetmek, o zulmüne devam ettiğinde ona gerekecek olan kısas cezasından da onu kurtarmaktır.¹⁵⁰ Dolayısıyla zulmü ortadan kaldırmak, mazluma yardım olduğu gibi zalimin kendisini de kötü eyleminin sonuçlarından kurtaracak olan büyük bir yardımdır.

İnsanın sosyal ilişkilerine yönelik ve başkalarının hayrına çabalamayı tavsiye eden bir diğer hadis ise “Zorluk çeken kimseye kolaylık sağlayana Allah’ın dünyada ve ahirette kolaylık sağlayacağını, kul kardeşine yardımcı olmaya devam ettiği sürece Allah’ın da kulun yardımcısı olacağını” ifade eden rivayettir.¹⁵¹ Hadiste sıkıntıda olan kimseye nefes aldirmek anlamında “تَنَفَّسَ” fiili geçmektedir. Sanki daralan bir boğaza nefes aldirmek gibi, insanı gam ve sıkıntıya düşüren bir durumda, onun sıkıntısını gidererek onu ferahlatan kimseyi Allah ferahlatacaktır. “Her amelin karşılığı kendi cinsindedir” ilkesinin bir tezahürü olarak, Hz. Peygamber (s.a.v.) kolaylık sağlayana Allah’ın kolaylık sağlayacağını, kardeşine yardım eden kimsenin bu süreç boyunca Allah’ın (c.c.) yardımına mazhar olacağını müjdelemektedir.¹⁵² Bu müjde ile mümin, Allah’ın (c.c.) da ona yardım edeceğine inanarak daima kardeşinin yanında olmaya ve ona yardım etmeye çalışacaktır. Bu yardım elbette çok çeşitli şekillerde mümkündür. Bu meyanda borçluya mühlet vermek,¹⁵³ görmeyen kimsenin işini görerek onun engeline karşı yardımcı

¹⁴⁸ Müslim, “Birr ve Sıla”, 62.

¹⁴⁹ Ebû Hafs Sirâcüddîn İbn Mülakkın, *et-Tavzîh li şerhi câmi ‘i ş-sahîh* (Dımeşk: Dârü’n-Nevâdir, 1429), 15/580.

¹⁵⁰ Kastallânî, *İrşâdü ş-sârî*, 4/256.

¹⁵¹ Müslim, “Zikir ve Dua”, 38; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 12/393 (No. 7427).

¹⁵² Ebü’l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî İbn Hacer, *Fethu’l-bârî şerhu sahihi Buhârî*, thk. M. Fuad Abdülbâkî (Beyrut: Dârü’l-Marife, 1379), 5/97.

¹⁵³ İbn Mâce, “Sadakât”, 14.

olmak,¹⁵⁴ bir kimseye aracına binerken yahut yük yükletirken destek olmak ve yoldan eza veren bir şeyi kaldırmak¹⁵⁵ gibi hususlar Allah Resul'ünün (s.a.v.) sadaka olarak işaret ettiği bazı yardım şekillerine örnek olarak verilebilir.

3.1.4. Yardımın Zamanında Yapılması

İslam'da yardımlaşmanın önemli esaslarında biri de yardımın ihtiyaç anında yapılmasıdır. Toplumun dayanışmaya en çok ihtiyaç hissettiği zor zamanlarda, bu ruh ile hareket etmek, maddî-manevî her türlü yardım için seferber olmak Müslümanlar için önemli bir görevdir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de zor zamanlarda özveride bulunmanın diğer zamanlara nazaran daha değerli olduğuna dair şu ayet geçmektedir:

“Göklerin ve yerin tamamı zaten Allah'a ait olduğu halde ne diye hâlâ Allah yolunda harcama yapmıyorsunuz? İçinizden fetihten önce harcayan ve savaşanlar ötekilerle bir değildir. Onların derecesi, daha sonra harcayan ve savaşanlardan üstündür.”¹⁵⁶

Yeryüzündeki her şeyin yegâne sahibinin Allah (c.c) olduğunu hatırlatan bu ayet, cimriliğin gerekçesini iptal etmektedir. Zira, bu dünyada sadece emanetçi olan insanın elindekilerinin gerçek sahibi Yüce Allah'tır. Emanetçi olmanın gerekliliği de bunun bilincinde olarak, verilmesi gerekeni zamanında vermektir. Söz konusu ayet gerek Mekke'nin fethi gerek Hudeybiye antlaşması öncesi dönemde, zor ve sıkıntılı günlerde, gözünü kırpmadan üzerine düşen fedakarlığı yapanlarla; sonraki ferahlık dönemlerinde yapılanların aynı derecede olmadığını vurgulamaktadır.¹⁵⁷ Dolayısıyla yardımlaşmaya, infaka, manevi desteğe en çok ihtiyaç hissedildiği zamanda duyarsız kalmayıp elinden geleni yapmak, sair zamanlardan farklıdır.

Yardımın zamanında yapılması hususunda, hem yardım yapılacak olan ihtiyaç sahibi kimseler açısından hem de yardımda bulunacaklar açısından iki türlü zaman aklımıza gelmektedir. Yardıma ihtiyacı olan kimseler bakımından zaman, ihtiyacın ortaya çıktığı zorluk durumu iken; yardımda bulunacaklar bakımından ise elinde güç ve imkânın olduğu zamandır.

¹⁵⁴ Tirmizî, “Birr”, 36.

¹⁵⁵ Buhârî, “Cihad”, 128.

¹⁵⁶ el-Hadid, 57/10.

¹⁵⁷ Seyyid Kutub, *Fî Zülâli'l-Kur'ân*, çev. Salih Uçan vd. (İstanbul: Tayf Yayınları, 2016), 9/539.

“Ey iman edenler! Alım satım, dostluk ve aracılığın olmadığı bir gün gelip çatmadan Allah’ın size verdiklerinden O’nun için harcama yapın..”¹⁵⁸

“Her birinize ölüm gelip, “Rabbim! Ne olur bana azıcık daha süre tanısan da gönüllü yardımlarda bulunsam ve iyi kişilerden olsam!” diye yalvarmadan önce size verdiğimiz rızıklardan başkaları için de harcayın.”¹⁵⁹

Yardım yapacak kimsenin imkân ve şartları el verdiğinde bunu ötelemeden yapması ayetlerde vurgulanmıştır. Gerek ömrün geçip gitmesi gerekse bugün var olan olanakların yarın olmama ihtimali, bu fırsatın kaçırılmadan, yapılması gereken yardım ve destek hususunda acele edilmesini gerektirmektedir. Bununla birlikte gücü ve imkânı el vermese dahi kişinin az da olsa infak ve sadaka vermeye gayret etmesi önem arz etmektedir. Nitekim Ebû Mes'ûd el-Bedrî (r.a.) “*Sadaka ayeti inip de Allah Resulü (s.a.v.) sadakayı emrettiğinde aramızda buna imkânı el vermeyenler çarşıya gidip ve yük taşıyarak da olsa iki avuç hurma kazanır ve bundan sadaka verirdi.*”¹⁶⁰ diyerek bu gerçeğe işaret etmiştir. Kişinin genç ve sağlıklı iken, kazanma hırsı ve kaybetme endişesi olmasına rağmen yardım ve infakta bulunabilmesi çok daha kıymetlidir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) hangi sadakanın daha faziletli olduğunu soran kişiye; “*Sağlıklı iken, fakirlik endişesi ve zengin olma hırsı olduğu halde tasaddukta bulunabilmendir. Can boğaza gelene kadar erteleme*”¹⁶¹ diyerek cevap vermiştir. Bununla birlikte, yardıma ihtiyacı olan kimseler açısından da yardımın zamanı önem arz eder. Zamanı geçtikten sonra yapılan yardım ihtiyacı karşılamadığı gibi geç kalan yardımın değeri de tam ihtiyaç anındaki gibi olmamaktadır.

Resulullah (s.a.v), ondan bir şey talep eden veya ihtiyaç sahibi biri geldiğinde: “*Bu işin olması için aracılık edin (yardımcı olun), sizlere bunun sevabı verilir. (Zaten) Allah, Peygamber’inin dilediği şeyi yerine getirir.*”¹⁶² buyurarak ihtiyaç sahibinin, ihtiyacının karşılanmasını teşvik etmiştir. Hadiste geçen “*اشْفَعُوا فَلْنُؤَجِّرُوا*” cümlesi, “*ihtiyacın giderilmesi, işin görülmesi hususunda aracılık etmeyi*” ifade etmektedir. Kişi kendisi o ihtiyacı karşılamasa dahi yaptığı aracılıktan dolayı sevabı kazanacaktır.¹⁶³ Öte yandan

¹⁵⁸ el-Bakara, 2/254.

¹⁵⁹ el-Münafikun, 63/10.

¹⁶⁰ Buhârî, “İcare”, 13.

¹⁶¹ Buhârî, “Vesâyâ”, 7.

¹⁶² Buhârî, “Edeb”, 37.

¹⁶³ İbn Mülakkın, *et-Tavzih*, 28/341.

“Kim güzel bir işe aracılık ederse ondan kendisi için bir nasip olur; kim de kötü bir işe aracılık ederse onun da buna denk bir payı olur.”¹⁶⁴ ayetinde de yardım konusunda yapılan aracılıktan dolayı sevap kazanılacağına işaret edilmektedir. Diğer bir ifadeyle hayra veya şerre aracılık eden kimse yaptığı aracılıktan nasibini alacaktır. Cihada gidecek kimsenin ihtiyaçlarını karşılamının ve cihada katılmasına vesile olmanın sevabı cihat yapmış gibi olmaktır. Aynı şekilde bâtıla aracılık eden kimsenin karşılığı da ondan bir günah yüklenmektir. Müminler için hayır duada bulunmak da bu bağlamda “güzel aracılık” kabul edilirken, müminler aleyhinde dua etmek “kötü aracılık” kabilinden sayılmıştır.¹⁶⁵

Beled suresinde sarp yokuşu aşmanın yolları anlatılırken, “köle azat etmek veya kıtlık gününde yakını olan bir yetimi yahut aç açık bir yoksulu doyurmaktır. Sonra iman edip birbirlerine sabrı tavsiye edenlerden ve acımayı öğütleyenlerden olmaktır.”¹⁶⁶ ifadeleriyle o dönemin en ağır şartları olan kölelik, yoksulluk ve merhametsizliğe işaret edilerek, bu sorunlara çözüm üretmekle sarp yokuşun aşılacağı vurgulanmıştır.¹⁶⁷ Bu manada kıtlık, savaş, göç ve afet gibi zorluk dönemlerinde, toplumda yardımlaşma ve dayanışmanın gereklerini sorumluluk hissi ile yerine getirmek o sarp yokuşu aşmaktır.

Muhtaçlık durumunda aç, susuz olanı doyurmaya, yoksul kimsenin giyim kuşamını karşılamaya teşvik eden Resulullah (s.a.v); “Bir mümin, aç bir mümini doyurursa, Allah da o kimseyi cennet meyveleriyle doyuracaktır. Yine bir mümin, susuz kalan bir mümine bir şeyler içirip susuzluğunu giderirse, Allah kıyamette ona ‘Rahîk-ı Mahtûm’dan içirecektir. Yine bir mümin, elbiseye ihtiyacı olan bir mümini giydirirse, Allah da ona cennetin yemyeşil elbiselerinden giydirecektir.”¹⁶⁸ buyurarak yapılan yardımın cennetteki nimetlerle karşılık bulacağını müjdelemiştir.

Câbir b. Abdullah (r.a.) Allah Resülü’nün cihad edileceği zaman onları nasıl yardımlaşmaya davet ettiğini şu rivayetle anlatmıştır: “Resulullah (s.a.v.) bir gazveye çıkacağı zaman: “Ey Muhâcirler ve Ensar topluluğu! Malı ve akrabası olmayan

¹⁶⁴ en-Nisa, 4/85.

¹⁶⁵ İbn Mülakkın, *et-Tavzîh*, 28/342.

¹⁶⁶ el-Beled, 90/13-17.

¹⁶⁷ Karaman vd., *Kur’an Yolu*, 5/626-627.

¹⁶⁸ Tirmizî, “Kıyamet”, 18. (Tirmizî, bu hadisin garib olarak nitelendirmiştir. Aynı zamanda Atrıyye’den ve Ebû Said el Hudri’den mevkuf olarak da rivayet edildiğini belirtmiştir. Elbâni, bu rivâyetin zayıf olduğunu söylemiştir.) Muhammed Nasuriddin Elbâni, *Za’îfü’t-Terğîb ve’t-terhîb* (Riyad: Mektebetü’l-Meârif, 1421), 1/279.

kardeşleriniz vardır. Her biriniz onlardan iki veya üç kişiyi yanına alsın!” buyururdu. Aslında bizlerin de ancak bir kişi ile nöbetleşe binebileceğimiz bir devemiz vardı. Ben nöbetleşe binmek üzere iki (veya üç) kişi aldım. Benim de ancak onlardan biri gibi deveme sırayla binme hakkım vardı.”¹⁶⁹ Bu rivayet, Hz. Peygamber’in yapılacak gazve öncesinde, malı veya bineği olmayan, kendilerine yardım edecek akrabaları olmayan kimselerin de gazveye katılmalarını sağlamak adına teşvikini ve tavsiyesini ortaya koymaktadır. Aynı bineğe nöbetleşe binmek suretiyle de olsa yardımlaşma, bize bu hususta sadece fazla malı, gücü veya imkânı olanların değil, gerektiği durumda zorluğa katlanıp yürümeyi göze alarak da olsa var olan tek şeyini de paylaşmanın önemini göstermektedir.

Abdullah el-Hevzenî’nin (r.a.) Resulullah’ın (s.a.v.) geçiminin nasıl olduğunu sorduğu uzunca bir rivayette, Bilal-i Habeşî’nin (r.a) bu hususta anlattıkları konumuzla ilgili önemli noktalara temas etmektedir. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) nesi varsa kendisi hesabına harcama yetkisinin olduğunu söyleyen Bilal-i Habeşî (r.a.) *“Bir Müslüman Allah Resul’üne (s.a.v.) gelir de onun çıplak olduğunu görürse -git borç bul da şu adama bir elbise al giydir ve kendisini doyur- diye bana emir verirdi.”* demiştir. Hatta bir defasında *“Ey Bilal! borca ihtiyacın olduğunda kimseye gitme bana gel”* diyen bir müşrik, borcun iadesi için onu sıkıştırmış ve dört günü kaldığını aksi taktirde onu yakalayıp köle olarak göndereceğini ve eskisi gibi davar güdeceğini söyleyerek tehdit etmiştir. Bunun üzerine içini korku kaplayan Bilal-i Habeşî (r.a.), Hz. Peygamber’in (s.a.v.) yanına giderek durumu anlatmış, borcunu ödeyecek malları olmadığını söyleyerek, Allah’ın borçlarını ödeyecek bir mal ihsan edene kadar Müslüman kabilelerden birine kaçmak için izin istemiştir. Fecr vakti yola çıkmak için hazırlık yapan Bilal-i Habeşî (r.a.), Resulullah’ın (s.a.v.) kendisini çağırdığını duymuş ve onun yanına gittiğinde Hz. Peygamber (s.a.v.) *“Müjde olsun Allah borcunu ödeyecek gücü gönderdi”* diyerek çöktürülmüş dört deveyi göstermiş onların ve üzerlerinde bulunan yiyecek ve içecekleri Fedek başkanının hediye ettiğini ve onlarla borcunu ödemesini söylemiştir. Borçları ödedikten sonra mallardan arttığını söyleyen Bilal-i Habeşî (r.a.), Hz. Peygamber’in (s.a.v.) kendisine artan mal olup olmadığını sorduğunu ve *“beni (o malları elimde tutmanın sıkıntısından) kurtar”* dediğini nakletmektedir. O malların tamamının elden çıkarılmadan ailesinin yanına gitmeyeceğini

¹⁶⁹ Ebû Dâvûd, “Cihad”, 34 (No. 2534).

söyleyen Resulullah (s.a.v.) malın tamamının infak edildiğini öğrendiğinde o mal kendisinde iken ölmenin korkusundan kurtaran Allah'a hamd etmiş ve ailesinin yanına gitmiştir.¹⁷⁰ Hadis kitaplarında “*Müşrik devlet başkanlarından gelen hediyelerin kabulü*”¹⁷¹ başlığında yer alan bu rivayet, ihtiyaç sahibi bir kimsenin görüldüğü anda o ihtiyacın giderilmesi için yahut Bilal-i Habeşî (r.a.) gibi zor durumda kalan, çıkmaza giren kimselerin mağduriyetlerinin giderilmesi için borç alarak da olsa yardım etmenin gerekliliğine işaret etmektedir.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kendilerini bir yerden başka bir yere gönderdiğinde orada bulunanların kendilerini misafir olarak ağırlamadıklarını söyleyen Ukbe b. Amir (r.a.), bu hususta ne buyurdıklarını sorduklarında, Resulullah (s.a.v.); “*Eğer bir kavme misafir olur da sizin için (yapılması gereken ikram ve ağırlama ile ilgili) işleri(n) yapılmasını hizmetçilerine) emrederlerse bunu kabul edin. (Bunu) yapmazlarsa kendilerine yaraşan misafir hakkını onlardan alın.*”¹⁷² cevabını vermiştir. Ebû Dâvûd (ö. 275/889), bu hadisin bir kimsenin hakkı olan bir şeyi alabileceğine dair güçlü bir delil olduğunu söylemiştir. Bir yerde misafir olup da orada ağırlanmaktan mahrum olan kimseler, geceyi aç susuz geçirdiklerinde (açlıktan telef olma durumunda) o beldedeki herkes misafirlik bedelini ödemekle mükellef tutulmuştur.¹⁷³ Yolculuk ve misafirlik durumunda olan, bu halin zaruretini yaşayan kimseler, normal zamanlarda ihtiyaç sahibi olmasalar dahi seferîlik ve misafirlik itibariyle ikrama ve yardıma muhtaç durumdadırlar. Dolayısıyla onları bu hal üzere iken gözetmek, misafir olarak ağırlamak ve ihtiyaçlarını karşılamak gerekmektedir. Bununla birlikte çölde fazla suyu olduğu halde bencillik ederek susamış kimseden onu esirgeyen kimsenin Allah'ın (c.c.) kıyamet gününde konuşmayacağı kimseler arasında sayılması¹⁷⁴ da ihtiyaç durumunda elindeki imkanlarla yardım etmenin önemini ortaya koymaktadır.

Allah Resulü'nün (s.a.v.) yardımlaşma hususunda önemle üzerinde durduğu “*yardımın zamanı*” mevzusu, İslam ümmetinin gerçek kardeşliği yaşamasının önemli

---

¹⁷⁰ Ebû Dâvûd, “Harac”, 35.

¹⁷¹ Ebû Dâvûd, “Harac”, 35.

¹⁷² Ebû Dâvûd, “Et'ime”, 5 (No. 3752).

¹⁷³ Halîl Ahmed es-Sehârenfûrî, *Bezlü'l-mechûd fi halli Süneni Ebî Dâvûd*, thk. Takiyyüddin en-Nedvî (Lahor: Merkezü'ş-Şeyh Ebû'l-Hasan en-Nedvî, 1427/2006), 11/477.

¹⁷⁴ Müslim, “İman”, 173.

tezahürlerinden biri olmuştur. Gerek bireysel gerek toplumsal olarak zaruret hallerinin ortaya çıktığı zamanlar, Müslümanların duyarsız kalıp öteleyebileceği durumlar değildir. Bireysel olarak açlık, yoksulluk, yolculuk, misafirlik halleri, iflas ve borçluluk durumları; toplumsal olarak, deprem, sel gibi afetlerin yaşandığı dönemler, savaş, göç, kıtlık ve salgın gibi durumların yaşandığı zor zamanlar, bencilce duygulardan arınarak yardımlaşma ve dayanışmanın doruk noktasında yaşandığı dönemler olmalıdır.

3.1.5. Yararsız ve İşe Yaramaz Şeylerin Yardım Olarak Verilmemesi

Şüphesiz bir toplumda kaliteli bir yardımlaşma ve dayanışmanın varlığından söz edebilmek o toplumun yardımlaşırken neleri verdiği ve nelere dikkat ettiği ile ilgilidir. Yardım algısı, işe yaramayan şeylerin elden çıkarılması, eski ve kullanılmayan eşyaların ihtiyaç sahibi kimselere verilmesi şeklinde olan bir toplumda gerçek bir yardımlaşmadan söz edilemez. İslam'ın bu konudaki öğretileri ile çelişik olan bu tutum ve davranışlara maalesef zaman zaman şahit olunmaktadır. En iyisini vermeye imkân ve gücü el verdiği halde, eskisini ve hatta işe yaramayanı vermeyi âdet haline getirmiş bir toplum, yardımlaşmanın önemi ve gayesini yeterince anlamamış demektir.

*“Allah yolunda sevdiğiniz şeylerden harcamadıkça iyiliğe asla eremezsiniz..”*¹⁷⁵ ayeti, gerçek iyiliğe ulaşmanın, ancak sevdiğinden infak etmekle mümkün olabileceğine işaret etmektedir. Bu ayet nazil olduktan sonra Ensar'ın zenginlerinden olan Ebû Talha (r.a.) Medine'deki Beyruha adlı en değerli hurma bahçesini tasadduk etmek istemiş ve *“Bana en sevimli malım Beyruha'dır. Allah için sadakamdır, onu dilediğin yere verebilirsin ya Resulallah”* demiştir. Allah Resulü (s.a.v.) bu bahçeyi akrabaları arasında taksim etmesini söyleyince Ebû Talha (r.a.), söz konusu bahçeyi akrabaları ve amca oğulları arasında pay etmiştir.¹⁷⁶ Dünya malı olarak gönlünde en çok yer tutanı dahi infak edebilmenin örneğini sunan Ebû Talha (r.a.) gibi pek çok sahabenin örneklerine kaynaklarımızda rastlamak mümkündür.

İnsanın, nefsinin cimriliklerinden kurtularak sevdiği şeylerden infak noktasına ulaşması, kendini aşabilmesini ve bencilik duygusunu geride bırakmasını sağlar. İslam'ın koyduğu bu yüksek hedef, toplumda sağlam bir dengenin kurulmasını, yoksullukla

¹⁷⁵ Âl-i İmran, 3/92.

¹⁷⁶ Buhârî, “Tefsîru'l Kur'an”, 62 (3/5) (No. 4554).

mücadele etmeyi, güçlülerle zayıflar arasında dayanışma sağlamayı, uyumlu ve birbiriyle yardımlaşan bir toplum oluşturmayı sağlayacak büyük bir hedeftir.¹⁷⁷

Bu hedefi ortaya koyan bir başka ayette ise yapılacak infak ve tasaddukun hangi amaçla yapılması gerektiği vurgulandıktan sonra verilecek malın niteliği üzerinde özellikle durulmuştur;

“Ey iman edenler! Kazandıklarınız ve sizin için yerden çıkardığımız ürünlerden en helâl ve iyisinden Allah yolunda harcayın. Kendinizin, ancak, göz yumarak alabileceği düşük ve bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın. Biliniz ki, Allah verdiğiniz sadakalardan müstağnidir, bütün iyilik ve güzellikler ona mahsustur..”¹⁷⁸

Müminlerin infak ve tasaddukta bulunurken mallarının en güzel ve temiz olanlarından vermeleri, bayağı ve kötü olanlarını vermeye yeltenmemelerini emreden söz konusu ayet, Allah’ın bundan müstağni olduğunu bildirmektedir. Zira Allah, kulun kendi içine sinmeyecek türden olan şeyleri kabulden müstağnidir. İbn Ebi Hatim (ö. 327/938), Müslümanın kazancının bayağı ve pis olmayacağı gibi, bozuk ve kendisinde hayır olmayan şeyleri de sadaka veya zekât diye infak etmeyeceğini nakletmiştir.¹⁷⁹ İbn Abbas’a (r.a) göre “Kendiniz göz yummadan almayacağınız..” ayetinde zımnen Allah, “Benim sizin üzerinizdeki hakkım mallarınızın en temiz ve iyileri olduğu halde, kendiniz için razı olmadığınız bir şeye benim için nasıl razı olursunuz?” buyurmaktadır.¹⁸⁰

Berâ b. Azîb (r.a.), bu ayetin Ensar hakkında nazil olduğunu şöyle rivayet etmiştir:

“Hurma toplama zamanı geldiğinde, Ensâr-ı kirâm, bahçelerinden taze hurma salkımlarını toplarlar ve Mescid-i Nebî’de bulunan iki direk arasındaki ipin üzerine asarlar, Muhacirlerin fakirleri de onlardan yerdi. Oraya konulan salkımların çokluğu dolayısıyla kimse farkına varmaz zannıyla bir adam, bozuk hurmalı bir salkımı bile bile getirip oradaki salkımların arasına koymuştu. İşte böyle yapan bu adam hakkında bu ayet nâzil oldu.”¹⁸¹

İşte bu rivayette yaşanan hadisenin ardından uyarı niteliğinde inen yukarıdaki ayet; malın zekâtını, bozuk ve kötü olanlardan vermenin yasak olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte fark edilmez düşüncesiyle elden çıkarılan malı, insanlardan gizlemek

¹⁷⁷ Seyyid Kutub, *İslam’da Sosyal Adalet*, çev. M. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Ağaç Kitapevi, 2008), 119.

¹⁷⁸ el-Bakara, 2/267.

¹⁷⁹ Ebü’l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm*, thk. Sami b. Muhammed Sellâme (Medine: Dâru Taybe, 1420), 1/699.

¹⁸⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1/699.

¹⁸¹ İbn Mâce, “Zekât”, 19.

mümkünse de Allah (c.c.) mutlaka görmektedir. Yapılacak yardım hususunda önemli bir kriter getiren söz konusu ayet, herhangi bir malı yardım olarak infak ederken empati yapmayı esas alırken, kendine verildiğinde gözü kapalı, gönül rahatlığıyla alamayacağı şeyleri vermenin ve bunun da yardım olduğunu zannetmenin önüne geçmektedir. Aynı zamanda Allah rızası için yapılan bir infakın, malın sıradan, basit, değersiz ve kötü olanıyla değil, helal ve iyi olanlarıyla yapılması gerektiğine işaret edilerek önemli bir infak ahlakı inşa edilmiştir. Öte yandan “Sizden biriniz, kendisi için istediği şeyi, din kardeşi için de istemedikçe, gerçek anlamda iman etmiş olmaz.”¹⁸² buyurarak Hz. Peygamber (s.a.v.), müminler arasındaki kardeşlik ilişkisinde empati kurmayı ve kardeşini de kendi ile özdeş görebilmeyi imanın kemali olarak nitelendirmiştir. Muhakkak her insan, insanların en iyisi olmak ister. Kardeşi için kendisinde bulunan şeyin benzerini arzuladığında kişi, üstün kılınan faziletliiler arasına girmiş olur. Aynı şekilde insan kendi hakkını ve başına gelen haksızlığı da paylaşmak istediği gibi kardeşinin başına gelen bir hak yahut haksızlığı da hemen paylaşmak ister.¹⁸³ Kendisi için istediğini diğer insanlar için de istemeyi Allah’a samimiyet olarak değerlendiren Fudayl b. İyâz’ın (ö.187/803) Süfyân b. Uyeyne’ye (ö. 198/814) şöyle dediği nakledilmiştir: “Bütün insanların senin gibi olmasını istersen kerem sahibi Allah’a karşı samimiyetinin gereğini yerine getirmemiş olursun. Onların senden daha düşkün olmasını istediğinde Allah’a karşı nasıl samimi olacaksın?”¹⁸⁴

Yarımda bulunurken diğer insanlara kendi yediğinden, kendi giydiğinden verebilmek, kendini layık gördüğü şekilde davranabilmek toplumda gerçek kardeşliğin yaşanmasını sağlamaktadır. Bununla birlikte insanlar arasında ortaya çıkacak hırs, haset ve fitne gibi çirkin davranışlara da engel olacaktır. Allah Resulü (s.a.v.), sahabeyi elinin altında çalıştırdıklarına kendi yediklerinden yedirmeleri, giydiklerinden giydirmeleri hususunda uyarmıştır. Bununla birlikte onlara yapamayacakları şeyi yüklememeyi, yükledikleri takdirde onlara yardımcı olmalarını söylemiştir. Ebû Zerr’in (r.a.) kölesi ile giderken ikisinin üzerinde de bir hulle¹⁸⁵ olduğu ve bunun sebebinin sorulduğu rivayette; Ebû Zerr’in (r.a.) alt-üst kıyafetlerinden biri eski diğeri kaliteli cinsten iken, kölesinininki

¹⁸² Buhârî, “İman”, 7.

¹⁸³ Aynî, *Umdetü’l-kârî*, 1/142.

¹⁸⁴ Aynî, *Umdetü’l-kârî*, 1/142.

¹⁸⁵ Hulle: iki parçadan oluşan altlı üstlü giyisi.

de aynı şekilde biri eski diğeri kaliteli olması orada bulunanları şaşırtmıştır.¹⁸⁶ Aslında bu olaya şahit olanların bekledikleri ve alışık oldukları manzara, eski parçaların kölede sahibinde ise kaliteli giysilerin bulunmasıydı. Ebû Zerr'in (r.a.) tutumu bu adetin dışında olduğundan dolayı yadırganmıştır. Bu rivayetin devamında Ebû Zerr'in (r.a.) Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kendisini uyardığını “*Onlar sizin kardeşlerinizdir, kimin elinin altında kardeşi varsa ona yediğinden yedirsın, giydiğinden giydirsın*”¹⁸⁷ dediğini aktarmıştır. Allah Resulü (s.a.v.), müminlerin sadece emri altında çalışan kimseler için değil her türlü durumda bu hassasiyet ile hareket etmelerini tavsiye etmiştir. Nitekim Hz. Âişe (r.a.), Resulullah'a (s.a.v.) bir keler eti getirildiğini ancak O'nun keler etini yemediğini ve yenilmesini de yasaklamadığını rivayet etmiştir. Bununla birlikte Âişe (r.a.) “*Ey Allah'ın Resulü onu fakirlere yedirelim mi?*” diye sorduğunda ise Hz. Peygamber (s.a.v.) “*Yemediğiniz şeylerden onlara yedirmeyiniz*”¹⁸⁸ buyurmuştur.

Hz. Peygamber (s.a.v.) inşâ ettiği toplumda, değişmesini istediği hususlarda özellikle teşviklerde bulunmuştur. Esir veya kölelerin azadı ile ilgili olarak sorulan, “*hangisini azat etmek daha faziletlidir?*” sorusuna; “*En pahalı ve sahipleri nezdinde en değerli olanı*”¹⁸⁹ buyurarak köle azadına dikkat çektiği gibi, kişinin kendi nazarında kıymetli olanı vermesini de teşvik etmiştir. Bir bedevînin gelerek “*Ey Allah'ın Resulü, beni cennete sokacak olan bir amel söyle*” dediği bir başka rivayette ise Hz. Peygamber (s.a.v.) insan azat etmeyi ve kölenin bağıını çözmeyi ifade ettikten sonra, sütü bol olan deveyi hediye etmeyi (sütünden faydalanılsın diye emanet etmeyi) ve zalim akrabaya yardım etmeyi saymıştır.¹⁹⁰ Bu hadisteki sütü bol deve vurgusu, Allah Resul'ünün (s.a.v.) teavün ahlakında, en güzel ve işe yarayan, ihtiyacı karşılayan cinsten bir yardımın hedeflediğini ortaya koymaktadır.

Allah Resul'ünün (s.a.v.) bu husustaki ahlakına örnek olabilecek bir başka olay ise Peygamber ailesinin bir koyun kesip fakirlere dağıtmasıdır. Hz. Âişe'nin (r.a.), naklettiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.), “*Ondan geriye ne kaldı?*” diye sorduğunda ailesi, sadece kürek kemiği kaldığını söylemiştir. Bunun üzerine Resulullah (s.a.v.),

¹⁸⁶ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 1/206.

¹⁸⁷ Tirmizî, “*Birr ve Sila*”, 29 (No. 1945).

¹⁸⁸ Süleyman et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât* (Kahire: Dârü'l-Harameyn, ts), 5/212 (No. 5116).

¹⁸⁹ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 5/336 (No.26648).

¹⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 30/600 (No. 18647).

“Öyleyse kürek kemiği dışında hepsi duruyor”¹⁹¹ diyerek gerçek anlamda elden çıkanın ve kalanın farklı şeyler olduğuna vurgu yapmıştır. Kişinin Allah için verdiği, maddi anlamda elinden çıkmış olsa da ahiret hanesinde kalıcı olacaktır. Ailesine ve sahabeye bu bakış açısını aşıl原因 Hz. Peygamber (s.a.v.), zihinleri dünya-ahiret çizgisinde bir algıya sahip olmaya yönlendirmiş ve bu algıyla yapılan yardım ve infakların nitelik ve niceliğinin değişeceğini göstermiştir. Bir başka rivayette, Allah’ın konuşmayacağı, yüzüne bakmayacağı üç gruptan biri olarak “kırdada fazla suyu olduğu halde gelip geçen yolcuların bu sudan faydalanmasına engel olan kişi”¹⁹² sayılmıştır. Elinde insanların istifadesine açabilecek bir nimet olduğu halde bu hususta bencillik eden kimseye Kıyamet gününde Allah (c.c.) iltifat etmeyecektir. Dolayısıyla Müslüman, bencillik ve cimrilik gibi nefsin telkin ettiği hırslardan arınıp, Allah’ın bahsettiği hayırları, mümin kardeşleriyle paylaşmalı ve onların da iyiliklerini istemelidir. “Tek bir lira bin lirayı geçti”¹⁹³ buyuran Hz. Peygamber’in (s.a.v.), malın helalinden ve iyi olanından gönül hoşluğu ile verilmesi halinde bir lira da olsa bin lirayı geçtiğine işaret etmiştir. Buna karşılık beğenilmeyen maldan verilen bin lira da olsa kıymeti olmayacaktır. Zira onu veren kendi sevdiğini Allah’ın sevdiğine tercih ederek vermiştir.¹⁹⁴ Dolayısıyla yapılan yardım ve iyiliğin değeri kemiyeti ile değil keyfiyeti ile alakalı önem arz etmektedir.

Allah Resul’ünün (s.a.v.) Hicretten sonra yaptığı faaliyetlerden biri olan Muâhat, toplumda yardımlaşma ve dayanışmanın oluşmasını sağlayan önemli projelerden biri olmuştur. Ensar eşleştirildikleri Muhacir kardeşlerine yardım etme hususunda yarışmış, evlerini, bahçelerini onlarla bölüşmüşlerdir. Abdurrahman b. Avf (r.a.) ile Sa’d b. Rebî (r.a.) arasında yaşanan kardeşlik,¹⁹⁵ başkasını kendine tercih etme derecesi olan îsâr ahlakının en güzel örneklerinden olmuştur. Ensârın bu diğerkam tutumları Kur’an-ı Kerim’de örnek olarak sunulmuş ve müjdelenmiştir.

“Onlardan önce bu yurda yerleşmiş ve gönülden inanmış olanlar, kendilerine göç edip gelenleri severler, onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar; ihtiyaç içinde olsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin

¹⁹¹ Tirmizî, “Sıfatü’l-kıyâme”, 33 (Had. no. 2470).

¹⁹² Müslim, “İman”, 173.

¹⁹³ Nesâî, “Zekât”, 49.

¹⁹⁴ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *İhyâ’ü Ulûmi’d-Dîn*, çev. Mustafa Çağrırcı (İzmir: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 1/310.

¹⁹⁵ Buhârî, “Menâkıbu’l Ensar”, 3.

bencilliğinden korunmayı başarırsa işte kurtuluşa erecekler onlardır.”¹⁹⁶“Onlar, kendi canları istemesine rağmen yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler..”¹⁹⁷

Sahabenin îsar örneklerinden bir başkası da Ensar’ın Muhacirler için adeta yarıştıklarını gören Ümmü Süleym (r.a.)’dır. O, Allah Resul’üne (s.a.v.) gelerek *“Ensar’ın kadınları ve erkekleri seni korudular, yardım ettiler, ben bir şey bulamadım. Bu oğlum Enes’dir, onu benden kabul et, istediğin gibi sana hizmet etsin”¹⁹⁸* demiş ve oğlunu Hz. Peygamber’in (s.a.v.) hizmetine sunmuştur. Maddi imkânı olmadığına da yardım ve destek yollarının hep var olduğunu gösteren bu örnek, ben duygusunun esaretinden kurtulmakla başkasını kendine tercih etme fedakarlığına ulaştığında, insanın değersiz, eski ve kötü olanı değil en değerlisini dahi paylaşabildiğini göstermektedir.

3.1.6. Yapılan Yardımın Hiçbir Şekilde Başa Kakılmaması

Başkasına yapılan iyiliğin başa kakılması “Minnet (المنة)” kelimesiyle ifade edilmektedir. Bu lafız, büyük iyilik anlamına gelmekle birlikte iki mana içermektedir. Allah’a atıfla doğrudan büyük iyilik yapma anlamında iken, insana nispetle iyiliği dile getirmek suretiyle minnet altında bırakmayı ifade etmektedir.¹⁹⁹ *“Yaptığın iyiliği çok görerek başa kakma”²⁰⁰* ayeti de bu anlamda, yaptığını çok görüp başa kakmayı yahut daha çok almak için vermeyi yasaklamaktadır. İnsanın yaptığı iyiliği gözünde büyütmemesi, kendi nefsinden bilip çok görmemesi ve bu amelinin Allah’ın vergisi/minneti olduğunu fark etmesi vurgulanmaktadır.²⁰¹

İslam’da yardımlaşma ahlakının, başlangıçtaki niyet aşamasından, yardımın kimlere ne şekilde ve nelere dikkat edilerek yapılacağına kadar pek çok parametresi vardır. Bu parametrelerden birisi de yardım faaliyeti bittikten sonraki sergilenen tutum ve davranışlardır. Şüphesiz bir iyiliğin en güzel şekilde tamamlanması kadar, iyilik sonrasında yaşanacakların da önemi vardır. Zira insan, yaptığı güzel bir işin sonunda onun Allah katındaki sevabını, insanlar nazarındaki değerini yok eden tavır ve davranışlar

¹⁹⁶ el-Haşr, 59/9.

¹⁹⁷ el-İnsan, 76/8.

¹⁹⁸ Mizzî, *Tehzîbü’l-kemâl*, 3/367.

¹⁹⁹ İsfahânî, *el-Müfredât*, 613.

²⁰⁰ el-Müddessir, 74/6.

²⁰¹ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 23/413-415.

sergileyebilmektedir. Bu meyanda yaptığı bir iyilik için minnet ve karşılık beklemeyi yahut onu sürekli hatırlatıp ve başa kakmayı örnek verebiliriz.

*Mallarını Allah yolunda infak edip de sonra infak ettikleri şeyin ardından başa kakmayan ve eziyet etmeyenlerin mükâfatı, Rabları katındadır. Onlara korku yoktur. Ve mahzun da olacak değildir. İyi bir söz ve bir bağışlama, arkasından eziyet gelen bir sadakadan daha iyidir. Allah zengindir, halîmdir.*²⁰²

Bakara suresinin bu ayetinde infak ettikten sonra başa kakmayan ve eziyet etmeyen kimselerin bu güzel davranışları en baştaki niyetleri ile ilişkilendirilmiştir. Allah yolunda infak edebilmek, O'nun rızasını gözetebilmek bu güzel ahlakı doğurmaktadır. Bununla birlikte niyet şaşıldığında, insanlara gösteriş amacı güdüldüğünde insanın nihai tavrı değişmekte ve minnet bekleyen, iyiliği başa kakan tavırlar ortaya çıkmaktadır.²⁰³ Nitekim verilen ayetin siyakında geçen buyruklarda²⁰⁴ Yüce Allah'ın rızasının dışında bir sebeple yapılan, infak ve hayrın makbul olmadığına işaret edildiği gibi, başa kakan ve eziyet eden kimseler de Allah'a ve ahiret gününe inanmayan kimselere olarak tavsif edilmiştir. Bu bağlamda insanlara gösteriş yapmak için yapılan amelin sevabı nasıl boşa gidiyorsa, sonunda eziyet olan bir amelin de Allah katında karşılığı olmayacaktır. Öte yandan amellerinizi bu suretle boşa çıkarmayın uyarısı, sadaka sevabının başa kakma ve eziyetin günahını karşılamayacağına telmihtir.²⁰⁵

Hz. Peygamber (s.a.v.) de kıyamet günü Allah'ın (c.c.) üç grup insanla konuşmayacağını (rahmet nazarıyla bakmayıp), onları temize çıkarmayacağını söylemiştir. Elim bir azabı hak eden bu kimseler; *“Verdiğini başa kakan, elbisesini kibirle yerde sürüyen ve malını yalan yeminle satan kimselerdir.”*²⁰⁶ Bir başka rivayette ise cennete giremeyecek üç grup arasında başa kakıcı olan kimseler sayılmıştır.²⁰⁷ Bir kimsenin minnet beklemesi veya karşısındakini tahkir eden tavırlar sergilemesi;

²⁰² el-Bakara, 2/262.

²⁰³ Kurtubî, *el-Câmi*, 3/307.

²⁰⁴ “Ey iman edenler! Sadakalarınızı; insanlara gösteriş için malını harcayan, Allah'a ve ahiret gününe inanmayan kimse gibi başa kakmak ve eziyet etmek suretiyle boşa çıkarmayın. Çünkü onun bu gösterişinin hâli, üzerinde az bir toprak bulunan bir kayanın hâline benzer ki, ona şiddetli bir yağmur isabet edince, üzerindeki toprağı temizleyip kendisini katı bir taş halinde bırakır. Onlar, yaptıkları şeylerden hiçbir sevap kazanamazlar. Allah, kâfirler topluluğuna hidâyet etmez.” el-Bakara, 2/264.

²⁰⁵ İbn Kesir, *Tefsîr*, 1/694.

²⁰⁶ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 5/165 (No. 24813); Müslim, “İman” 171.

²⁰⁷ Dârimî, *es-Sünen* “Eşribe” 5 (No. 2139).

cimrilikten, kibirden ve Allah'ın verdiği nimetleri unutmasından kaynaklanmaktadır.²⁰⁸ Zira cimri, kendisi ne kadar hakir olsa da kendindeki nimeti, verdiğini gözünde yüceltmektedir. Kibir ve ucb hali ise insanın kendini büyük görüp karşısındakini (ne kadar faziletli olsa da) görmeyip tahkir etmesine sebep olmaktadır. Nisyan da Allah'ın nimetlerini unutmak suretiyle, insanın yaptığı iyilik veya infaktan minnet beklemesine yol açmaktadır. Bunların tamamı insanın cehaletinden kaynaklanmakla beraber yapılan iyiliği ortadan kaldıran başa kakıcı tavırlar sergilemesine sebep olmaktadır.²⁰⁹ Bu tutum ise ayet ve hadislerde zemmedilmiştir.

Yüce Allah'ın verdiği güç ve nimet, muhtaç kimseler üzerinde baskı sebebi ve manevî nüfuz aracı olarak kullanılmamalı, insanlardan bir karşılık ve minnet bekleyerek yapılmamalıdır.²¹⁰ Zira ahlaki olmayan bu davranışlar, yapılan yardım ve iyiliklerin dünyada ve ahirette hayırlı sonuçlar doğurmasına engel olmaktadır. Aynı zamanda toplumda birlik ve kardeşliğin zarar görmesine, samimiyet ve dayanışmanın ortadan kalkmasına sebep olmaktadır. Nitekim Kahramanmaraş merkezli yaşanan depremde, yapılan yardımlardan sonra hoş olmayan bazı söylemlerin sosyal medyada dillendirilmesi, zaten zor bir dönemden geçen insanların gönüllerinin daha fazla kırılmasına ve insanlara güven duygularının zedelenmesine sebep olmuştur.²¹¹ “Güzel bir sözün ve bağışlamanın, ardından eziyet gelen bir sadakadan daha hayırlı olması”; yardıma ihtiyacı olan kimselerin öncelikle kalplerinin onarılması ve onurlarının incitilmemesine işaret etmektedir. Bu anlamda insan onurunu zedeleyecek her türlü davranıştan sakınmak, onlara yapılacak yardımlardan daha önce gelmektedir.

3.1.7. Yapılacak Yardımın Küçük Görülmemesi

Bir toplumu inşa eden, birlik ruhunun oluşmasını sağlayan önemli hususlardan biri yardımlaşma ve dayanışmadır. İnsanların birbirine destek çıktığı, gücü nispetinde yardım ettiği bir toplumda dayanışma vardır. Ferdiyetçiliği reddeden İslam, müminin sosyal anlamda sorumlu olduğunu ve sorumluluk hissiyle kardeşliği yaşamasını emretmektedir.

²⁰⁸ İbn Mülakkın, *et-Tavzih*, 10/327.

²⁰⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-bâri*, 3/299.

²¹⁰ Ekin, “Dünyevileşmeye Bir Çözüm Olarak İnfâk Anlayışı”, 94-95.

²¹¹ <https://www.ahaber.com.tr/magazin/2023/05/17/unlu-isimlerden-depremezdelere-yapilan-secim-hakaretlerine-sert-tepki>.

Yusuf el-Karadâvî'nin (ö. 1444/2022) de söylediği gibi, “Müslüman bir toplumda dayanışma sorumluluktur, ta ki herkes ihtiyacını tamamıyla karşılayıncaya kadar. Böyle bir toplumda fazla kalan mal diye bir şey olamaz. Aç varken, elbisesiz varken, muhtaç varken, cahil varken fazla mal diye bir şey olamaz.”²¹² Toplumda, herkesin ihtiyacını karşılayacak bir dayanışma için, yapılacak en ufak bir iyilik ve yardımın büyük öneme sahip olduğu bilinci olmalıdır. Şüphesiz herkesin “Acaba ben ne yapabilirim? Elimden ne gelir? Kimin yarasını sarabilirim?” düşüncesiyle hareket ettiği bir toplumda yardımlaşma ahlakı içselleştirilmiş demektir. Bu ahlakın sağlamlaşmasını ve yaygınlaşmasını sağlayan önemli noktalardan biri, yapılacak hiçbir iyiliğin küçük ve basit görülmemesidir. İnsanlar ancak bu bakış açısıyla küçük büyük demeden elinden geleni yapma gayreti içinde olur.

Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın (c.c.), rızası doğrultusunda yapılan bir infakın yerine bire yedi yüz vereceğini,²¹³ harcanan bir şeyin yerine daha iyisinin vereceğini,²¹⁴ sadakaları arttıracığını²¹⁵ belirten ayetler, müminleri elindeki az da olsa vermeye teşvik etmektedir. Aynı zamanda zengin olmayı, imkân ve gücünün artmasını beklememeyi vurgulamaktadır. Zira insanın yaptığı hayır/şer zerre miktarı da olsa karşısına çıkacak, Allah katında değerlendirilecektir.²¹⁶ Söz konusu ayetler, dünyada yapılan en ufak iyilik ya da kötülüğün kaybolmayacağı gerçeğini ortaya koymakla, insanları yaptıkları fiilleri küçük görmemeye çağırılmaktadır. Nitekim insan, hayır fiillerini basit ve önemsiz gördüğünde yapmaktan vazgeçme; şer niteliğindeki fiillerini gözünde küçülttüğünde ise çekinmeden yapma yoluna gitme eğilimindedir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) de Mümin kardeşini güler yüzle karşılamak dahi olsa hiçbir iyiliği küçümsememeyi telkin etmiştir.²¹⁷ Müminleri İslam kardeşliğini yaşamak için elinden geleni yapmaya yönlendiren Allah Resulü (s.a.v.), İslam'da sadakanın sınırlarının da çok geniş olduğunu belirtmiştir. Nitekim “*Kardeşine tebessüm etmen sadakadır. İyiliği emredip kötülükten sakındırman sadakadır. Yolunu kaybeden kimseye yol göstermen sadakadır. Görmesini kaybetmiş olan bir kişiye işini görüvermen/ göstermen sadakadır.*

---

²¹² Yusuf el-Karadâvî, *İslam'da Sosyal Dayanışma*, çev. Murat Padak (İstanbul: Nida, 2020), s. 31.

²¹³ el-Bakara, 2/261.

²¹⁴ Sebe, 34/39

²¹⁵ el-Bakara, 2/276.

²¹⁶ el-Zilzâl, 99/7-8.

²¹⁷ Müslim, “Birr ve Sıla”, 144 (No. 2626).

Yoldan taş, diken, kemik gibi şeyleri kaldırıp atman da senin için sadakadır. Kovandan kardeşinin kovasına su boşaltıvermen de sadakadır.”²¹⁸ buyurarak insanların küçük ve önemsiz olarak değerlendirebileceği pek çok şeyin sadaka niteliğini taşıdığını ifade etmiştir. Hadiste belirtilen davranışlar basit gibi görünse de göz ardı edilmemesi gereken önemli inceliklerdir. Bu tür iyiliklerin Allah katında değerinin hiç de az olmadığını bilen müminlerin sadaka algısı da çabası da Hz. Peygamber’in (s.a.v.) çizdiği doğrultuda olacaktır. O’nun (s.a.v.) *“Bir yarım hurma veya bir güzel sözle olsun ateşten korunun*”²¹⁹ buyruğu, azdır düşüncesiyle vermekten kaçınmamayı ve ateşe perde olacak iyilikler peşinde koşmayı hedeflemektedir. Yarım hurma da olsa insanın cehennemden korunmasına vesile olacaktır. Söz konusu rivayetin vârid olmasına, muhtaç durumda oldukları kıyafetlerinden anlaşılan Mudar’lı bir grup sebep olmuştur. Onların muhtaç olduklarını üzülen Hz. Peygamber’in (s.a.v.), namazdan sonra hutbede *“Allah’tan korkun. Herkes yarın için ne hazırladığına bir baksın..*”²²⁰ ayetini okumuş ve bir adam gelerek dinarından, dirheminden, elbisesinden, bir sa’ buğdayından, bir sa’ hurmasından tasadduk etmiştir. Bunun üzerine Resulullah (s.a.v.) de, *“Bir hurmanın yarısı dahi olsa”* buyurmuştur. Ensar’dan bir adam avucunun içine zor sığdırdığı bir kese ile gelerek infakta bulunmasının ardından insanlar, ardı arkasına tasaddukta bulunmuşlardır. Nihayet Hz. Peygamber’in (s.a.v.) yüzü sevinçten parıldamıştır. ²²¹ Allah Resülü (s.a.v.), Müslümanların itaat etmelerinden, ellerini çabuk tutup infakta bulunmalarından, iyilik ve takvada yarışarak yardımlaşmalarından hoşnut olmuş ve sevincini izhar etmiştir.²²²

“Varlıklı olan varlığından harcasın, rızkı daralmış olan da Allah’ın kendisine verdiği kadarından harcasın. Allah kimseyi kendi verdiğiinden fazlasıyla yükümlü tutmaz.”²²³ ayeti hususi olarak boşanma durumundaki masraflarla ilgili olsa da genel olarak insanın yapacağı bütün yardımlarda veya zekât, sadaka gibi yükümlülüklerinde önemli bir ilke getirmektedir. Kişinin yükümlülüğü imkânı nispetindedir. Dolayısıyla rızkı daraltılmış bir kimse de gücü el verdiğiince, azımsamadan bu sorumluluğunu yerine getirmelidir. Kişinin aile efradı için harcamada bulunması, evlatlarının nafakasını

---

²¹⁸ Tirmizî, “Bir” 36.

²¹⁹ Buhârî, “Edeb”, 34.

²²⁰ el-Haşr, 59/18.

²²¹ Müslim, “Zekât”, 69.

²²² Nevevî, *el-Minhâc*, 7/103.

²²³ et-Talâk, 65/7.

sağlaması²²⁴ ve emri altındakilerin yiyeceklerini temin etmesi²²⁵ gibi sorumlulukları dahi Resulullah (s.a.v.) sadaka olarak nitelendirmiş ve büyük ecirlerinin olduğunu belirtmiştir. Daha büyük yardımda bulunmayı dileyip buna gücü yetmeyen kimselerin, bu tür davranışları küçük görmeyip ahlak haline getirmelerini arzu etmiştir. Zira ona gelip; “*Ey Allah’ın Resulü! Mal, mülk sahibi olanlar ecirleri de alıp götürdü. Bizim kıldığımız gibi namaz kılyorlar, tuttuğumuz gibi oruç tutuyorlar, mallarından arta kalanını da tasadduk ediyorlar.*” diye sorduklarında da “*Allah sizin için sadaka verecek şeyler kılmamış mıdır?*” diyerek, her tahmidin, her tekbirin, her tahlilin, iyiliği emredip kötülükten sakındırmanın sadaka olduğunu söylemiştir.²²⁶ Şüphesiz Hz. Peygamber (s.a.v.), her Müslümanın gücü nispetinde gayret etmesini amaçlamış, yapılan hayır hasenatlar hususunda büyük, küçük ayırımının olmadığını, sonucu niyetin ve çabanın etkilediğini ortaya koymuştur. İnsanların zihinlerinde de bu ayrımı yıkmayı dilemiştir.

Kadınları da “*Süs eşyalarınızdan dahi olsa sadaka veriniz*”²²⁷ diyerek ayrıca teşvik eden Allah Resulü (s.a.v.), yine onları “*Ey Müslüman kadınlar! Sakın bir komşu diğer komşusuna bir koyun ayağı dahi olsa (bir şeyler vermeyi) küçük görmesin*”²²⁸ diyerek uyarmıştır. Bir şeyi sadaka veya hediye olarak verirken onu küçümsemeyi doğrudan emreden rivayet, elinde bulunanı azımsamayıp cömertçe vermeyi ve bu hususta çekinmemeyi vurgulamaktadır. Velew ki koyun paçası gibi oldukça az bir şey de olsa, bu yokluktan iyidir.²²⁹ Kişinin bir iyiliğe niyetlenip sonra bunu azımsayıp vazgeçmesi, toplumda ilişkilerin zayıflamasına yol açmaktadır. Komşuluk ilişkilerinde dahi onlara bir şey ikram etmek yahut evine davet etmek için büyük hazırlık yapılmasının arzu edilmesi, kolay ve her zaman yapılabilir olmadığından, sürekli ertelenerek ihmal edilmesine yol açmaktadır. Özellikle günümüzde, toplumsal ilişkilerimizi tekrardan onarabilmek, samimiyet ve dayanışmayı artırabilmek için, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) “*küçümsemeyin*” uyarısına kulak vermek ve küçük büyük demeden elimizden geleni yapmak önemli bir sorumluluktur.

²²⁴ Müslim, “Zekat”, 39, 47 (No. 995, 1001).

²²⁵ Müslim, “Zekat”, 40 (No. 996).

²²⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 35/376 (No. 21473).

²²⁷ Müslim, “Zekât”, 45 (No.1000).

²²⁸ Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, *el-Müsned*, thk. Muhammed Abdülmuhsin et-Türki (Kahire: Dâru Hicr, 1419), 4/79 (Had. no. 2435); Buhârî, “Edep”, 30 (No. 6017).

²²⁹ Nevevî, *el-Minhâc*, 7/119.

3.1.8. Yardımın İnsan Onuruna Yakışır Bir Şekilde Olması

Onur kelimesi, insanın kendine karşı duyduğu saygı, alicenaplık, şeref, haysiyet gibi anlamlara gelmektedir. Aynı zamanda, başkalarının gösterdiği saygının, dayanağı olan kişisel şeref, namus, iffet, ismet, şan ve şeref, perde, vakar, cinsel haysiyet ve itibar olarak tanımlanmaktadır.²³⁰ Arapçada “*İzzet (العزّة)*” ve “*Irz (العرض)*” kelimeleri insan onuruna tekabül eden kavramlardır. Üstün ve saygın olmak, zilletten berî olmak²³¹ anlamlarına gelen izzet, insanın başkaları karşısında bedensel, psikososyal ve ekonomik vs. açılardan saygın ve güçlü olmasını ifade etmektedir.²³² Râgıb el Isfahânî, izzetin övgü ve kalıcı üstünlük anlamı olduğunu, ancak kâfirler söz konusu olduğunda kibir ve üstünmüş gibi görünme durumlarını zemmetmek için kullandığını söylemiştir.²³³ Bu anlamda üstünlüğün ve saygınlığın kaynağı Yüce Allah’tır. Irz kelimesi de insanın insan olması dolayısıyla, şerefli oluşunu ve dokunulmazlığını ifade etmektedir.²³⁴ İnsanın hem içsel saygınlığının hem de dışsal kimlik ve kişiliğinin kabullenilmesi, aşağılanmaması anlamlarını içermektedir.

İnsanı yaratılış itibarıyla onurlu kabul eden İslam, sosyal anlamda insanların birbirleri ile ilişkilerinde, onur ve haysiyetin korunmasını emretmektedir. Özellikle, toplumda tesis edilecek yardımlaşma ve dayanışmanın sağlam bir temelinin olması, her insanı insan olması hasebiyle şeref ve izzet sahibi olarak görmekle mümkündür. Bu meyanda İslam, yardıma ihtiyaç hisseden, yoksul ve mazlum kimselerin içlerinde buldukları durumların, onların onur ve izzetlerini zedeleyen etkilerinden kurtarılmasını ve korunmasını teşvik ve tavsiye etmektedir.²³⁵

İslam’ın zekât ve sadaka gibi vecibeleri, zengin ve gücü yeten kimsenin bir lütfu gibi görmeyip, fakirlerin zenginlerin malları üzerindeki hakkı olarak telakki etmesi,²³⁶ İslam’ın insan onuruna verdiği önemin tezahürüdür. Bununla birlikte *isteyeni*

²³⁰ Karslı, İlyas, “Kur’an ve Hadis Tercümelerinde Geçen “Irz” kavramı Hakkında Düşünceler”, *Nüsha*, III.10, yaz 2003, 133.

²³¹ Ahmet Hasan Zeyyât - vd., *el-Mu’cemu’l-Vasît* (Kahire: Mektebetu’ş-Şurûku’d-Duveliyye, 1425), 598.

²³² Mustafa Çağrı, “İzzet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/555.

²³³ İsfahânî, *el-Müfredât*, 432-433.

²³⁴ Hayati Hökelekli, “Irz” (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/133.

²³⁵ Mustafa Macit, “Yoksulluk, İnsan Onuru Ve Din”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41 (2014), 103.

²³⁶ “Onların mallarında yardım isteyen ve istemeyen fakirin hakkı vardır.” ez-Zâriyât, 51/19.

azarlamamayı²³⁷ ve onlara güzel ve gönül alıcı bir söz söylemeyi²³⁸ emreden ayetler, yardımlaşma sürecinde ihtiyaç sahibi kimselerin onurlarını korumayı dini bir sorumluluk olarak arz etmektedir.²³⁹ Bu bağlamda, toplumda eşitlikçi, adil ve insanlar arasında uçurum oluşmasını engelleyen bir paylaşma ve dayanışmanın hâkim olması, o toplumun müreffeh kesiminin yükümlülüğüdür. “Allah kiminize kiminizden daha fazla rızık verdi. Ancak kendilerine fazla verilenler, rızıklarını ellerinin altındakilerle paylaşıp da onları bu hususta kendileriyle eşit hale getirmeye yanaşmıyorlar. Peki, onlar Allah’ın nimetini inkâr etmiş olmuyorlar mı?”²⁴⁰ ayeti de bu sorumluluğa işaret etmekle, insanlar arasında sınıf farkı olmadığına, onur ve izzet açısından eşitliğine vurgu yapmaktadır.

Hz. Peygamber’in (s.a.v.) “Sizden birinizin organını alıp (dağa gitmesi), sırtında bir bağ odun getirip satması ve böylece Allah’ın onun itibarını koruması, bir şey verip vermeyecekleri belli olmayan kimselerden dilenmesinden daha hayırlıdır”²⁴¹ buyruğu, insanın kendi izzetini korumaya yönelik bir uyarı içermektedir. Bir kimsenin kendini zillete düşürmemesi, aşağı ve bayağı eylem ve durumlardan kaçınarak onurunu muhafaza etmesi, her mükellefin bireysel sorumluluğudur. Bununla birlikte kişinin, diğer insanların da kendi ile aynı izzete sahip olduğu bilincinde olması önemlidir. Allah Resulü (s.a.v.) “Sizden biriniz kendisi için istediğini mümin kardeşi için de istemedikçe iman etmiş olmaz”²⁴² diyerek bu gerçeği en üst perdeden iman ile bağdaştırarak dile getirmiştir.

Ebü’ d Derdâ’nın (r.a.) rivayet ettiği bir hadiste, kardeşinin ırzını müdafaa eden kimsenin yüzünün, Kıyamet günü ateşten çevrileceği buyrulmaktadır.²⁴³ Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bu müjdesi mümin kardeşinin şeref ve haysiyetini koruyup aynı zamanda gıyaben de savunmalarını kapsamaktadır. Gıybeti yapılan kimsenin izzet ve onuru zedeleneceğinden dolayı, hadisteki ırzını müdafaa etme ifadesi gıybetini yapmama ve gıyaben savunma olarak da anlaşılmaktadır.²⁴⁴

²³⁷ ed-Duhâ, 93/10.

²³⁸ el-İsrâ, 17/28.

²³⁹ Mustafa Macit, “Yoksulluk, İnsan Onuru Ve Din”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41 (2014), 113-114.

²⁴⁰ en-Nahl, 16/21.

²⁴¹ Buhârî, “Zekât”, 50.

²⁴² Tirmizî, “Sıfatü’l-Kıyâme”, 59.

²⁴³ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 5/230 (Had. no. 25539); Tirmizî, *es-Sünen*, “Birr”, 20 (No. 1931).

²⁴⁴ Ali el-Kârî, *Mirkatü’l-mefâtiḥ*, 8/3120.

Allah Resul'ünün (s.a.v.) insan onurunu muhafazaya yönelik bir başka telkini ise “*Aç olanı doyurun, hastayı ziyaret edin, esiri hürriyetine kavuşturun.*”²⁴⁵ buyruğudur. Bir kimseyi, iradesini ve hürriyetini sınırlayan esaretten kurtarmak, onu insanlık onur ve izzetine kavuşturmadır. Nitekim zekât verilecek sekiz sınıftan biri olarak da kölelerin sayılması²⁴⁶ ve onlara yapılacak her türlü infakın özendirilmesi İslam'ın insan onuruna verdiği önemi göstermektedir. Bu önemin neticesi olarak esirleri özgürlüğüne kavuşturmak ve aç olanları doyurmak farz-ı kifaye kabul edilmiştir. Rivayette geçen hasta ziyaretinin ise metnin zahirine göre farz-ı kifayeye hamledilebileceği yahut kardeşlik ve ülfeti teşvik eden nedb ifadesi olduğu da söylenmiştir.²⁴⁷ Peygamber (s.a.v.) esirlere güzel muamele edilmesi hususunda sahabeyi uyarılmış, onları tahkir edecek her türlü tavırdan sakındırmıştır. Bedir'de esirler arasında bulunan Ebû Azîz b. Umeyr, “*Esirlere iyi davranın!*” uyarısından sonra Ensar'ın Resulullah'ın (s.a.v.), emrine uyduklarını ve kendileri bir hurmayla yetinmelerine rağmen, ona sabah akşam yemeklerini ikram ettiklerini anlatmıştır.²⁴⁸

Muhakkak insanın maddi ihtiyaçları olduğu gibi psiko-sosyal olarak doyurulması gereken ihtiyaçları da vardır. Aidiyet ve beraberlik duygusu, saygı görme, toplum tarafından kabul ve takdir edilme gibi ihtiyaçlar, karşılanmadığı sürece insan hayatında önemli yaralar açan sosyal gereksinimlerdir. İslam, bütün bu alanlardaki ihtiyaçların giderilmesini, toplumsal kaynakların paylaşılmasını birlikte yaşamının bir gereği olarak görmüştür.²⁴⁹ Nitekim Nebi (s.a.v.), “*Müslüman, Müslümanın kardeşidir, ona ihanet etmez, ona yalan söylemez, onu yüzüstü bırakmaz. Müslümanın ırzı, malı ve kanı saygındır, ona dokunulamaz.*”²⁵⁰ buyurarak, müminlerin izzet ve itibarının korunmasına yönelik tembihlerde bulunmuştur. Bu rivayetin başka bir tarikinde ise emir kipinde “*birbirinize haset etmeyin, birbirinize buğz etmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin*”²⁵¹ ifadeleri yer almaktadır. Hadiste geçen “*birbirinize sırt çevirmeyin (لَا تَدَابُرُوا)*” ifadesini şerh eden İmam Nevevî (ö. 676/1277), bir kimseden yüz çevirmenin, onu terk etmek suretiyle “şey”

²⁴⁵ Ebû Dâvûd, “Cenâiz”, 11; Buhârî, “Merdâ”, 4.

²⁴⁶ et-Tevbe, 9/60.

²⁴⁷ İbn Battâl, *Şerh*, 9/375.

²⁴⁸ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 22/393.

²⁴⁹ Harun Çağlayan, “İnsan Onuru Bağlamında Sorumluluk Bilinci”, *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 8/2 (2015), 115.

²⁵⁰ Tirmizî, “Birr”, 18.

²⁵¹ Müslim, *el-Câmi'u ş-sahîh*, “Birr ve Sıla” 32.

mesabesine indirgemek olduğunu söylemiştir.²⁵² Bu ise onun izzetini hiçe saymaktır. Allah Resulü (s.a.v.), kardeşlik hukukunu tahrip eden, kişilik haklarına müdahale sayılabilecek her türlü fiili yasaklamıştır.²⁵³ Bununla birlikte, maddi düzlemde toplumsal dengesizlik ve eşitsizlikleri gidermek ve adil bir toplumsal düzen inşa etmek için İslam, her türlü infakı şart görmüş ve servet biriktirmenin sonucu olabilecek ahlaki olumsuzluklarla, bencilce harcamalarla ve israfla savaşmıştır.²⁵⁴

Bir toplumda, eğitimden ticarete, sağlıktan siyasete, hukuktan medyaya tüm alanlarda sağlam sistemlerin kurulması ancak insana değer vermek ve toplumdaki herkesi onur ve izzet sahibi olarak görmekle mümkündür. Yardımlaşma ve dayanışmanın var olması ve güzel neticeler üretebilmesi, müreffeh bir sosyal ortamın oluşması da ancak bu şekilde gerçekleşecektir. Yapılacak her türlü yardım faaliyetinin, insan onuruna yakışır bir şekilde olması; din, dil, ırk, mezhep ve cinsiyet türü ayrımların yapılmaması, küçük büyük demeden her insanın saygın kabul edilerek, rencide edilmeden, hor ve hakir görülmeden yapılacak bir yardımlaşma ile mümkün olacaktır. Her insan, insanca muameleyi hak eden mükerrer bir varlıktır. Bu itibarla yardımlaşmanın en önemli esaslarından biri, insanın izzet ve keremine halel getirecek her türlü tutum ve davranışlardan kaçınmaktır.

3.1.9. Yardım Yapılırken Gizliliğe Dikkat Edilmesi

İnsan onuruna yakışır bir yardımlaşmanın en önemli özelliklerinden biri gizlilik esasının gözetilmesidir. Yardımlaşma sürecinde gizlilik hem yardım alanı hem de yardım edeni ilgilendirmektedir. Bu bağlamda yardım alan açısından gizlilik, kimliğin ifşa edilmemesi ve onurun kırılıp mahcup hissedilmemesi ile bağlantılıdır. Yardım eden açısından ise gurur ve kibre kapılmama, yardımın şov ve gösterişe dönüşmemesiyle alakalıdır.

---

²⁵² Ebû Zekerıyya Yahya en-Nevevî, *Riyazu's Sâlihîn*, thk. Mâhir Yasin el-Fahl (Dimeşk-Beyrut: Dâru İbn Kesîr li-Tabâati ve'n neşr ve't tevzi, 1428) 98.

²⁵³ Mehmet Emin Özağar (ed.), "Neslin Korunması" *Hadislerle İslam* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 5/370.

²⁵⁴ Ejder Okumuş, "Bir Sosyal Eşitsizlik Örneği Olarak Yoksulluğun Dinî Meşrulaştırımı", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 5 (2011), 5-6.

Kur'an-ı Kerim'de müminlerin vasıfları anlatılırken, onların kendilerine verilenden gizli ve açıktan infak ettikleri ifade edilmektedir.²⁵⁵ Müminler, Allah yolunda yapılacak gizli ve açık her türlü harcamaya teşvik edilmişlerdir. Bu hususta özellikle nafile ve tatavvu cinsinden yapılacak infaklarda gizlilik esasken, farz olmasından dolayı ve herhangi bir riya olmayacağı için zekâtın edasında alenilik esas alınmıştır.²⁵⁶

*“Sadakaları açık olarak verirseniz bu ne güzel. Şayet onu yoksullara verirken gizlerseniz bu sizin için daha da hayırlıdır ve sizin bir kısım günahlarınıza kefarettir. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”*²⁵⁷

Yukarıdaki ayetin siyakında, Allah'ın (c.c.) hayır olarak yapılan her harcamayı bildiği vurgulanmıştır. Dolayısıyla verilecek sadakalarda gizliliğin gözetilmesi, açıktan vermekten daha hayırlıdır. Nitekim nafile sadakalar söz konusu olduğunda gizliliğin alenilikten yetmiş kat faziletli olduğu rivayet edilmiştir.²⁵⁸ Zira gizli infak, riya ve gösterişten uzaktır. Bu hususta, Hz. Peygamber (s.a.v.) sadakalarını sağ elinin verdiğini sol eli bilmeyecek şekilde gizli verenleri, ahirette arşın gölgesinde gölgelenecek özel bir grup arasında saymıştır.²⁵⁹ Rivayette geçen *“sağ elinin verdiğini sol elinin bilmeyeceği şekilde”* ifadesi, bir darb-ı mesel olarak mübalağa ifade etmekle birlikte, iman kuvvetine ve nefis mücadelesine bir delildir. Zira nefis, hayırseverlik yapmayı ve bunun insanlar tarafından bilinmesini ister, övülmeyi sever. Ancak yapılan hayrı gizlemek, nefsin çeşitli dürtüleriyle çelişen güçlü bir mücadeleyi gerektirir. Bu ise ancak imanın kuvvetinden kaynaklanır. Nefsiyle ve hevasıyla mücadele eden mümin, yalnızca Allah'ın bilmesi ile iktilafa ederek, yaptığı hayrı kendi nefisinden dahi gizlemeye çalışmaktadır.²⁶⁰

Ayette ifade edilen gizliliğin korunabilmesi için; kimlikleri gizlenerek başka kimselerin eliyle verilmesi, âmâ bir kimsenin eline bırakılması ve uyurlarken başuçlarına bırakılması gibi yöntemler uygulanmış, riyaya sebep oluşturacak, minnete ve insanlar arasında şöhret bulup methedilmeye yol açacak tavırlardan sakınılmıştır.²⁶¹ Gizli verilen

²⁵⁵ el- Bakara, 2/274; İbrâhîm, 14/31; Fâtır, 35/29.

²⁵⁶ Ebû Mansûr Muhammed el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-sünne*, thk. Mecdî Bâsellûm (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1426), 6/395.

²⁵⁷ el- Bakara, 2/271.

²⁵⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 5/15.

²⁵⁹ Buhârî, “Ezan”, 36.

²⁶⁰ Zeynüddîn İbn Receb el-Hanbelî, *Fethu'l-bârî alâ Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Mahmûd b. Şa'bân b. Abdülmaksûd - vd. (Medine: Mektebetü'l-Gurebau'l Esira, 1417), 6/49.

²⁶¹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 7/62.

sadakanın Rabbin öfkesini dindirmesi²⁶² ve cennet hazinelerinden biri olarak sayılması²⁶³ gibi gizliliği teşvik eden rivayetler, İslam Medeniyetinde bu hususa mahsus uygulama ve yöntemlerin gelişmesini sağlamıştır. İnfak ederken, ihtiyaç sahibi kimsenin mahcup olmasının ve veren kişiye minnet duymasının önüne geçecek uygulamalardan biri, Anadolu’da yaygın olarak bulunan “*Sadaka Taşları*”dır. Veren el ile alan eli meçhul bir şekilde buluşturan sadaka taşları, sağ elin verdiği sol elin bilmediği en ideal yardım şekillerinden biri olmuştur.²⁶⁴ Osmanlı’da camilerin özellikle en kuytu köşelerine konulan ve üzeri oyuk olan bu taşlar; verenin verirken, alanın da alırken gizli kalmasına ve taraflarda ne gurur ve kibir ne de mahcubiyet hissi oluşmamasına ve dilencililiğin önlenmesine hizmet etmiştir.

Yardımanın gizliliği hususunda Anadolu’daki diğer bir örnek uygulama ise “Zimem defterleri”dir.²⁶⁵ Özellikle Ramazan aylarında, yardım yapmak isteyen veya zengin kimselerin tebdil-i kıyafet ile mahalle bakkallarına veya diğer esnaflara giderek verisiye defterinden rastgele seçtikleri sayfalarındaki borçları onlar adına ödemelerini ifade eden bu uygulama da yardım eden ve edilen tarafların ifşa olmadığı, kimliklerin gizli tutulduğu en güzel örneklerden biridir.

İki elinin parmaklarını birbirine geçirerek müminlerin bir binanın parçaları gibi²⁶⁶ olduklarını söyleyen Allah Resul’ünün (s.a.v.) bu bina tasvirini yerine getirme gayretinde olan her müminin benlik ve kimliğinden sıyrılarak, olması gerektiği yer ve zamanda bu inşanın bir parçası olmayı hedeflemesi ve bu hususta gizliliği şiar edinmesi mühim bir noktadır. Ancak böyle olduğunda müminler kenetlenmek gerektiği hissiyle gayret edecek ve kenetlendiği ellerin kime ait olduğuna önem atfetmeyecektir.

---

²⁶² Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-kebîr*, 19/421 (No.1018).

²⁶³ Beyhakî, *Şu‘abü’l-îmân*, 16/378.

²⁶⁴ Adnan Adıgüzel, “İnsanlık Onurunu Koruma ve Kıırma Arasında Hayırseverlik Anlayışı”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Dergisi* 1 (2014), 71.

²⁶⁵ Fatma Okur Çakıcı, Ahmet Burhan Çakıcı, “Sosyal Yardımlaşma Bağlamında Sivil Toplumun Rolü: Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşma Örnekleri”, *The Journal of International Scientific Researches* 5/3 (2020), 206.

²⁶⁶ Müslim, “Birr”, 65; Mâlik b. Enes b. Mâlik, *el-Muvattâ*, thk. Muhammed Mustafâ el-A‘zamî (Abu Dabi: Müessetü Zâyed b. Sultan, 1425), “Hac”, 76.

3.1.10. Yardım Yapılırken Şov ve Reklam Yapılmaması

Görsel idrakin her geçen gün egemen olduğu günümüzde, görmek ve görünür olmak, beğenilmek, yapılan her şeyin afişe edilerek paylaşılması, tüm dünyada hâkim kültür haline gelmiştir. Bu ifşa ve teşhir alışkanlığı ile mana ve maneviyattan uzaklaşırken, amaç ve niyetler buharlaşmakta, yapılan her şey görsel bir nesne haline getirilmek suretiyle tüketilmektedir. Maalesef yardımlaşma gibi hassas bir konuda da teşhircilik ön plana çıkarılmaktadır. Oysa gizlilik esasına riayet etmek, yapılan yardımı unutmayı, kimliklerin ötesine geçerek Allah'ın (c.c.) bilmesi ile mutmain olmayı gerektirmektedir. Bu noktada “*Her ne harcarsanız Allah onu hakkıyla bilir*”²⁶⁷ ayeti, yapılan infak ve iyilikleri ifşa etmeye çalışmaktan, şov ve reklama dönüştürmekten uzaklaşmayı telkin etmektedir. Bununla birlikte sadakaları gösteriş için vermenin, malını şöhret için harcamanın o ameli boşa çıkardığı ifade edilmektedir.²⁶⁸ Ancak yardım edenlerin isimlerinin ön plana çıkarılarak, yardım alan kimselerin kameralar ile ifşa edilmesi suretiyle Kur'an-ı Kerim'in ve Resulullah'ın (s.a.v.) bu konudaki çizgisinin dışına çıkılmaktadır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sağ elin verdiği sol elin bilmemesi tavsiyesinden öte, veren el ile alan elin, cümle alemin gözlerinin içine sokularak teşhir edildiği görülmektedir.²⁶⁹

Resulullah (s.a.v.) “*Kim (yaptığı hayrı şöhret için) insanlara duyurursa, Allah onu duyurur. Kim de (bir hayrı) gösteriş (riya) için yaparsa, Allah da onun gösterişçiliğini meydana çıkarır.*”²⁷⁰ buyurmuştur. Gösteriş ve reklam için yapılan herhangi bir davranışın karşılığı bu niyeti çerçevesinde görülmek ve duyulmaktır. Rivayette geçen “*es-Sum'a*” kelimesi insanlar tarafından işitilsin niyetiyle, “*riya*” ise görülsün niyetiyle amel etmektir.²⁷¹ İhlas olmadan bu niyetlerle amel eden kimseyi Allah (c.c.) şöhretle ve gizliliklerini/kusurlarını ifşa etmek suretiyle ödüllendirecektir.²⁷² Kıyamet gününde ise Arasat ehli arasında onun riyasını açığa çıkarmak suretiyle rezil edecektir.²⁷³ Yaptığı bir

²⁶⁷ Âl-i İmrân, 3/92.

²⁶⁸ el-Bakara, 2/264.

²⁶⁹ Adnan Adıgüzel, “İnsanlık Onurunu Koruma ve Kıрма Arasında Hayırseverlik Anlayışı”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Dergisi* 1 (2014), 85.

²⁷⁰ Buhârî, “Rikâk”, 36; Müslim, “Zühd ve Rikâk”, 48.

²⁷¹ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 23/86.

²⁷² Ebû Muhammed el-Begavî, *Şerhu's-sünne*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Mektebü'l-İslâmî, 1403), 14/323.

²⁷³ Muhammedü'l-Emin el-Herârî, *Şerhu Süneni İbn Mâce* (Cidde: Dârü'l-Minhâc, 2018), 11/213.

hayrı insanlar nezdinde şöhret ve statü kazanmak için yapan kimseyi Cenab-ı Hak mahlukata duyurarak onu insanlar arasında sohbet konusu yapacaktır. O kimsenin yaptığı hayrın ahirette bir karşılığı olmadığı gibi, amelini Allah rızası için yapmamasından dolayı Allah'ın (c.c.) gazabını ve acı bir azabı hak etmiştir.²⁷⁴ Nitekim işitilme ve gösteriş amacıyla amel eden kimseler Kur'an-ı Kerim'de kerih görülmüş ve münafıkların vasıfları olarak nitelendirilmiştir.²⁷⁵

Reklam, şöhret, statü ve rant kaygısı taşıyan yardım ve hayırlar, hasbî değil hesabî olmasından dolayı Allah katında bir değer ifade etmediği gibi, hayrı yapan kimseye manevî anlamda pek çok şey kaybettirmektedir. Ancak yaptığı hayrı, kendi adını duyurmak düşüncesiyle değil de insanları teşvik etmek, örnek olup insanları harekete geçirmek amacıyla duyurmakta bir sakınca görülmemiştir.²⁷⁶ Günümüzde, yapılan güzel işlerin örneklerinin artması, hayırda yarışan insanların çoğalması ve teşvik edilmesi, bu alanda yapılan çalışmaların duyurulması ile mümkündür. Bu hususta teknolojinin sunduğu imkanlardan yararlanmak elzemdir. Ancak bu noktanın çok ince bir çizgi olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle daima niyetlerin tazelenmesi ve çıkılan yol ile varılan yer arasındaki mesafenin gözden geçirilmesi gerekmektedir. Zira farkında olmadan egoların, etiket ve afişlerin yarıştığı, salt nicelik peşine düşülerek yapılan yardım ve hayırlardaki inceliklerin gözden kaçırıldığı bir sonuca varılması da söz konusudur. Bu hususta, ilahî ve manevî temelleri olmayan bir yardımlaşma biçiminin, insanı insanlığından utandıracak durumlara varabileceğini ifade edilmiştir. Buna ilaveten hayırseverlik ile sponsorluğun aynı şey olmadığı, reklam ve propaganda ile yapılan hayırlarla Allah rızası için yapılanların birbirinden pek çok yönüyle farklı olduğu ve güçlü toplumsal duyarlılıkların ancak sağlam temellere oturtulmakla süreklilik arz edeceği de ifade belirtilmiştir.²⁷⁷ Toplumda, sunî ve geçici olmayan, genel ahlak haline gelmiş ve devamlılığı olan bir yardımlaşma kültürünün oluşması, ancak Kur'an-ı Kerim'in ve

---

²⁷⁴ İbn Battâl, *Şerh*, 10/207.

²⁷⁵ en-Nisâ, 4/142; el-Maûn, 107/6.

²⁷⁶ Komisyon, "Hasbîlik", *Hadislerle İslam*, ed. Mehmet Emin Özafşar (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 3/164.

²⁷⁷ Görmez, Mehmet. "Prof. Dr. Mehmet Görmez ile Afetler Üzerine Söyleşi". *Mesail.org*. Erişim 19 Temmuz 2024.

Sünnetin ilkelerini temel alan ve teşhircilik hastalığından kurtulan bir zihniyet ile mümkün olacaktır.

4. YARDIMLAŞMA İLE İLGİLİ RİVAYETLERİN DKAB DERS KİTAPLARINA YANSIMASI

Şüphesiz İslam Medeniyetinin kültürel birikimi, kendine ait değerleri oluşturacak malumatla doludur. Ancak bu değerleri oluşturmak hem bireysel hem de toplumsal düzeyde değerler eğitimi ile mümkündür.²⁷⁸ Yardımlaşma ve dayanışma olgusu ve onun etik kurallar çerçevesinde uygulanması da eğitim-öğretim süreçlerinin en önemli konuları arasındadır. Bu bakımdan yardımlaşmanın önemi ve ahlaki çerçevesinin teorik ve pratik düzeyde öğretilmesi, yaş gruplarına uygun müfredatlar kapsamında ders kitaplarında yer alması, yardımlaşma kültürüne sahip bireylerin yetişmesine katkı sağlamaktadır. Öyle ki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde bu konular ele alınırken çocukların algı düzeylerine uygun ayet ve hadislere referans yapmak önem arz etmektedir. Bu bağlamda örgün eğitimde, 2024/25 eğitim öğretim dönemi zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitapları (4-12) ile ilk ve orta öğretimde seçmeli olarak sunulan Hz. Muhammed'in Hayatı ve Temel Dini Bilgiler Ders Kitaplarında yer alan yardımlaşmaya dair hadisler, hadis ilmi açısından tahlil edilmiştir. Bu tahlilin kapsamı; hem ilgili rivayetlerin kaynak bilgilerini incelemek hem de onlardaki çeviri, atıf ve sıhhat problemlerini tespit etmektir.

Söz konusu ders kitaplarındaki rivayetler, “*Yardımlaşma ile ilgili başlıklarda referans gösterilen hadisler*” ve “*Farklı konularda referans gösterilen ve yardımlaşmayla ilgili olan hadisler*” başlıkları altında sınıflandırılacaktır. Öncelikle belirtmek gerekir ki yardımlaşma konusuyla ilgili başlıklara ve içeriklere doğrudan her sınıf seviyesinde yer verilmemiştir. Öte yandan seçmeli derslerin her okulda seçilmediği göz önünde bulundurulduğunda, özellikle zorunlu “DKAB” dersinin muhtevasında konuya başlı başına yer verilmiş olması önem arz etmektedir. Bu meyanda “DKAB” kitapları incelendiğinde, doğrudan yardımlaşma ile ilgili başlıklar 7, 8, 9 ve 11. Sınıflarda bulunmaktadır. Bu başlıkların muhtevasında 7. sınıfta bir, 8. Sınıfta altı, 9. ve 11. sınıfta birer hadise yer verildiği görülmektedir. 4, 5, 6, 10 ve 12. Sınıflarda ise konuyla ilgili

---

²⁷⁸ Hüseyin Akyüz, “Değerler Eğitiminin Odağında Bir Değer: Hz. Muhammed”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 1/3 (2012), 275.

başlık bulunmamaktadır. Bununla birlikte farklı konu başlıklarında yardımlaşmaya dair 4. Sınıf ders kitabında iki, 6. Sınıf ders kitabında bir hadis yer almaktadır.

Okullarda seçmeli olarak verilen “Hz. Muhammed’in Hayatı” ve “Temel Dini Bilgiler” ders kitaplarında ise nispeten daha fazla rivayete yer verilmiştir. Doğrudan yardımlaşma ile ilgili başlıklarda; 7. Sınıf “Hz. Muhammed’in Hayatı” kitabında on bir hadis, 11. Sınıf “Hz. Muhammed’in Hayatı” kitabında dört hadis ve Ortaöğretim “Temel Dini Bilgiler/ İslam-1” ders kitabında ise sekiz hadis zikredilmiştir. Farklı konu başlıklarında yardımlaşmaya dair; “Hz. Muhammed’in Hayatı” kitaplarının 6. Sınıfta sekiz, 7. Sınıfta sekiz, 10. Sınıfta sekiz, 11. ve 12. Sınıflarda birer hadis referans gösterilmiştir. Ortaokul “Temel Dini Bilgiler/ İslam-1” kitabında dört, “Temel Dini Bilgiler/ İslam-2” kitabında üç rivayet bulunurken, Ortaöğretim “Temel Dini Bilgiler/ İslam-1” ders kitabında on dört, Ortaöğretim “Temel Dini Bilgiler/ İslam-2” ders kitabında ise iki rivayet geçmektedir.

Bu bilgilerden anlaşıldığına göre yardımlaşma mevzuuyla ilgili hadislere hem doğrudan yardımlaşma ile ilgili başlıklarda hem de diğer başlıklarda en çok 7. Sınıf “Hz. Muhammed’in Hayatı” ders kitabında atıfta bulunulmuştur. 5. Sınıfta ise zorunlu veya seçmeli hiçbir ders kitabında konuyla ilgili hadis bulunmamaktadır.

4.1.1. Yardımlaşma ile İlgili Başlıklarda Referans Gösterilen Hadislerin Kaynak Bilgisi

Hadislerin kaynak bilgisinden kasıt, onların klasik hadis kaynaklarının hangisinde tahrir edildiğidir. Zira hadis kaynaklarının sıhhatçe aynı derecede olmadığı müsellemler bir hakikattir. Öte yandan bu kaynakların kendilerine has meziyetleri de vardır. Bu bağlamda ravilerle ilgili gözetilen şartlar ve lafızlara riayet gibi konuları zikredebiliriz. Dolayısıyla bahsi geçen ders kitaplarında referans gösterilen hadislerin sıhhatçe en kuvvetli ya da en az zayıf hadis ihtiva eden eserlerden alınmalıdır.

Tablo 4. 1. Hadislerin Kaynak Bilgisi

Sıra no.	Ders Kitabı	Hadisin Metni	Ders Kitabında Verilen Kaynaklar	Tespit Edilen Diğer Kaynaklar
1.	7. Sınıf D.K.A.B (s. 82)	“Allah için size sığınan kimseye sığınmak olun. Allah için isteyen kimseye verin. Sizi davet edene icabet edin, size bir iyilik yapana karşılığımı verin. Eğer onun karşılığını verecek bir şey bulamazsanız karşılıklı bulunduğunuza kanaat getirinceye kadar ona dua edin.”	Ebu Davud, Zekât, 38	✓
2.	8. Sınıf D.K.A.B (s.40) 11.Sınıf Peygamberi mizin Hayatı (s.106)	“Müminler birbirlerini sevmeye, birbirlerine merhamet ve şefkat göstermede tıpkı bir organı rahatsızlandığında diğer organları da uykusuzluk ve yüksek ateşle bu acıyı paylaşan bedene benzer.”	Müslim, Birr, 66	✓
3.	8. Sınıf D.K.A.B (s.40)	“Yanı başındaki komşusu açken tok yatan kimse gerçek anlamda iman etmemiştir.”	İbn Ebu Şeybe, el-Musannef, İman ve Rüya, 6.	✓
4.	=	“...İnsanların en hayırlısı, insanlara en fazla yararı dokunandır.”	Kudai, Müsnedü’ş- Şihâb, C.1 s. 365.	✓ Taberânî, Mu’cemu’l Evsat, 6/58
5.	=	“Müslüman Müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez, onu yalnız bırakmaz, bir kimse Müslüman kardeşinin ihtiyacını karşılar ise Allah da ona yardım eder. Bir kimse bir Müslümanın sıkıntısını giderirse Allah da kıyamet günü onun sıkıntılarında birini giderir. Bir kimse din kardeşinin ayıbını örterse Allah da kıyamet gününde onun ayıbını örter.”	Müslim, Birr, 32.	✓
6.	8. Sınıf D.K.A.B (s.46) 9. Sınıf	“Güneşin doğduğu her gün, insanın bütün eklemleri için sadaka vermesi gerekir. İki kişinin arasında düzeltmen sadakadır. Bir kimseyi kaldırarak hayvanına binmesine yardımcı olman veya eşyasını ona yüklemen sadakadır. Güzel söz de sadakadır. Namaza giderken attığın her adım sadakadır. Yoldaki rahatsızlık veren şeyleri kaldırman sadakadır.”	Müslim, Zekât, 56.	✓

	D.K.A.B (s.134)			
7.	8. Sınıf D.K.A.B (s.48)	“Veren el alan elden üstündür.”	Müslim, Zekât, 97	✓
8.	11. Sınıf D.K.A.B (s.48)	O, peygamberliğin ilk zamanlarında servetini zor durumda olan Müslümanlar için harcamış, sonraki dönemlerde de sade yaşantısını sürdürerek muhtaç insanlara yardım etmeye devam etmiştir. Öyle ki ihtiyacı olsa bile kendisinden bir şey isteyen asla geri çevirmeyen (1) Hz. Peygamber, cimrilik eden kimsenin cennete giremeyeceğini (2) belirterek cömertliğin önemine dikkat çekmiştir.	X	(1)Buhârî, Edeb, 39 (2) Tirmizî Birr, 41
9.	7. Sınıf Peygamberi mizin Hayatı (s.116)	Îsâr, Allah Resulü'nün (s.a.v.) güzel ahlakının bir parçasıdır. O, karnını doyuracak birkaç hurma bulmakta güçlük çekerken bile (1) kendisinden bir şey istendiğinde insanları asla geri çevirmez, onlara elinde olanı hemen verirdi. Eğer imkânı yoksa daha sonra vermek için söz verir ya borç alır ya da bir başkasına yönlendirerek o kişinin ihtiyacını giderirdi. (2)	(1) Müslim, Zühd, 36. (2) Buhârî, Edeb, 39; Müslim, Fedailu's sahabe 56, 60 Ebu Dâvûd, Harâc, 33-35; Cihad 175.	(1) ✓ (2) ✓ (Müslim, Fedailu's sahabe bab başlığı Fedail olmalıdır.)
10.	=	“Sadakanın en faziletlisi; insanın eli dar, karnı aç, kendisi muhtaç iken başkasına vermiş olduğudur.”	Ebu Dâvûd, Vitr, 12	✓
11.	=	“Muhammed öyle infak edip dağıtıyor ki ancak fakirlikten korkmayan ve Allah'a tam güvenen biri böyle yapabilir!”	Müslim, Fedâil, 57-59.	✓ Ancak son kısım ziyadedir.
12.	=	“Kim kardeşinin ihtiyacını giderirse Allah da onun ihtiyacını giderir...”	Müslim, Birr, 58	✓
13.	=	Allah Resulü (s.a.v.) Medine'ye göç ettikten sonra ensar ve muhacir arasında kardeşlik uygulaması başlattı. Bu bağın oluşturduğu ortamda sahabiler birbirlerine her konuda gönülden yardım eder hatta borçlu olarak vefat eden din kardeşlerinin borçlarını bile üstlenirlerdi.	Nesâî, Cenâiz, 67; Buhârî, Kefâlet, 3.	✓
14.	= (s.117)	Ensardan bir grup Hz. Peygamber'e gelerek “Ey Allah'ın elçisi sahip olduğumuz arazileri Mekke'den gelen kardeşlerimizle aramızda eşit bir şekilde paylaşır.” dediler. Rahmet Elçisi ise “Hayır, böyle yapmayın!	(1) Vahidî, Esbâb-ı Nüzûli'-	✓ (1) Buhârî,

		Kardeşlerinle arazilerinizin sadece gelirlerini paylaşın. Arazileriniz sizindir.” buyurdu. Ensar, Allah Resulü’nün (s.a.v.) bu teklifine razı oldu.	Kur’ân, s. 438-439;	Muzâra’a, 5
15.	=	Bu olay üzerine inen Haşr suresinin 9. ayetinde kardeşlerini nefislerine tercih eden ensar övülmüştür. Ensar, topladıkları hurmaları bir tarafa çok, diğer tarafa da az koyarak ikiye ayırırdı. Daha sonra az olan tarafa hurma dallarını koyarak o tarafı çok gösterir; muhacirlere, “Hangisini tercih ederseniz alın.” derlerdi. Onlar da çok görünen yığın, ensar kardeşlerimizin olsun diye az görüneni alırlar ve hurmanın çoğu muhacirlere kalırdı. Böylelikle ensar kendilerine daha az hurma ayırmak suretiyle isâr yolunu tercih etmiş olurdu.	Heysemî, Mecmau’z-Zevâid, C 10, s. 40;	✓
16.	=	Muhacirler, ensarın kendilerine yapmış olduğu ikramları görünce, “Ey Allah’ın Resulü! Biz daha önce çok maldan böylesine cömertçe veren, az maldan da yardımı böylesine güzel yapan hiç kimse görmedik! Bizim yerimize işlerimizi yaptılar, hayatımızı düzene koymamızda bize yardımcı oldular” diyerek duydukları mutluluğu ifade ettiler.	Tirmizî, Kıyâmet, 44; Ebu Dâvûd, Edeb, 11.	✓
17.	=	Hayır yarışında Hz. Ömer malının yarısını verirken Hz. Ebû Bekir bütün varlığını Allah (c.c.) yolunda bağışlamıştı.	Tirmizî, Menâkıb, 16.	✓
18.	=	Hz. Osman, Müslümanların Hicret sonrasında çektiği su sıkıntısını Rûme Kuyusu’nu satın alarak çözmüş, bedelsiz olarak din kardeşlerinin yararına sunmuştu. Aynı zamanda Resul-i Ekrem’in mescide ilave edilmesini istediği bir araziye satın alarak mescidi genişletmiş, Tebûk Seferi’ne çıkacak ordunun masraflarını üstlenmişti.	Nesâî, Ehbâs, 4.	✓
19.	=	Ashabdan Huzeyfetu’l-Adevî şöyle anlatır: “Yermük Savaşı’nda amcamın oğlunu bulmak için yaralılar arasında dolaşıyordum. Yanımda da bir miktar su vardı. Eğer ona rastlarsam su verir, onun yüzünü silerim, diye düşünüyordum.” derken onu ağır yaralı olarak buldum. Kendisine “Sana su vereyim mi?” dedim. Evet, diye işaret etti. Tam kendisine su vereceken öbür yandan birisi, ‘Ah, su!’ diye inledi. Sesi duyan amcamın oğlu “Suyu ona götür.” dedi. Hemen ona koştum. Bir de baktım ki Hişâm b. el-As. Kendisine “Sana su vereyim mi?” diye sordum. Bu arada Hişâm, öbür taraftan birinin “Ah!” dediğini duydu. Kendisi hiç içmeden “Suyu ona götür.” dedi. Hemen onun yanına koştum. Yanına vardığımda adam ruhunu teslim etmişti. Sonra Hişâm’a yetişeyim diye koştum, geldiğimde onun da ruhunu teslim ettiğini gördüm. Bari amcamın oğluna yetişeyim, dedim. Yanına vardığımda o da ruhunu teslim etmişti.	Kurtubî, el-Câmi li Ahkâmi’l-Kur’an, C 20, s. 368-369.	✓ İbnü’l Mübârek, Zühd ve Rekâik, 1/185 Beyhakî, Şuabu’l İman, Zekât,8 (5/142)
20.	11.Sımf Peygamberi	“Hiçbiriniz kendisi için istediğini mümin kardeşi için de istemedikçe iman etmiş olmaz.”	Buhari, İman, 7	✓

	mizin Hayatı (s.104)			
21.	=	“Müslüman’ın diğer Müslümanlarla ilişkisi birbirine kenetlenmiş bina gibidir.”	Buhari, Mezâlim, 5.	✓
22.	= (s.109)	“Kim bir Müslüman’ın dünya sıkıntılarında bir sıkıntıyı giderirse Allah da onun kıyamet günündeki sıkıntılarında birini giderir. Kim darda kalan bir kimsenin işini kolaylaştırırsa Allah da dünya ve ahirette onun işlerini kolaylaştırır. Kim bir Müslüman’ın ayıbını örterse Allah da dünya ve ahirette onun ayıplarını örter. Kul, kardeşinin yardımında olduğu sürece Allah da onun yardımcısı olur.”	Ebu Davud, Edeb, 60	✓
23.	Ortaöğretim Temel Dini Bilgiler/ İslam 1 (s.28)	Mü’minin mü’mine karşı durumu, bir parçası diğer parçasını sımsıkı kenetleyip tutan bina gibidir.”	Buhârî, Salat 88; Mezâlim, 5.	✓
24.	=	“Vücudun bir organı ağrıdığında, vücudunun kalan kısmının uykusuzluk ve ateş içinde bu durumdan etkilenmesi gibi Mü’minleri de birbirlerine merhamet etmede, sevgi duymada ve yardımlaşma hususunda vücudun organları gibi görürsün.”	Buhârî, Salât, 88.	X Buhârî, Edeb, 27
25.	= (s.29)	“...Din kardeşinin ihtiyacını karşılayanın, Allah da ihtiyacını karşılar. Müslümandan bir sıkıntıyı giderenin Allah da kıyamet günündeki sıkıntılarında birini giderir. Bir Müslümanın ayıbını örtenin, Allah da kıyamet gününde ayıplarını örter.”	Buhârî, Mezalim, 3.	✓
26.	= (s.30)	“Kimin yanında fazla binit varsa onu biniti olmayana versin. Kimin yanında fazla azık varsa onu azığı olmayana versin.”	Müslim, Lukata, 18	✓
27.	=	“Biriniz (din) kardeşine danıştığı zaman, danışılan kimse ona (yararlı gördüğü) görüşünü belirtsin.”	İbn Mâce, Edeb, 37	✓
28.	=	“Bir insan, kardeşine yardım ettiği sürece Allah da ona yardım eder.”	Müslim, Zikir, 38.	✓
29.	=	“Ben ve yetime kefil olan (kol kanat geren) kimse cennette böyle (yan yana) olacağız.”	Buhârî, Talâk, 25	✓

30.	=	“Üç şey vardır ki bunlar kimde bulunursa Allah onu koruması altına alır ve cennete koyar: Güçsüzlere yumuşak davranmak, anne-babaya şefkat göstermek ve elinin altında bulunan hizmetlilere iyi muamelede bulunmak.”	Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 48.	✓
-----	---	--	-------------------------------------	---

Not: Tablo 4.1.'de;

(=) sembolü “yukarıdaki ile aynı ders kitabı ve aynı sayfa” olduğunu ifade etmektedir. Sadece sayfası farklı ise (=) işaretinin yanına sayfa numarası belirtilmiştir.

(✓) sembolü, verilen hadisin ders kitabında atıf yapılan kaynakta bulunduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte bab başlığı/numarasının yanlış verildiği maddelerde ve daha erken dönem eserlerde mevcut olmasına rağmen geç dönem eserlerin referans verilmesi durumlarında, tespit edebildiğimiz kaynaklar gösterilmiştir

(x) sembolü ise verilen hadisin ders kitabında atıf yapılan kaynakta bulunmadığını ifade etmektedir. Bu durumda rivayetin yer aldığı kaynaklar ayrıca belirtilmiştir.

Tablo 4.1 incelendiğinde hadislerden 29 tanesinin verilen kaynaklarda bulunduğu ancak 4, 14, ve 19. rivayetlerin daha erken dönem kaynaklarda bulunmasına rağmen daha sonraki asır ve nispeten kaynak değeri düşük eserlerin referans gösterildiği; 9. ve 24. hadislerde ise bab başlıklarının yanlış verildiği görülmektedir. Bir rivayette ise atfın tüm paragrafa yapılması suretiyle yanıltma olduğu, muhtevadaki hadislerin ilgili kaynakta bulunmadığı tespit edilmiştir. Nitekim 8. numarada verilen bilgilerin tamamı için “*Ragıp el-İsfahani, el-Müfredat, “krm” md.*” kaynak gösterilmiş ancak sadece ilgili paragrafta yapılan cömertlik tanımı için bu atıf doğrudur. Devamında zikredilen hadislerin kaynağı ayrıca belirtilmediğinden, içeriğin tamamının aynı kaynaktan nakledildiği izlenimi oluşmuştur.

4.1.2. Farklı Konularda Referans Gösterilen ve Yardımlaşmayla İlgili Olan Hadislerin Kaynak Bilgisi

Yardımlaşma konusu ders kitaplarının tamamında ayrı bir başlık açılarak işlenmesi de bu konunun kapsamında değerlendirilebilecek pek çok rivayete farklı başlıklarda yer verilmiştir. Nitekim bu mevzu, farklı konu başlıklarına dahil edilebilecek bir muhtevaya sahiptir. Ders kitaplarında “*Güzel ahlak*”, “*Müminlerin Özellikleri*” “*Peygamberimiz ve*

Yakın Çevresi”, *“İslam’da Sosyal / Ekonomik Hayat*”, *“Oruç ve Zekât*”, *“Nezâket*” gibi bazı başlıklarda yardımlaşma ile ilgili hadislerle yer verilmiştir. Doğrudan yardımlaşma başlıklarında bulunan hadislerle oranla, farklı başlıklarda daha fazla rivayet kullanılmıştır. Bu ise yardımlaşma mevzusunun pek çok konuda değinilmesi gereken temel bir değer olduğunu göstermektedir.

Farklı konu başlıklarında yer verilen yardımlaşmaya dair hadislerin kaynak bilgisi *“Tablo 4.2”* de verilmiştir.

Tablo 4. 2. Farklı Konu Başlıklarındaki Hadislerin Kaynak Bilgisi

Sıra no.	Ders Kitabı	Hadisin Metni	Ders Kitabında Verilen Kaynaklar	Tespit Edilen Diğer Kaynaklar
1.	4. Sınıf D.K.A.B (s.61) 6. Sınıf D.K.A.B (s.131)	“Sizden biri, kendisi için istediğini Müslüman kardeşi için de istemedikçe gerçek anlamda iman etmiş olamaz.”	Buhari, İmân,7 Buhari, İmân,7; Müslim, İmân, 71-72	✓
2.	4. Sınıf D.K.A.B (s.68) 6.Sınıf Peygamberi mizin Hayatı (s.82)	Hiz. Aişe, bir gün Hiz. Peygamber’e şöyle sordu: “Ey Allah’ın Resulü! İki komşum var, ikramda bulunurken önce hangisinden başlayayım?” Hiz. Peygamber, “Kapısı sana en yakın olandan.” cevabını verdi.	Buhari, Hibe, 16. Buhârî, Edeb, 32	X Buhari, Hibe, 14. ✓
3.	6. 6.Sınıf Peygamberi mizin	Mute Savaşı’nda şehit düşen amcasının oğlu Cafer’in (ra) geride kalan yetimlerini bağrına basmış, ailesine kol kanat germişti.	Nesai, Zînet, 57.	✓

	Hayatı (s.44)			
4.	= (s.45)	Suffe’de eğitim görmek için bazen uzak yerlerden gelenler olurdu. Onlar bir süre burada kalarak İslam’ı öğrenirlerdi. Malik bin Huveyris de bunlardan biriydi. Malik (ra), kendisiyle aynı yaşlarda olan birkaç delikanlıyla birlikte Suffe’ye gelmiş, yaklaşık yirmi gün burada eğitim almıştı. Ancak şefkat ve merhamet sahibi Hz. Peygamber, bu sürede onların ailelerini özlediğini fark etmişti. Onların bu özlemlerini gidermeleri için oldukça nazik bir yol bulmuş “Ailelerinizin yanına dönün, onlarla birlikte oturun, öğrendiklerinizi onlara da öğretin.” diyerek ailelerini görmeleri için onlara bir fırsat vermişti.	Nesai, Ezan, 8. Buhari, Ezan, 49.	✓
5.	=	İnsan onuruna verdiği değer sebebiyle Allah Resulü (sav), kendisinden bir şey isteyen kimseyi asla boş çevirmemiştir.	Buhari, Edeb, 61; Nesai, Zinet, 122; Müslim, Fedâil, 56.	✓
6.	= (s.49)	Hz. Peygamber, bir gün kendisine hediye edilen bir giysi ile mescide gitmişti. Ashabından biri ona yaklaşarak üzerindeki kıyafeti kendisine hediye etmesini istedi. Hz. Peygamber bu isteği geri çevirmedi ve evine döndükten sonra giysisini o sahabiye gönderdi.	Buhari, Libâs, 18.	✓
7.	= (s.55)	“Müminler birbirlerini sevmeye, birbirlerine merhamet ve şefkat göstermede tıpkı bir organı rahatsızlandığında diğer organları da uykusuzluk ve yüksek ateşle bu acıyı paylaşan bedene benzer.”	Müslim, Birr, 66	✓
8.	= (s.60 ve s.105)	İhtiyaç sahibi biri için Hz. Peygamber “Bu şahsı bu gece (evinde) kim misafir ederse Allah ona rahmet etsin.” dedi. Sahabeden Sabit bin Kays, onu ağırlayabileceğini söyleyerek o kişiyi evine götürdü. Eve varınca sadece kendilerine yetecek kadar yiyecekleri olduğunu öğrendi. Buna rağmen hanımından yemeği sofraya getirmesini istedi. Sabit’le (ra) hanımı da sofraya oturdular. Misafire fark ettirmeden kandili söndürerek kendileri de yemek yiyormuş gibi davrandılar. Böylece misafirin kamını doyummuş ancak kendileri geceyi aç geçirmiş oldular. Peygamberimiz (sav) sabah Sabit bin Kays’ı görünce “Bu gece sizin misafirinize karşı davranışınızdan Allah Teala çok hoşnut oldu.” buyurdu.	Buhari, Menâkıbü’l-Ensâr, 10.	✓
9.	7.Sımf Peygamberi mizin	“Yoksul kişiye sadaka vermekte sadece sadaka sevabı vardır, akrabaya sadaka vermenin ise iki sevabı vardır: Sadaka sevabı ve akrabalık bağlarını kuvvetlendirme sevabı.”	Tirmizî, Zekât, 26.	✓

	Hayatı (s.78)			
10.	=	Bir sahabi, Peygamberimize (s.a.v.) gelerek “Ya Resulallah! Benim yakınlarım var. Ben onlarla irtibatımı sürdürüyorum, onlar benimle alakayı kesiyorlar. Ben onlara iyilik ediyorum, onlar bana kötülük ediyorlar. Ben onlara yumuşak davranıyorum, onlar bana kaba davranıyorlar.” dedi. Bunun üzerine Allah Resulü (s.a.v.) “... Sen böyle devam ettikçe Allah onlara karşı sana bir yardımcı verecektir.” buyurdu.	Müslim, Birr, 22.	✓
11.	= (s.80)	“Allah’a ve âhiret gününe iman eden kimse misafirine ikram etsin ve sılayırahimde bulunsun.”	Buhârî, Edeb, 31	✓ Hadisin son kısmı Buhârî, Edeb, 85
12.	= (s.81)	“Komşu üç türlüdür: Onlardan kimisinin üç hakkı, kimisinin iki, kimisinin de bir hakkı var. Üç hakkı bulunan, akraba olan Müslüman komşudur. Onun İslam hakkı, komşuluk hakkı ve akrabalık hakkı var. İki hakkı olan Müslüman komşudur. Onun İslam hakkı ve komşuluk hakkı var. Bir hakkı olan ise gayrimüslim komşudur. Gayrimüslim komşunun da komşuluk hakkı vardır.”	Beyhakî, Şuabü’l-Îmân, C 12, s. 105.	✓
13.	= Ortaokul Temel Dini Bilgiler/ İslam 1 (s.68)	Resulullah (s.a.v.) Ebû Zer’e (r.a.) “Ey Ebû Zer! Çorbanı pişirdiğin zaman suyunu çok koy ve komşularını da (onların haklarını) düşün!”	Müslim, Birr, 142 Müslim, Birr, 143	✓
14.	7.Sınıf Peygamberi mizin Hayatı (s.81)	“Yanı başında komşusu açken tok yatan bizden değildir.”	Heysemî, Mecmau’z- Zevâid, C.8, s. 306.	✓ (8/167) İbn Ebî Şeybe, Buhârî ve Taberânî tarafından rivayet edilmiştir
15.	=	Hiz. Peygamber ailesi için bir koyun kesmiş; Hiz. Aişe, kesilen koyunun ön bacağı hariç bütün etini komşularına dağıtmıştı. Resulullah (s.a.v.) eve döndüğünde “Koyundan ne kadar kaldı?”	Tirmizî, Sıfatü’l- Kıyâme, 33	✓

		diye sordu. Hz. Aişe “Koyunun şu ön bacağı hariç hiçbir şeyi kalmadı.” deyince Hz. Peygamber “Desene ön bacağı hariç tamamı (bize sevap olarak) kalmıştır!” buyurmuştur.		
16.	= (s.89)	Komşunun komşu üzerindeki hakkının sorulması üzerine Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Senden borç isterse ona borç verirsın. Senden yardım isterse ona yardımda bulunursun. Muhtaç duruma düşerse ona verirsın. Hastalanırsa onu ziyaret edersın. Ölürsa cenazesini uğurlarsın. Ona bir hayır isabet ederse buna sevinir ve onu tebrik edersın. Eğer ona bir musibet isabet ederse buna üzülür ve ona taziyelerini bildirirsın. Tencerenin kokusu ile onu rahatsız etmezsin. Komşunun evini gözetlemezsın ve ona gelecek rüzgânı kapatmak maksadıyla ondan izin almaksızın binanı ondan daha yükseğe yapmazsın. Yine bir meyve satın alırsın ona hediye gönderirsın. Eğer bunu yapamazsın onu komşuna göstermeden gizlice kendi evine sokarsın. Çocuklarını, satın aldığın eşyalardan bir parçayla dışarı çıkararak komşunun çocuklarını kızdırmazsın. Siz komşu hakkının ne olduğunu biliyor musunuz? Nefsim elinde olan Allah’a yemin ederim ki Allah’ın rahmeti ile esirgediği az kimseler hariç komşunun hakkı ödenemez.”	Beyhakî, Şuabü’l-Îmân, C 12, s. 104-105.	✓ Taberânî, Mu’cemu’l Kebîr, 19/419
17.	Ortaokul Temel Dini Bilgiler/ İslam 1 (s.66)	“Kim bir Müslümanın dünya sıkıntılarında bir sıkıntıyı giderirse Allah da onun kıyamet günündeki sıkıntılarında birini giderir. Kim darda kalan bir kimsenin işini kolaylaştırırsa Allah da dünya ve ahirette onun işlerini kolaylaştırır...”	Ebu Davud, Edeb, 60.	✓
18.	=	Cabir (ra) şöyle dedi: “Hz. Muhammed (sav) kendisinden bir şey istendiğinde asla ‘hayır’ demezdi.”	Müslim, Fedail, 56	✓
19.	Ortaokul Temel Dini Bilgiler/ İslam 1 (s.89) Ortaokul Temel Dini Bilgiler/ İslam 2 (s.89)	“Zalim de olsa mazlum da olsa kardeşine yardım et.” Bunun üzerine birisi, “Ey Allah’ın resulü! Eğer mazlum ise yardım ederim, ancak zalimse ona nasıl yardım edeceğim?” dedi. Resulullah buyurdu ki, “Onu zulümden uzaklaştırırsın veya onun zulmüne engel olursun. İşte bu ona yapacağın yardımdır.”	Buhari, İkrâh, 7 Müslim, Birr, 62.	✓ ✓
20.	Ortaokul Temel Dini	“Bir genç, ihtiyar bir kimseye yaşından dolayı hürmet ederse Allah da ona yaşlılığında kendisine hürmet edecek birisini hazırlar.”	Tirmizî, Birr, 75.	✓

	Bilgiler/ İslam 2 (s.25)			
21.	= (s.84)	“İnsanlar iyilik yaparlarsa biz de iyilik yaparız, zulmederlerse biz de zulmederiz diyen zayıf karakterli kimseler olmayın. Bilakis iyilik yaptıklarında insanlara iyilikle karşılık vermeyi, kötülük yaptıklarında ise onlara zulmetmemeyi alışkanlık hâline getirin.”	Tirmizî, Birr, 63.	✓
22.	10.Sınıf Peygamberi mizin Hayatı (s.25)	Enes bin Malik bir anısını şöyle anlatır: “Bir gün Resulullah ile birlikte yürüyordum. Üzerinde Necran kumaşından yapılmış sert yakalı bir cübbe vardı. Derken bir bedevi gelerek Resulullah’ın cübbesinden şiddetle çekti. Resulullah’ın boynuna baktım, bedevinin şiddetle çekmesinden cübbenin yakası iz bırakmıştı. Sonra bedevi ‘Ey Muhammed! Allah’ın sende bulunan malından bana bir şeyler verilmesini emret.’ dedi. Bunun üzerine Resulullah ona gülümseyerek kendisine ihsanda bulunulmasını buyurdu.”	Müslim, Zekât, 128.	✓
23.	= (s.33)	Hz. Osman servetini Allah(cc) yolunda harcamaktan çekinmemiş, ihtiyaç sahiplerine bol bol ikramda bulunmuştur. Medine’ye hicretten sonra yaşanan içme suyu sıkıntısını gidermek için Rume Kuyusu’nu satın alarak Müslümanların istifadesine sunmuştur. Tebük Seferi hazırlıklarında ise ordunun üçte birinin teçhizini üstlenmiştir.	Buhari, Fedâilü Ashabi’n-Nebî, 7; Vakıdı, Meğâzi, C 3, s. 991	✓
24.	= (s.34)	Medine’nin su ihtiyacını karşılayan Rume kuyusunun sahibi bir Yahudi, suyu para karşılığı verdiği için Hz. Osman kuyuyu satın almak istiyordu. Ancak kuyu sahibi buna razı olmuyordu. Bunun üzerine Hz. Osman yarı hissesini satın alıp kuyuyu Müslümanların ortak kullanıma açtı. Daha sonra da kendi hissesini satmak isteyen Yahudi’den kuyunun tamamını yüksek bir meblağa satın aldı. Bunu haber alan Hz. Peygamber, Allah’ın(cc) cenneti Hz. Osman’a vacip kılması için duada bulundu.	İbni Sad, et-Tabakât, C1, s. 435.	✓
25.	= (s.33)	Osman(ra), hicretin yedinci yılında Mescid-i Nebevi’nin artık ihtiyaca cevap vermemesi üzerine etrafındaki arsaları satın alarak mescidi genişletme işini üstlendi. Halifeliği döneminde de kendi malından yüklü bir miktar harcayarak Mescid-i Nebevi’yi yeniden inşa ettirdi.	Buhari, Salât, 62; Taberi, Tarih, s. 731	✓
26.	=	Osman(ra), Hz. Ebû Bekir’in halifeliği zamanında yaşanan kıtlığı gidermek için sahip olduğu kervanın mallarını ihtiyaç sahiplerine dağıtması da onun cömertliği ve yardımseverliğinin önemli göstergelerindedir.	Sallabi, Hz. Osman, s. 50	✓

27.	= (s.76)	Allah Resulü(sav) “Her Müslüman’ın sadaka vermesi gerekir.” buyurduğunda sahabilerden bazıları “Ya sadaka verecek mal bulamazsa ne buyurursunuz?” diye sordular. Allah Resulü(sav), “Eliyle çalışır. Hem kendisi faydalanır hem de sadaka verir.” buyurdu. “Ya buna gücü yetmezse ne buyurursunuz?” diye sordular. “İhtiyaç sahibi, darda kalmış ve mazlum kimselere yardımcı olur.” buyurdu. Sahabe tekrar “Ya buna da gücü yetmezse ne dersiniz?” diye sorunca Resulullah(sav) “İyiliği veya hayrı ister.” buyurdu. “Şayet bunu da yapmazsa?” diye sorduklarında “Kötülükten uzak durur. Bu da bir sadakadır.” buyurdu.	Buhari, Zekât, 30.	✓
28.	= (s.77)	Hz. Aişe’den gelen rivayete göre Hz. Peygamber’in evinde bir koyun kesilmişti. Resulullah (sav) “Koyundan geriye ne kaldı?” diye sordu. Hz. Aişe “Sadece kürek kemiği kısmı kaldı! Gerisini dağıttık.” deyince Resulullah(sav) “Desene kürek kemiği hariç hepsi bizim oldu.” buyurdu.	Tirmizi, Sıfatü'l-Kıyâme, 33.	✓
29.	= (s.121)	Her kim Müslüman kardeşinin ihtiyacını giderirse Allah da ona yardım eder.	Müslim, Birr, 58.	✓
30.	11.Sınıf Peygamberi mizin Hayatı (s.103)	Allah Resulü (sav) komşusunun kendi üzerindeki haklarını merak eden birine “Hastalanınca geçmiş olsun ziyaretinde bulun. Öldüğünde cenazesine git. Borç isterse ver. İhtiyaç hâlindeyse sıkıntısını gider. Hayırlı işini tebrik et, musibete uğrarsa teselli et. İzni olmadan binanı onunkinden fazla yükselterek onu rahatsız etme. Bir meyve aldığında ona ver, vermiyorsan onu gizli al ve özendirmemek için çocukların onu açığa çıkarmasına izin verme.” şeklinde cevap vermiştir.	Taberani, el-Mu’cem, C 19, s. 419.	✓
31.	12.Sınıf Peygamberi mizin Hayatı (s.51)	Ebû Mes’ûd el-Bedrî (ra) demiştir ki: “Sadaka ayeti nazil olduğunda Resulullah (sav) bize sadaka vermeyi emrettiği sıralarda sadaka vermeye kudreti olmayan herhangi birimiz çarşıya gider ve arkasında ücretle yük çekerek iki avuç hurma kazanır ve bu kazancından sadaka verirdi.”	Buhari, İcare, 3-152.	Buhari, İcare, 13
32.	Ortaöğreti m Temel Dini Bilgiler/ İslam 1 (s.26)	“Müslüman, Müslümanın kardeşidir, ona hainlik yapmaz, ona yalan söylemez, onu yüzüstü bırakmaz. Müslümanın ırzı, malı ve kanı saygındır, ona dokunulamaz. Takva, (Allah’a karşı sorumluluk bilinci) işte şuradadır (kalptedir). Müslümanın, Müslüman kardeşini küçük görmesi, kötülük olarak ona yeter.”	Tirmizî, Birr, 18.	✓
33.	=	Peygamberimiz, Medine’ye geldikten sonra, Mekkeli Müslümanlardan bazılarını hem kendi aralarında hem de Medinelî	Buhârî, Kefâlet, 2.	✓

	(s.27)	Müslümanlarla kardeş ilan etmişti. Bu kardeşlik, maddi-manevi yardımlaşma esasına dayanıyordu.		
34.	= (s.27)	“Müslüman Müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez, onu yalnız bırakmaz. Kim, kardeşinin ihtiyacını görürse Allah da onun ihtiyacını görür. Kim Müslümanı bir sıkıntısından kurtarırsa, Allah da onu kıyamet günü bir sıkıntısından kurtarır. Kim bir Müslümanın ayıbını örterse, Allah da kıyamet günü onun bir ayıbını örter.”	Ebû Dâvud, Edeb, 46.	✓
35.	= (s.27)	“Hiçbiriniz kendi nefsi için arzu ettiğini kardeşi için de sevip istemedikçe iman etmiş olmaz.”	Buhârî, İmân, 7.	✓
36.	= (s.52)	Peygamberimiz çok varlıklı olmamasına rağmen kendisinden bir şey isteyen kimseyi asla geri çevirmemiş, insanların en cömerdi olarak tanınmıştır.	Müslim, Fedâil, 56. 11; Buhârî, Bed’ü'l-vahy, 1	✓
37.	= (s.52)	Peygamberimizin sadaka vermeyi emretmesi üzerine ashabın önde gelenlerinden Hz. Ömer (r.a.) malının yarısını feda ederken Hz. Ebû Bekir (r.a.) bütün malını Allah (c.c.) yolunda bağışlamıştır.	Tirmizî, Menâkıb, 16.	✓
38.	= (s.52)	Hz. Osman (r.a.) İslam toplumu için yaptığı fedakarlıklarla şöhret bulmuştur. Medine’ye hicret edenlerin su sıkıntısı çektiği dönemde büyük bir servet ödeyerek suyu içilebilen Rûme Kuyusu’nu satın almış ve Müslümanların yararına sunmuştur. Yine Peygamberimizin mescide katmak istediği bir araziye satın alarak mescidi genişletmiş, Tebük Seferi’ne çıkacak ordunun teçhizatını üstlenmiş ve bütün bunların karşılığını yalnızca Allah’tan (c.c.) beklemiştir.	Nesâî, Ehbâs, 4.	✓
39.	= (s.53)	“Komşusu açken tok yatan bizden değildir.”	İbn Ebû Şeybe, Musannef, İman ve rü’yâ, 6.	✓
40.	= (s.55)	“Kim bir Müslümanın dünya sıkıntılarından bir sıkıntıyı giderirse, Allah da onun kıyamet günündeki sıkıntılarından birini giderir...”	Ebû Dâvud, Edeb, 60	✓
41.	= (s.55)	“Kim darda kalmış (borçlu) bir kimseye zaman tanırsa veya alacağını bağışlarsa, Allah onu kendi gölgesinde gölgelendirir.”	Müslim, Zühd, 74.	✓
42.	= (s.105)	“Müslüman, Müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez, haksızlık yapmaz, onu düşmana teslim etmez. Müslüman kardeşinin ihtiyacını gideren kimsenin Allah da ihtiyacını giderir. Kim bir Müslümandan bir sıkıntıyı giderirse, Allah Teâlâ o kimsenin kıyamet günündeki sıkıntılarından birini giderir. Kim bir	Buhârî, Mezâlim, 3; Müslim, Birr, 58.	✓

		Müslümanın ayıp ve kusurunu örterse, Allah Teâlâ da o kimsenin ayıp ve kusurunu örter.”		
43.	=	“Birbirinizle hasetleşmeyiniz. Almayacağımız bir malın fiyatını müşteri kızdırmak için artırmayınız. Birbirinize kin ve nefret beslemeyiniz. Birbirinize darılıp yüz çevirmeyiniz. Birinizin satışı üzerine başka biriniz satış yapmasın. Ey Allah’ın kulları kardeş olunuz. Müslüman, Müslümanın kardeşidir. Ona zulüm ve haksızlık yapmaz, yardımı kesmez ve onu hakir görmez. -Peygamberimiz üç defa göğsüne işaret ederek buyurdular ki- Takva buradadır. Müslüman kardeşini hor ve hakir görmesi, bir kimseye şer olarak yeter. Her Müslümanın kanı, malı ve ırzı, başka Müslümana haramdır.”	Buhârî, Edeb, 57; Müslim, Birr, 32.	✓
44.	= (s.106)	“Müslümanın Müslüman üzerinde altı hakkı vardır. Karşılaştığında selam verir, davetine icabet eder, aksırdığı zaman elhamdülillah derse yerhamükallah der, hastalandığında ziyaretini yapar, öldüğünde cenazesinin ardından yürür, kendisi için sevdiğini o kardeşi için de sever.”	İbn Mâce, Cenaiz: 43.	X İbn Mâce, Cenaiz,1 Müslim, Selam, 5
45.	= (s.106)	“Sizden biriniz kendisi için istediğini Müslüman kardeşleri için de istemedikçe gerçek manada mü’min olamaz.”	Buhârî, İman, 7; Müslim, İman, 71-72	✓
46.	Ortaöğretim Temel Dini Bilgiler/ İslam-2 (s.91)	“Güneşin doğduğu her gün, insanın bütün eklemleri için sadaka vermesi gerekir. İki kişinin arasında düzeltmen sadakadır. Bir kimseyi kaldırarak hayvanına binmesine yardımcı olan veya eşyasını ona yüklemen sadakadır. Güzel söz de sadakadır. Namaza giderken attığın her adım sadakadır. Yoldaki rahatsızlık veren şeyleri kaldırman sadakadır.”	Müslim, Zekât, 56	✓
47.	= (s.92)	“Her Müslümanın sadaka vermesi gerekir.” buyurunca sahabiler ona, “Sadaka verecek mal bulamayan için ne buyurursun?” diye sordular. Allah Resulü “Eliyle emek verir çalışır. Hem kendisi faydalanır hem de sadaka verir.” buyurdu. Sahabe tekrar “Ya buna gücü yetmezse?” diye sordular. Hz. Peygamber “İhtiyaç sahibi, darda kalmış ve mazlum kimselere yardımcı olur.” buyurdu. Sahabe tekrar “Ya buna gücü yetmezse?” diye sorunca Resulullah “İyiliği ve hayrı ister.” buyurdu. Sahabe “Bunu da yapmazsa?” diye dördüncü kez sorunca Peygamberimiz “Kötülükten uzak durur. Bu da bir sadakadır.” buyurdu.	Müslim, Zekât, 55.	✓

Not: Tablo 4.2.'de;

(=) sembolü “yukarıdaki ile aynı ders kitabı ve aynı sayfa” olduğunu ifade etmektedir. Sadece sayfası farklı ise (=) işaretinin yanına sayfa numarası belirtilmiştir.

(√) sembolü, verilen hadisin ders kitabında atıf yapılan kaynakta bulunduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte bab başlığı/numarasının yanlış verildiği maddelerde ve daha erken dönem eserlerde mevcut olmasına rağmen geç dönem eserlerin referans verilmesi durumlarında, tespit edebildiğimiz kaynaklar gösterilmiştir

(x) sembolü ise verilen hadisin ders kitabında atıf yapılan kaynakta bulunmadığını ifade etmektedir. Bu durumda rivayetin yer aldığı kaynaklar ayrıca belirtilmiştir.

Tablo 4.2. incelendiğinde verilen rivayetlerin ilgili kaynaklarda bulunduğu ancak 2, 31, 44. rivayetlerin bab başlıklarının yanlış verildiği; 11’de ise iki hadisin telif edildiği ancak yalnızca birine atıf yapıldığı görülmektedir. 14, 16 ve 44. hadislerde daha erken dönem kaynaklarda bulunmasına rağmen geç dönem eserlerin referans gösterildiği; 12, 16 ve 26. hadislerin ise *Kütüb-i Sitte*’de bulunmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 4.1. ve Tablo 4.2.’den anlaşıldığına göre söz konusu ders kitaplarında tekrarlarla birlikte toplamda 84 rivayet nakledilmiştir. Şimdi bu hadislerde tespit edilen çeviri, atıf ve sıhhat problemlerini ele alalım.

4.1.3. Yardımlaşma Konulu Hadislerin Kullanımında Ortaya Çıkan Problemler

İlk ve Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi alan dersleri kapsamında toplam yirmi bir ders kitabı, muhtevasında yer alan yardımlaşmaya dair rivayetler açısından incelenmiştir. Bu kitaplardan yedi tanesinde yardımlaşmayla ilgili başlık bulunmakta diğerlerinde ise farklı başlıkların içeriğinde konumuza müteallik hadisler bulunmaktadır. Bu hadisler tahkik edildiğinde; belli başlı bazı rivayetlerin sıklıkla kullanıldığı, bazılarında kaynak kullanımı ve atıf hatalarının olduğu, bir kısmında çeviri hatası yapıldığı bir kısmında ise sıhhat problemi olduğu tespit edilmiştir.

4.1.3.1. Çeviri Problemleri

İslam dininin en temel iki kaynağı Kur’an-ı Kerim ve Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sünnetidir. Bu bağlamda hadisler, sünnetin yazılı belgeleridir. Din ve İslam ile ilgili

herhangi bir konuda, ayet ve hadislerin temel olarak alınması, onlardan hareketle muhtevanın açıklanması önemli bir gerekliliktir. Ancak ayet ve hadislere yapılacak atıfların doğru olması, hedef dile çevirinin asıl metni yansıtmaması ve anlaşılır olması önem arz etmektedir. Ders kitaplarında yer alan rivayetler tahkik edildiğinde; bazı hadislerin tırnak içinde metin olarak aynen verildiği, bazılarında tahkiye metodunun kullanıldığı, bir kısım hadislerde ise ihtisar, hazf, ziyâde veya telif yapıldığı görülmüştür. Örneğin tablo 1'in 4 nolu kısmında geçen, “...*İnsanların en hayırlısı, insanlara en fazla yararı dokunandır.*” rivayeti ile aynı tablonun 7 nolu kısmında geçen, “*Veren el alan elden üstündür.*” rivayeti muhtasar olarak verilmiştir. Muhtemelen söz konusu ders kitabının yazarları hadisin ihtiyaç duyulan kısmını almayı murad etmişlerdir.

“*En faziletli sadaka, malı az olanın gücü nispetinde verdiği*dir.” anlamındaki Ebû Dâvud rivayeti, ders kitabında²⁷⁹ “*eli dar, karnı aç, kendisi muhtaç iken başkasına vermiş olduğudur.*” şeklinde tercüme edilmiştir. Özellikle hadis metni olarak tırnak içinde verilmesi rivayetin kendisinde karnı aç ve muhtaç ifadelerinin de geçtiği izlenimini vermektedir. Metinde bu ifadeler lafız olarak bulunmamakla birlikte, hadiste geçen “*المقل*” ifadesi şerhlerde “*malı az, kendisi zorluk ve sıkıntı halinde olan kimse*”²⁸⁰ olarak açıklanmıştır.

Peygamberimizin Hayatı adlı ders kitabında,²⁸¹ “*Muhammed öyle infak edip dağıtıyor ki ancak fakirlikten korkmayan ve Allah'a tam güvenen biri böyle yapabilir!*” şeklinde verilen rivayetin asıl metninde, “*Allah'a tam güvenen biri böyle yapabilir.*” ifadesi yer almamaktadır. Bu kısmın metne ziyâde edildiği görülmektedir.

Aynı ders kitabına göre²⁸² Muhacirler, Ensarın kendilerine yapmış olduğu ikramları görünce, “*Ey Allah'ın Resülü! Biz daha önce çok maldan böylesine cömertçe veren, az maldan da yardımı böylesine güzel yapan hiç kimse görmedik! Bizim yerimize işlerimizi yaptılar, hayatımızı düzene koymamızda bize yardımcı oldular*” diyerek duydukları mutluluğu ifade ettiler.” rivayetinde ise çeviri hatası bulunmaktadır. “*Bizim yerimize*

²⁷⁹ Ayşe Sağlam vd., *Peygamberimizin Hayatı 7 Ders Kitabı* (Ankara: Devlet Kitapları, 2024), 116.

²⁸⁰ Ebû Süleyman Muhammed Hattâbî, *Meâlimü's-sünen* (Haleb: Matbaatü'l-ilmîyye, 1351/1932), 4/308.

²⁸¹ Ayşe Sağlam vd., *Peygamberimizin Hayatı 7*, 116.

²⁸² Ayşe Sağlam vd., *Peygamberimizin Hayatı 7*, 117.

işlerimizi yaptılar...” ifadesi manayı yansıtmamaktadır. Metnin aslı, “Bizim sıkıntımızı giderdiler yükümüzü paylaşıp, bizi işlerine ortak ettiler.” şeklindedir.

Yine Peygamberimizin Hayatı adlı ders kitabında²⁸³ zikredilen bir hadiste, ihtiyaç sahibi bir kimse geldiğinde onu gece kimin misafir edebileceğini soran Allah Resulüne (s.a.v.) sahabeden Sabit b. Kays (r.a.), onu ağırlayabileceğini söyleyerek o kişiyi evine götürmüştür. Ancak kendilerine yetecek kadar yiyecekleri bulunan Sabit (r.a.) ile hanımı, sofraya oturup misafire fark ettirmeden kandili söndürerek yemek yiyormuş gibi davranmışlardır. Misafirin karnını doyurup kendileri geceyi aç geçiren Sabit b. Kays’ı Peygamberimiz (s.a.v.) sabah görünce, “*Bu gece sizin misafirinize karşı davranışınızdan Allah Teala çok hoşnut oldu.*” buyurmuştur. Bu rivayet kaynağı ile karşılaştırıldığında söz konusu sahabinin adı, “*Ensâr’dan biri*” denilerek müphem bırakıldığı görülmektedir. Öte yandan İmam Müslim’in (ö. 261/875) *el-Câmiu’s-Sahîh*’inde tahrir edilen bir rivayette bu sahabe, “*Ensâr’dan Ebû Talha denilen bir zât*” denilerek atıfta bulunulmuştur.²⁸⁴ Bu rivayetleri yorumlayan Kastallânî (ö. 923/1517) ise şöyle demiştir:

“Müslim’in rivayetinde, Ensâr’dan bir adam -ki kendisine Ebû Talha denilmektedir-ayağa kalkmıştır. Bu durumda kadın, Ümmü Süleym; çocuklar ise Enes ve kardeşleri olmaktadır. Ancak Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071), bu Ebû Talha’nın, Enes b. Mâlik’in üvey babası Zeyd b. Sehl (ö. 34/654-55) olmasını uzak bir ihtimal olarak değerlendirmiştir. Şöyle ki misafir eden bu kişinin durumu, geçim imkânlarının kısıtlı olduğunu göstermektedir. Zira çocuklarının yiyeceğinden başka ikram edecek bir şeyi bulunmamaktadır. Oysa Zeyd b. Sehl (Ebû Talha), Medine’deki Ensâr arasında en çok mala sahip olanlardan biri idi...”²⁸⁵

Aynî’nin (ö. 855/1451) naklettiğine göre Kâdî İsmâil (ö. 282/895) “*Ahkâmu’l-Kur’ân*” adlı eserinde şöyle demiştir: “*Bu şahıs, Sâbit b. Kays b. Şemmâs’tur (ö. 12/633)*”. O, bu görüşünü şöyle temellendirmiştir: “*Bir Müslüman, üç gün boyunca yanında iftar edecek bir şey bulamadan sabretti. Nihayet Ensâr’dan Sâbit b. Kays isimli bir adam onun haline vâkıf oldu.*” Aynî sözlerine devamla, İbn Beşkûvâl’ın (ö. 578/1183) şöyle dediğini

²⁸³ Elif Davun vd., *Peygamberimizin Hayatı 6 Ders Kitabı* (Ankara: Devlet Kitapları, 2024), 60,105.

²⁸⁴ Müslim, “Eşribe”, 173.

²⁸⁵ Ebül-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî, *İrşâdü’s-sârî li-şerhi Sahîhi’l-Buhârî* (Mısır: el-Matba’atü’l-Kübrâ’l-Emîriyye, 1323), 6/155.

nakletmiştir: “*Bazılarına göre bu kişi, Abdullah b. Revâha’dır.*” Bunlara ilaveten Aynî, bu konuda farklı isimlerin olduğunu da zikretmiştir.²⁸⁶

Bütün bu bilgiler ışığında bahsi geçen hadisin metnine sadık kalınarak tercüme edilmediği söylenebilir. Bununla birlikte müphem ravi hakkında yapılan yorumlardan sadece birinin tercih edilmesi ve başta İmam Müslim tariki olmak üzere diğer yorumların göz ardı edilmesi telafisi güç durumları ortaya çıkarabilir. Şöyle ki bu ismi belleyen öğrenciler, ilerleyen zamanlarda söz konusu sahabinin adının farklı olduğunu duyduklarında dini kitapların çelişkilerle dolu olduğuna inanmaları mümkündür. Bu nedenlerle ilgili rivayetin tercümesinde metne sadık kalınması gerekirdi.

Başka bir ders kitabında yer alan,²⁸⁷ “*Allah’a ve âhiret gününe iman eden kimse misafirine ikram etsin ve sılayırahimde bulunsun.*” rivayeti ise verilen kaynak ile karşılaştırıldığında “*sılayırahimde bulunsun*” lafzı, asıl metinde bulunmamaktadır. Bu lafzın bulunduğu hadis ise dipnotta verilen kaynağın Edeb bölümünün 85. babında tahrir edilmiştir. Dolayısıyla ya ilgili ders kitabındaki 62 nolu dipnot, “*Buhârî, Edeb, 85*” şeklinde değiştirilmeli ya da ilgili rivayetin tercümesinden “*sılayırahimde bulunsun*” ibaresinin kaldırılması gerekmektedir.

Peygamberimizin Hayatı 7 adlı ders kitabında,²⁸⁸ “*Yanı başında komşusu açken tok yatan bizden değildir.*” şeklinde verilen rivayetin aslı ise “*Komşusu aç olup da karnını doyuran kimse, mümin değildir.*”²⁸⁹ şeklindedir. Öyle anlaşılıyor ki hadisin metninde geçen “*لَيْسَ الْمُؤْمِنُ*” ifadesi, “*لَيْسَ مِنَّا*” zannedilerek tercüme yapılmıştır. Ancak klasik hadis kaynaklarında yaptığımız taramalarda da “*bizden değildir*” lafzıyla başlayan herhangi bir tarike rastlanılmamıştır.

Bir diğer örnek de aynı ders kitabında²⁹⁰ yine Heysemî’nin mezkûr eserine atıfla nakledilen, “*Ensar, topladıkları hurmaları bir tarafa çok, diğer tarafa da az koyarak ikiye ayırırdı. Daha sonra az olan tarafa hurma dallarını koyarak o tarafı çok gösterir; muhacirlere, “Hangisini tercih ederseniz alın.” derlerdi. Onlar da çok görünen yığın,*

²⁸⁶ Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed Bedrûddîn el-Aynî, ‘*Umdetü’l-kârî şerhu sahîhi’l-Buhârî* (Beirut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, ts), 16/264.

²⁸⁷ Ayşe Sağlam vd., *Peygamberimizin Hayatı* 7, 80.

²⁸⁸ Ayşe Sağlam vd., *Peygamberimizin Hayatı* 7, 81.

²⁸⁹ Nureddîn Ali el-Heysemî, *Mecme’u’z-zevâid ve menbe’u’l-fevâid*, thk. Hisâmüddîn el-Kudsî (Kahire: Mektebetü’l-kudsî, 1414), 8/167.

²⁹⁰ Ayşe Sağlam vd., *Peygamberimizin Hayatı* 7, 117.

Ensar kardeşlerimizin olsun diye az görüneni alırlar ve hurmanın çoğu muhacirlere kalırdı. Böylelikle Ensar kendilerine daha az hurma ayırmak suretiyle isâr yolunu tercih etmiş olurdu.” rivayetidir. İlgili kaynak incelendiğinde rivayetin ihtisar edilerek alındığı görülmektedir. Ancak hadisin tamamının verilmesi manayı yansıtmaya açısından daha isabetli olacaktır. Metnin devamında, yapılan isârın Hayber Fethine kadar bu şekilde devam ettiği ve Allah Resul’ünün (s.a.v.) Ensar’a “*Siz üzerinize düşeni yaptınız, artık isterseniz Hayber’deki hissenizden vazgeçin ve Medine’deki hurmalıklarınızın hepsi size kalsın*” buyurduğunda onlar; “*Sen bize şartlar öne sürdün biz de bir şart ileri sürüyoruz, buna karşılık cenneti istiyoruz*” demişlerdir. Hz. Peygamber (s.a.v.) Ensar’ı “*Şartınız kabul edilmiştir.*” ifadeleriyle müjdelemiştir. Bunlara ilaveten sözü geçen hadisin ders kitabında verilen tercümesinde, yorumun hadisleşmesi söz konusudur. Zira “*Onlar da çok görünen yığın, Ensar kardeşlerimizin olsun diye az görüneni alırlar*” kısmı, metnin aslında bulunmamaktadır. Hadiste Ensar’ın isârı anlatılmakla birlikte Muharic’in isârının muhtevaya yorumla dâhil edildiği görülmektedir.

Bazı ders kitaplarında²⁹¹ komşulardan öncelikle hangisine ikram edilmesi gerektiğine dair bir rivayet nakledilmiştir. Bu rivayete göre Allah Resul’ünün (s.a.v.) kapısı en yakın olandan başlanması gerektiğini buyurduğu ifade edilmiştir. Oysa metnin lafzında, “*İkram etmek*” değil “*hediye etmek*” kelimesi geçmektedir. Nitekim bu rivayetin tam metni şöyledir: “*Hz. Âişe (r.anha) şöyle demiştir: ‘Ben, Yâ Resulallah! Benim iki komşum var. (Hediye vermek istediğimde) hediyemi bunlardan hangisine önce vereyim?’ diye sordum. Resulullah (s.a.v.): ‘Kapısı sana en yakın olan komşuna ver!’ buyurdu.*”²⁹²

Yine bir diğer nakilde²⁹³ Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ailesi için bir koyun kestiği; Hz. Aişe’nin (r.a.), kesilen koyunun ön bacağı hariç bütün etini komşularına dağıttığı anlatılmaktadır. Bu rivayete göre Resulullah (s.a.v.) “*Koyundan ne kadar kaldı?*” diye sormuş, Hz. Aişe, “*Koyunun şu ön bacağı hariç hiçbir şeyi kalmadı.*” deyince, Hz. Peygamber, “*Desene ön bacağı hariç tamamı (bize sevap olarak) kalmıştır!*” buyurmuştur. Oysa burada “*ön bacak*” olarak tercüme edilen “*كَنْفٌ*” kelimesinin kürek

²⁹¹ Elif Emine Dirlik vd., *Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi 4. Sınıf Ders Kitabı* (İzmir: Devlet Kitapları, 2024), 68; Ayşe Sağlam vd., *Peygamberimizin Hayatı* 7, 82.

²⁹² Buhârî, “Edeb”, 32.

²⁹³ Ayşe Sağlam vd., *Peygamberimizin Hayatı* 7, 82.

kemiği olarak çevrilmesi daha uygundur.²⁹⁴ Öte yandan aynı hadis, bir başka ders kitabında metnin aslına dikkat edilerek “kürek kemiği” şeklinde tercüme edilmiştir.²⁹⁵

Bir rivayete göre;

“Medine’nin su ihtiyacını karşılayan Rume kuyusunun sahibi bir Yahudi, suyu para karşılığı verdiği için Hz. Osman kuyuyu satın almak istiyordu. Ancak kuyu sahibi buna razı olmuyordu. Bunun üzerine Hz. Osman yarı hissesini satın alıp kuyuyu Müslümanların ortak kullanıma açtı. Daha sonra da kendi hissesini satmak isteyen Yahudi’den kuyunun tamamını yüksek bir meblağa satın aldı. Bunu haber alan Hz. Peygamber, Allah’ın(cc) cenneti Hz. Osman’a vacip kılması için duada bulundu.” diye buyurmuştur.

Bu rivayet, ders kitabında İbn Sa’d’ın Tabakât’ından nakledilmiştir.²⁹⁶ Ancak *et-Tabakât*’da; Rume kuyusunun sahibinin Müzeyneli bir Yahudi olup suyu ücret karşılığında kullanıma sunduğu, Resullah’ın (s.a.v.) bu kuyuyu Yahudi’den satın almaya teşvik ettiği ve Hz. Osman’ın (r.a.) kuyuyu dört yüz dinara satın alarak tasadduk ettiği anlatılmaktadır.²⁹⁷ Bu bakımdan kuyu sahibinin satmaya razı olmadığı, Hz. Osman’ın (r.a.) yarı hissesini satın aldığı ve sonradan tamamını aldığı bilgisi ilgili kaynakta bulunmamaktadır. Ancak bu bilgilerin Diyanet İslam Ansiklopedisi’nin “*Rume Kuyusu*”²⁹⁸ maddesinde verilen bilgilerle benzeştiği görülmektedir. Bu durumda ilgili ders kitabındaki bu bilgilerin doğrudan *et-Tabakât*’dan değil ansiklopediden yararlanılarak nakledildiği söylenebilir.

Bir diğer nakle göre²⁹⁹ Allah Resulü (s.a.v.), “*Her Müslüman’ın sadaka vermesi gerekir.*” buyurduğunda, sahabeden bazıları, “*Ya sadaka verecek mal bulamazsa ne buyurursunuz?*” diye sordular. *Allah Resulü (s.a.v.), “Eliyle çalışır. Hem kendisi faydalanır hem de sadaka verir.”* buyurdu. “*Ya buna gücü yetmezse ne buyurursunuz?*” diye sordular. “*İhtiyaç sahibi, darda kalmış ve mazlum kimselere yardımcı olur.*” buyurdu.

²⁹⁴ Zeyyât, Ahmet Hasan vd. (1425/2004). el-Mu’cemu’l-Vasît. Kahire: Mektebetu’ş-Şurûku’d-Duveliyye, 776.

²⁹⁵ Abdullah Bektaş vd., *Ortaöğretim Temel Dinî Bilgiler (İslam 2) Ders Kitabı* (Ankara: Devlet Kitapları, 2024), 92. Fatih Dilekçi vd., *Peygamberimizin Hayatı 10 Ders Kitabı* (Ankara: Devlet Kitapları, 2024), 77.

²⁹⁶ Fatih Dilekçi vd., *Peygamberimizin Hayatı 10 Ders Kitabı* (Ankara: Devlet Kitapları, 2024), 33.

²⁹⁷ Ebû Abdullah Muhammed İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1410), 1/392.

²⁹⁸ Mustafa Sabri Küçükbaşcı, “Rume Kuyusu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008), 35/132.

²⁹⁹ Fatih Dilekçi vd., *Peygamberimizin Hayatı 10 Ders Kitabı* (Ankara: Devlet Kitapları, 2024), 76.

Sahabe tekrar, “*Ya buna da gücü yetmezse ne dersiniz?*” diye sorunca Resulullah (s.a.v.), “*İyiliği veya hayrı ister.*” buyurdu. “*Şayet bunu da yapmazsa?*” diye sorduklarında, “*Kötülükten uzak durur. Bu da bir sadakadır.*” buyurdu.” Buhârî’nin Sahih’inin Zekât bölümüne atıfla nakledilen bu hadis, kaynak metinde “*ya buna gücü yetmezse?*” sorusu üç defa yer aldığı halde ders kitabında dört defa sorulduğu ifade edilmiştir. Bununla birlikte “*İyiliği veya hayrı ister.*” şeklinde verilen kısım da yanlış tercüme edilmiş yahut yanlış yazılmıştır. Metnin aslında “*فَلْيَعْمَلْ بِالْمَعْرُوفِ /maruf ile amel eder (iyiliği veya hayrı işler)*” ifadesi bulunmaktadır.³⁰⁰ Başka bir ders kitabında³⁰¹ da aynı hadis, İmâm Müslim’in Sahih’inin Zekât bölümü referans gösterilerek “*İyiliği veya hayrı ister.*” şeklinde tercüme edilmiştir. Ancak burada da metnin aslında, “*يَأْمُرُ بِالْمَعْرُوفِ أَوْ الْخَيْرِ /iyiliği ve hayrı emreder*” ifadeleri yer almaktadır.³⁰²

Peygamberimizin Hayatı 10 adlı ders kitabında³⁰³ nakledilen, “*Her kim Müslüman kardeşinin ihtiyacını giderirse Allah da ona yardım eder.*” hadisi, ilgili kaynaktaki metin dikkate alındığında, “*Her kim Müslüman kardeşinin ihtiyacını giderirse Allah da onun ihtiyacını giderir.*” şeklinde tercüme edilmesi daha uygun olacaktır. Nitekim “*فَرَّجَ اللَّهُ عَنْهُ*” tabiri, üzüntü ve sıkıntının giderilmesi anlamında kullanılmaktadır.³⁰⁴ Yine bir diğer nakilde,³⁰⁵ “*Sadaka ayeti nazil olduğunda Resulullah (s.a.v.) bize sadaka vermeyi emrettiği sıralarda sadaka vermeye kudreti olmayan herhangi birimiz çarşıya gider ve arkasında ücretle yük çekerek iki avuç hurma kazanır ve bu kazancından sadaka verirdi.*” hadisine atıfta bulunmaktadır. Ancak bu hadisin sahabi ravisi, ilgili ders kitabında Ebû Mes’ûd el-Bedrî olarak zikredilmektedir. Oysa dipnotta referans gösterilen klasik hadis kaynağında bu sahabi, Ebû Mes’ûd el-Ensârî adıyla zikredilmiştir. Nitekim bu sahabinin adı, Ebû Mes’ûd Ukbe b. Amr el-Ensârî el-Bedrî’dir (ö. 42/662 [?]).³⁰⁶ Dolayısıyla bu sahabi her ne kadar “el-Bedrî” nisbesine sahip olsa da orijinal metinde geçen “el-Ensârî” nisbesine sadık kalınması gerekirdi.

³⁰⁰ Buhârî, “Zekât”, 33.

³⁰¹ Abdullah Bektaş vd., *Ortaöğretim Temel Dinî Bilgiler (İslam 2) Ders Kitabı* (Ankara: Devlet Kitapları, 2024), 92.

³⁰² Müslim, “Zekât”, 55 (No. 1008).

³⁰³ Fatih Dilekçi vd., *Peygamberimizin Hayatı 10 Ders Kitabı* (Ankara: Devlet Kitapları, 2024), 76.

³⁰⁴ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 48.

³⁰⁵ Mustafa Koçak vd., *Peygamberimizin Hayatı Ders Kitabı 12. Sınıf* (Ankara: Devlet Kitapları, 2024), 51.

³⁰⁶ Kastallânî, *İrşâdü’s-sârî*, 4/135.

Burada dikkati çeken diğer husus ise ilgili ders kitabında “لَمَّا نَزَلَتْ آيَةُ الصَّدَقَةِ”/Sadaka ayeti nazil olduğunda” şeklinde yapılan tercümenin hadisin orjinal metninde ise “كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَمَرْنَا بِالصَّدَقَةِ”/Rasulullah (s.a.v.) bize sadaka vermeyi emrettiği zaman” şeklinde geçmesidir.³⁰⁷ Ancak aynı hadisi, Buhârî farklı bir bölümde daha uzun bir metin ve “Sadaka ayeti nazil olduğunda” ibaresiyle nakletmiştir.³⁰⁸ Dolayısıyla yazar, ilgili hadisin tercümesinde telifik yapmıştır.

4.1.3.2. Kaynak Kullanımı ve Atıf Problemi

Temel hadis kaynaklarının tasnif edildiği Hicrî III. asır, hadis tarihinin altın çağı olarak kabul edilmiştir.³⁰⁹ Bunun nedeni Kur’an-ı Kerim’den sonra en sahih kitaplar olarak kabul edilen ve sahih hadisleri toplamakla meşhur olan *el-Câmi’u’s-Sahîh* adlı eserler, bu dönemde telif edilmişlerdir. Bununla birlikte ihtiva ettikleri hadislerin büyük bir kısmı güvenilir olan *Sünenler* de bu devirde tasnif edilmişlerdir.³¹⁰ Dolayısıyla hadisleri referans alacak herhangi bir çalışmada, öncelikle bu temel kaynakların kullanılması ve onlara atıf yapılması, bunlarda bulunmaz ise en erken telif edilen esere atıfta bulunulması ilmî bir zorunluluktur. Bu bağlamda, incelemiş olduğumuz ders kitaplarında tespit edebildiğimiz kaynak kullanımı ve atıf hataları şu şekildedir:

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 adlı ders kitabında³¹¹ nakledilen, “*İnsanların en hayırlısı insanlara faydalı olanıdır.*” rivayeti, Kudâî’nin (ö. 454/1062) *Müsnedü’ş-Şihâb* adlı eserinden tahrir edilmiştir. Hicrî V. Asır muhaddislerinden olan Kudâî’nin muhtasar olarak naklettiği bu hadis, *Kütüb-i Sitte*’de bulunmamakla birlikte uzun versiyonuyla Taberânî’nin (ö. 360/971) *Mu’cemu’l Evsat*’ında yer almaktadır.³¹²

Peygamberimizin Hayatı 7 adlı ders kitabında,³¹³ Ensâr’dan bir grubun Hz. Peygamber’e gelerek sahip oldukları arazileri muhacirlerle eşit paylaşmalarını

³⁰⁷ Buhârî, “İcâre”, 13.

³⁰⁸ Buhârî, “Zekât”, 10.

³⁰⁹ Talat Koçyiğit, *Hadis Tarihi* (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 231.

³¹⁰ Talat Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, 232.

³¹¹ Recai Doğan, *Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi 8. Sınıf Ders Kitabı* (Ankara: Gezegen Yayıncılık, 2024), 40.

³¹² Bu hadisi İbn Cüreyc’den Kureşî (ö. 150/767) sadece Abdülmelik b. Ebî Kerîme (ö. 204/819) rivayet etmiştir. Öte yandan bu hadisin rivayetinde Ali b. Behram (ö.?) teferrüd etmiştir. bk. Ebü’l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyüb et-Taberânî, *el-Mucemu’l-evsât* (Kahire: Dârü’l-Harameyn, ts), 6/58.

³¹³ Aysel Sağlam vd., *Peygamberimizin Hayatı 7*, 117.

istedikleri ve Allah Resul'ünün de “Hayır, böyle yapmayın! Kardeşlerinizle arazilerinizin sadece gelirlerini paylaşın. Arazileriniz sizindir.” diyerek uyardığı rivayet, “Vahidî'nin (ö. 468/1076) *Esbâb-ı Nüzûli'l-Kur'ân* adlı eserinden nakledilmiştir. Oysa bu hadis de Buhârî'nin (ö. 256/870) *el-Câmi 'u's-Sahîh*'inde bulunmaktadır.³¹⁴

“Yanı başında komşusu açken tok yatan bizden değildir.” rivayeti, Heysemî'nin (ö. 807/1405) *Mecmau'z-Zevâid* adlı eserine atıfla nakledilmiştir.³¹⁵ Ancak bu rivayet, en erken dönem hadis kaynaklarından İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *el-Musannef*'i³¹⁶ ve Buhârî'nin (ö. 256/870) *el-Edebü'l-Müfred*'i³¹⁷ ve Taberânî'nin (ö. 360/971) *el-Mu'cemü'l-Kebîr*'inde³¹⁸ tahrir edilmiştir. Erken dönem kaynaklara referans yapılmaması bir eksikliktir. Nitekim 8. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi kitabında³¹⁹ “Yanı başındaki komşusu açken tok yatan kimse gerçek anlamda iman etmemiştir.” anlamındaki hadisin kaynağı olarak İbn Ebî Şeybe'nin eseri gösterilmiştir.

“Yermük Savaşı'nda amcamın oğlunu bulmak için yaralılar arasında dolaşıyordum. Yanımda da bir miktar su vardı. Eğer ona rastlarsam su verir, onun yüzünü silerim, diye düşünüyordum.” derken onu ağır yaralı olarak buldum. Kendisine “Sana su vereyim mi?” dedim. Evet, diye işaret etti. Tam kendisine su vereceken öbür yandan birisi, 'Ah, su!' diye inledi. Sesi duyan amcamın oğlu “Suyu ona götür.” dedi. Hemen ona koştum. Bir de baktım ki Hişâm b. el-As. Kendisine “Sana su vereyim mi?” diye sordum. Bu arada Hişâm, öbür taraftan birinin “Ah!” dediğini duydu. Kendisi hiç içmeden “Suyu ona götür.” dedi. Hemen onun yanına koştum. Yanına vardığımda adam ruhunu teslim etmişti. Sonra Hişâm'a yetişeyim diye koştum, geldiğimde onun da ruhunu teslim ettiğini gördüm. Bari amcamın oğluna yetişeyim, dedim. Yanına vardığımda o da ruhunu teslim etmişti.”

Huzeyfetu'l-Adevî'nin anlattığı bu rivayet de Peygamberimizin Hayatı 7 adlı ders kitabında³²⁰ Kurtubî'nin (ö. 671/1273) “*el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kur'an*” adlı Tefsirinden

³¹⁴ Buhârî, “Muzâra'a”, 5.

³¹⁵ Ayşe Sağlam vd., *Peygamberimizin Hayatı 7*, 81.

³¹⁶ Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî, *Kitâbu'l-Musannef fi'l-Ehâdisi ve'l-Âsâr*, thk. Kemal Yusuf el-Hût (Riyad: el-Mektebetu'r-Rüşd, 1409), 6/164.

³¹⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Edebu'l-Müfred*, thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî (Beirut: Daru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1409/1989), 52.

³¹⁸ Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed b. Eyyüb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, thk. Hamdî b. Abdulmecid es-Selefi (Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, ts.), 12/154.

³¹⁹ Recai Doğan, *DKAB 8*, 40.

³²⁰ Ayşe Sağlam vd., *Peygamberimizin Hayatı 7*, 117.

nakledilmiştir. Ancak mezkûr rivayet İbnü'l Mübârek'in (ö. 181/797) "Zühd ve Rekâik" isimli eserinde bulunduğu tespit edilmiştir.³²¹

"Müslüman Müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez, onu yalnız bırakmaz, bir kimse Müslüman kardeşinin ihtiyacını karşılarsa Allah da ona yardım eder. Bir kimse bir Müslümanın sıkıntısını giderirse Allah da kıyamet günü onun sıkıntularından birini giderir. Bir kimse din kardeşinin ayıbını örterse Allah da kıyamet gününde onun ayıbını örter." hadisine Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 adlı ders kitabında,³²² "Müslim, Birr, 32" şeklinde atıfta bulunulmuştur. Ancak mezkûr hadis kaynağında geçen rivayetin metni şöyledir: "Birbirinize hasetlik çekmeyin! Müşteri kızdırmayın! Birbirinize buğzetmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin, biriniz diğerinin pazarlığı üzerine satış yapmasın. Kardeş olun ey Allah'ın kulları! Müslüman Müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez; onu yardımsız bırakmaz, onu tahkir etmez. -Üç defa kalbine işaret ederek- Takva şuradadır. Kişiye kötülük namına Müslüman kardeşini tahkir etmesi kâfidir. Müslümanın her şeyi, kanı, malı ve ırzı Müslümana haramdır." Oysa ilgili ders kitabında verilen hadisin kaynağı, Buhârî'nin *el-Câmiu's-Sahîh* adlı eseridir.³²³ Bu durumda hadis kaynağının ya sehven yanlış verildiği yahut iki rivayette de müşterek olan "Müslüman Müslümanın kardeşidir." lafzından dolayı atıf hatası yapıldığı söylenebilir.

Bir ders kitabının³²⁴ "Hz. Muhammed'in (s.a.v.) cömertliği ve yardımseverliği" başlığı altında zikredilen, "Cömertlik (kerem), Allah'ın (cc) her zaman iyilik yapması ve nimetler vermesi anlamına gelir. Aynı zamanda insanların hâl ve hareketlerde güzel ahlak ve davranışlara sahip olmasını ifade eder. O, peygamberliğin ilk zamanlarında servetini zor durumda olan Müslümanlar için harcamış, sonraki dönemlerde de sade yaşantısını sürdürerek muhtaç insanlara yardım etmeye devam etmiştir. Öyle ki ihtiyacı olsa bile kendisinden bir şey isteyen asla geri çevirmeyen Hz. Peygamber, cimrilik eden kimsenin cennete giremeyeceğini belirterek cömertliğin önemine dikkat çekmiştir." ifadeleri için referans olarak Râgıb el-İsfahânî'nin (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) *el-Müfredat'ı*

³²¹ Ebû Abdurrahman Abdullah b. Mübarek, ez-Zühd ve'r-rekâik, thk. Habîb Rahmân el-A'zamî (Beyrut: Darü'l-kütübi'l-ilmîyye, ts), 1/185.

³²² Recai Doğan, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8. Sınıf Ders Kitabı*, 40.

³²³ Buhârî, "Mezâlim", 4.

³²⁴ Gülişe Gündüz vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 11. Sınıf Ders Kitabı* (İzmir: Devlet Kitapları, 2024), 48.

verilmiştir. Ancak Râgıb el-İsfahânî'nin eserinde yukarıdaki metnin sadece ilk kısmı geçmektedir. Bu bakımdan metne toplu bir şekilde verilen dipnot atfı hatalıdır. Metnin içinde geçen “ihtiyacı olsa bile isteyen geri çevirmemesi”³²⁵ ve “cimrilik edenin cennete giremeyeceği”³²⁶ rivayetlerinin kaynakları ise farklıdır.

Yine bir ders kitabında³²⁷ Hz. Peygamber'in (s.a.v.) karnını doyurmakta zorluk çekerken bile kendisinden bir şey istendiğinde kimseyi geri çevirmediği anlatılmaktadır. Bu bağlamda verilen bilgilerde, O'nun (s.a.v.) bazen birkaç hurma dahi olsa karnını doyuracak bir şeyler bulamadığının vâki olduğu geçmektedir.³²⁸ Bununla birlikte O'nun (s.a.v.), insanları asla geri çevirmediğine³²⁹ ve imkânı yoksa borç alarak insanların ihtiyaçlarını karşıladığına³³⁰ dair rivayetler telif edilmiştir. Bütün bu rivayetlere ise tek dipnotla atıfta bulunulmuştur. Bu hatalı atıf bir yana ilgili dipnotta zikredilen “Müslim, Fedâilu's Sahabe, 56” kaynağı, “Müslim, Fedâil, 56” şeklinde olmalıdır. Öyle anlaşılıyor ki yazar *el-Câmiu's-Sahîh*'deki başlıkları karıştırmış olmalıdır.

Ortaöğretim Temel Dinî Bilgiler ders kitabında,³³¹ Müslümanın Müslüman üzerindeki altı hakkının zikredildiği hadisin kaynağı da “*İbn Mâce, Cenâiz, 43*” olarak verilmiştir. Ancak bu referans da hatalı olup doğrusu “*İbn Mâce, Cenâiz, 1*” şeklinde olmalıdır.

Yine bir ders kitabında,³³² “*Vücudun bir organı ağrıdığına, vücudunun kalan kısmının uykusuzluk ve ateş içinde bu durumdan etkilenmesi gibi Mü'minleri de birbirlerine merhamet etmede, sevgi duymada ve yardımlaşma hususunda vücudun organları gibi görürsün.*” hadisi için kaynak olarak “*Buhârî, Salat, 88*” verilmiştir. Ancak ilgili hadis kaynağında söz konusu zikredilen hadisin metni şöyledir: “*Peygamber (s.a.v.) Müminin mümine karşı durumu parçaları birbirine dayanan bina gibidir, birbirini sımsıkı*

³²⁵ Buhârî, “Edep”, 39.

³²⁶ Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire: Matbaatü Mustafâ, 1975), “Birr”, 41.

³²⁷ Ayşe Sağlam vd., *Peygamberimizin Hayatı* 7, 116.

³²⁸ Müslim, “Zühd”, 36.

³²⁹ Buhârî, “Edep”, 39; Müslim, “Fedâil”, 56.

³³⁰ Ebû Dâvûd, “Harac”, 33-35; “Cihad”, 175.

³³¹ Sabahattin Nayir vd., *Ortaöğretim Temel Dinî Bilgiler (İslam 1) Ders Kitabı* (İzmir: Devlet Kitapları, 2024), 106.

³³² Sabahattin Nayir vd., *Ortaöğretim Temel Dinî Bilgiler (İslam 1) Ders Kitabı*, 28.

tutarlar.” buyurdu ve bunu söylerken parmaklarını birbirine geçirip sımsıkı kilitledi.” Bu durumda ders kitabı yazarın söz konusu hadisin dipnotunu hatalı verdiği söylenebilir. Oysa onun metnini naklettiği hadisin kaynağı aynı eserin farklı bölümündedir.³³³

Bir başka ders kitabında³³⁴ Hz. Osman’ın (r.a.) cömertliğinin anlatılırken, “*Hz. Ebû Bekir’in halifeliği zamanında yaşanan kıtlığı gidermek için sahip olduğu kervanın mallarını ihtiyaç sahiplerine dağıtması da onun cömertliği ve yardımseverliğinin önemli göstergelerindendir.*” ifadelerine yer verilmiştir. Bu bilgiler Sallâbî’nin “*Hz. Osman*” adlı kitabına atıfla nakledilmiştir. Bu rivayetin çağdaş Libyalı tarihçi Ali Muhammed Sallâbî’nin eserinden alınması talihsizliktir. En erken kaynağa başvurulması gerektiği ilkesinden hareketle yapılan araştırmada bu rivayete Âcurrî’nin (ö. 360/970) *Kitâbü’ş-Şerî’a*’sında bulunmaktadır.³³⁵

4.1.3.3. Sıhhat Problemi

Din Kültürü alan dersleri ile ilgili herhangi bir ders kitabında, konu işlenirken kullanılacak rivayetlerin hassasiyetle seçilmesi, tetkikten geçirilmiş sahih hadislerin kullanılması önemli hususlardan biridir. Zira sıhhat açısından problematik rivayetlerin sıklıkla tercih edilmesi, özellikle sahih hadislerin olduğu konularda zayıf ve mevzu hadislerin kullanılması eserin kıymetine hanel getirecek ilmî bir zafiyettir. İncelediğimiz ders kitaplarında ekseriyetle sahih rivayetlerin tahrir edildiği görülmekle birlikte az da olsa sıhhat problemini tespit edebildiğimiz hususlar da vardır. Örneğin bir ders kitabında³³⁶ cömertliğin önemine dikkat çekilerek, “*Hz. Peygamber, cimrilik eden kimsenin cennete giremeyeceğini belirtmiştir.*” ifadesine yer verilmiştir. Ancak bu hadisin kaynağı belirtilmemiştir. Bu rivayette atıf problemi bulunmakla birlikte yapılan tahkik ile de rivayetin zayıf olduğu tespit edilmiştir. Nitekim söz konusu rivayeti tahrir eden Tirmizî, onu “hasen garib” olarak nitelendirirken, Elbânî (ö.1999) zayıf olduğunu belirtmiştir.³³⁷

³³³ Buhârî, “Edep”, 27.

³³⁴ Fatih Dilekçi vd., *Peygamberimizin Hayatı 10 Ders Kitabı* (Ankara: Devlet Kitapları, 2024), 33.

³³⁵ Ebû Bekr Muhammed b. Hüseyin b. Abdillâh el-Âcurrî, *Kitâbü’ş-Şerî’a*, thk. Abdullâh b. Ömer b. Süleyman ed-Dümeycî (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1420), 4/2012.

³³⁶ Gülişe Gündüz vd., *DKAB 11*, 48.

³³⁷ Tirmizî, “Birr”, 41.

Bir ders kitabında³³⁸ Hz. Ömer'in (r.a.) bir hutbede insanların içinde buldukları nimetleri zikrettiği ve Hz. Peygamber'i (s.a.v.) *karnını doyuracak bir hurmayı bile bulamazken gördüğünü* belirttiği nakledilmiştir.³³⁹ Şuayb el-Arnaût (ö. 2016) bu hadisi, senesinde bulunan ve sadûk olarak tevsik ettiği Simâk b. Harb'dan (ö. 123/741) dolayı "hasen" olarak değerlendirmiştir.³⁴⁰

Bunlara ilaveten ders kitaplarında nakledilen, "*Hayır yarışında Hz. Ömer malının yarısını verirken Hz. Ebû Bekir bütün varlığını Allah (c.c.) yolunda bağışlamıştır*" rivayetini de Tirmizî, "hasen sahih" olarak tahrir etmiş,³⁴¹ Tebrizî (ö. 741/1340) ise *el-Mişkât* şerhinde "hasen" olarak değerlendirmiştir.³⁴² "*Biriniz (dîn) kardeşine danıştığı zaman, danışılan kimse ona (yararlı gördüğü) görüşünü belirtsin.*" hadisi de İbn Mâce'nin (ö. 273/887) *Sünen*'inde tahrir edilmiştir. Ancak bu rivayet, senesindeki İbn Ebî Leylâ'dan (ö.148) dolayı "zayıf" olarak nitelendirilmiştir.³⁴³ Nitekim İbn Ebî Leylâ, zabt yönüyle zayıf bir ravi olup kendisi için "*seyyiü'l hıfz, muztaribü'l-hadîs, maktûb*" gibi cerh terimleri kullanılmıştır.³⁴⁴ Şuayb el-Arnaût da sözü geçen ravinin zayıf olduğunu belirtmiştir.³⁴⁵

"*Üç şey vardır ki bunlar kimde bulunursa Allah onu koruması altına alır ve cennete koyar: Güçsüzlere yumuşak davranmak, anne-babaya şefkat göstermek ve elinin altında bulunan hizmetlilere iyi muamelede bulunmak.*" rivayetini ise Tirmizî "garib" olarak nitelendirmiştir.³⁴⁶ Elbânî zayıf ve mevzû rivayetleri derlediği eserinde bu hadisin "mevzu" olduğu söylemiştir.³⁴⁷

³³⁸ Ayşe Sağlam vd., *Peygamberimizin Hayatı* 7, 116.

³³⁹ Müslim, "Zühd", 36; el- Müsned,1/427.

³⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/427.

³⁴¹ Tirmizî, "Menâkıb", 16.

³⁴² Muhammed b. Abdullah el-Hatîb et-Tebrîzî, *Mişkâtü'l-Mesâbih*, thk. Muhammed Nâsiruddîn Elbânî (Beyrut: Mektebetü'l İslamiyye, 1985), 3/1699.

³⁴³ İbn Mâce, "Edeb",37.

³⁴⁴ Şemsüddîn Ebû Abdullah ez-Zehabî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985), 6/311.

³⁴⁵ Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el Kazvinî İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Şuayb Arnaût, Adil Mürşid, Muhammed Kâmil Karabela, (Darü'l-Risaletü'l-İlmiyye, 2009), "Edeb", 37 (Şuayb Arnaût'un notu).

³⁴⁶ Tirmizî, "Sıfat'ül Kıyâme", 48.

³⁴⁷ Muhammed Nasuriddin Elbânî, *Za'ifü't-Terğib ve't-terhîb* (Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1421), 2/98.

Peygamberimizin Hayatı 7 ders kitabında³⁴⁸ Heysemî'nin Mecmau'z-Zevâid adlı eserinden nakledilen rivayet ise şu şekildedir:

“Ensar, topladıkları hurmaları bir tarafa çok, diğer tarafa da az koyarak ikiye ayırırdı. Daha sonra az olan tarafa hurma dallarını koyarak o tarafı çok gösterir; muhacirlere, “Hangisini tercih ederseniz alın.” derlerdi. Onlar da çok görünen yığın, ensar kardeşlerimizin olsun diye az görüneni alırlar ve hurmanın çoğu muhacirlere kalırdı. Böylelikle ensar kendilerine daha az hurma ayırmak suretiyle îsâr yolunu tercih etmiş olurdu.”

Bu hadisin akabinde Heysemî şu ifadelerle yer vermiştir: “*Bu rivayeti, Bezzâr (ö. 292/905) iki farklı isnad yoluyla aktarmıştır. Her iki isnadın da râvileri arasında Mücâlid bulunmaktadır ki, onun rivayetleri hakkında ihtilaf edilmiştir. Her iki isnadın diğer râvileri ise Sahîh'in (Buhârî ve Müslim) râvileri arasındadır.*”³⁴⁹ Bu isnadda geçen Mücâlid b. Sa'îd hadis münekkittelerine göre zayıf bir ravidir.³⁵⁰ Dolayısıyla bu hadisin senedi zayıf olarak nitelendirilebilir.

Beyhakî'nin *Şuabü'l-Îmân*'da tahrir ettiği, “*Komşu üç türlüdür: Onlardan kimisinin üç hakkı, kimisinin iki, kimisinin de bir hakkı var. Üç hakkı bulunan, akraba olan Müslüman komşudur. Onun İslam hakkı, komşuluk hakkı ve akrabalık hakkı var. İki hakkı olan Müslüman komşudur. Onun İslam hakkı ve komşuluk hakkı var. Bir hakkı olan ise gayrimüslim komşudur. Gayrimüslim komşunun da komşuluk hakkı vardır.*”³⁵¹ rivayeti, Elbânî tarafından zayıf sayılmıştır.³⁵² Heysemî ise bu rivayeti Bezzâr'ın (ö. 292/905) hocası Abdullah b. Muhammed el Hârisî'den rivayet ettiğini ancak onun da uydurmacı olduğunu belirtmiştir.³⁵³

³⁴⁸ Elif Emine Dirlık vd., *Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi 4. Sınıf Ders Kitabı* (İzmir: Devlet Kitapları, 2024), 68; Ayşe Sağlam vd., *Peygamberimizin Hayatı 7*, 117.

³⁴⁹ Heysemî, *Mecme'u'z-zevâid*, 10/40.

³⁵⁰ Yusuf b. Abdurrahman el-Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâi'r-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Marûf (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1400/1980), 27/219-224.

³⁵¹ Ebû Bekr Ahmed el-Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân* (Bombay: Mektebetü Rüşd, 1423), 12/105.

³⁵² Muhammed Nasuriddin Elbânî, *Za'ifu'l Câmiu-s Sağîr ve Ziyâdâtuhu* (Beyrut: Mektebetü'l İslamiyye, t.s), 395.

³⁵³ Heysemî, *Mecme'u'z-zevâid*, 8/164.

Peygamberimizin Hayatı 6 adlı ders kitabında³⁵⁴ nakledilen bir diğer rivayette komşu hakları ele alınmıştır. Bu bağlamda komşunun komşu üzerindeki hakkının sorulması üzerine Resulullah'ın (s.a.v.) şöyle cevap verdiği nakledilmiştir:

“Senden borç isterse ona borç verirsin. Senden yardım isterse ona yardımda bulunursun. Muhtaç duruma düşerse ona verirsin. Hastalanırsa onu ziyaret edersin. Ölürse cenazesini uğurlarsın. Ona bir hayır isabet ederse buna sevinir ve onu tebrik edersin. Eğer ona bir musibet isabet ederse buna üzülür ve ona taziyetlerini bildirirsin. Tencerenin kokusu ile onu rahatsız etmezsin. Komşunun evini gözetlemezsin ve ona gelecek rüzgârı kapatmak maksadıyla ondan izin almaksızın binanı ondan daha yükseğe yapmazsın. Yine bir meyve satın alırsan ona hediye gönderirsin. Eğer bunu yapamazsan onu komşuna göstermeden gizlice kendi evine sokarsın. Çocuklarını, satın aldığın eşyalardan bir parçayla dışarı çıkararak komşunun çocuklarını kızdırmazsın. Siz komşu hakkının ne olduğunu biliyor musunuz? Nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki Allah'ın rahmeti ile esirgediği az kimseler hariç komşunun hakkı ödenemez.”³⁵⁵

Elbâni, bu hadisin “çok zayıf” olduğunu söylemiştir.³⁵⁶ Muvattâ şârihi Zürkânî (ö. 1122/1710) de isnadının “çok zayıf” olduğunu belirtmiştir.³⁵⁷ Münâvî (ö. 1031/1622) eserinde; bu hadis için Alâî'nin (ö. 761/1359) senetteki İsmail b. Ayyaş'ın (ö. 181/797) “zayıf” olduğunu ve onun hocası Ebû Bekr el-Hüzeli'nin ise “metrûk” bir ravi olduğunu söylediğini, İbn Hacer'in (ö. 852/1449) de bu hadisin isnadının “çok zayıf” olduğunu belirttiğini nakletmiştir.³⁵⁸

“Bir genç, ihtiyar bir kimseye yaşından dolayı hürmet ederse Allah da ona yaşlılığında kendisine hürmet edecek birisini hazırlar.” rivayetini Tirmizî, “garib” olarak nitelendirirken Elbanî ise zayıf olduğunu söylemiştir.³⁵⁹ Zehebî isnadının çok zayıf olduğunu ifade etmiştir.³⁶⁰ el-Ukaylî'ye göre bu hadisin ravilerinden Yezid b. Beyan zayıf

³⁵⁴ Davun vd., *Peygamberimizin Hayatı 6*, 89.

³⁵⁵ Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 12/104-105.

³⁵⁶ Elbânî, *Za'îfü't-Terğîb ve't-terhîb*, 2/159.

³⁵⁷ Muhammed b. Abdülbâkî ez-Zürkânî, *Şerhu'l-Muvattâ*, thk. Tâhâ Abdurraûf Sa'd (Kahire: Mektebetü's-Sekâfî, 1424), 4/479.

³⁵⁸ Zeynüddin Muhammed el-Münâvî, *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-câmi'i's-sağîr* (Mısır: Mektebetü't-ticâriyyeti'l-kübrâ, 1356), 3/393.

³⁵⁹ Tirmizî, “Birr”, 75.

³⁶⁰ Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, 15/31.

bir ravidir.³⁶¹ İbn Hacer ise mezkûr ravinin zayıf ve dokuzuncu tabakadan olduğunu belirtmiştir.³⁶²

Yine bir ders kitabında³⁶³ yer alan, “İnsanlar iyilik yaparlarsa biz de iyilik yaparız, zulmederlerse biz de zulmederiz diyen zayıf karakterli kimseler olmayın. Bilakis iyilik yaptıklarında insanlara iyilikle karşılık vermeyi, kötülük yaptıklarında ise onlara zulmetmemeyi alışkanlık hâline getirin.” rivayeti de zayıftır. Tirmizî bu hadisin yalnızca bu vecihle bilindiğini ve “hasen garib” olduğunu belirtmiştir.³⁶⁴ Begavî (ö. 516/1122) *Sahihayn*’da geçmeyen bu rivayeti “hasen” olarak zikretmiştir.³⁶⁵ Ayrıca bu rivayet, Tebrîzî³⁶⁶ ve Elbâni’ye göre de zayıftır.³⁶⁷

Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sadaka vermeyi emretmesi üzerine Hz. Ömer’in (r.a.) malının yarısını, Hz. Ebû Bekir’in (r.a.) ise bütün malını Allah (c.c.) yolunda bağışladığına dair rivayeti de Tirmizî, “hasen sahih” olarak derecelendirmiştir.³⁶⁸ Elbâni de “hasen” olduğunu söylemiştir. Dârimî’nin *Müsned*’ini tahkik eden Zehrânî, bu hadisin senedinin Hişam b. Sa’d’den dolayı “hasen” olarak vasıflanması gerektiğini, zira bu ravinin sadûk ancak vehimleri olduğunu söylemiştir.³⁶⁹

İlk ve Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi alan dersleri kapsamında 21 ders kitabında yardımlaşmayla alakalı tekrarlarla birlikte toplam 84 hadis bulunmaktadır. Bu hadisler ekseriyetle hadis ilmi esaslarına uygun olarak kullanılmakla birlikte yukarıda tespit ettiğimiz bazı problemler, öğrencilerin hadislere dair bakış açısını etkileyebilecek niteliktedir. Yaş grubu ve öğrencilerin hadis ilmine dair bilgi sahibi olmamaları göz önünde bulundurulduğunda; ders kitaplarında referans gösterilecek hadislerin kaynakları, sıhhatleri ve çevirileri hususunda ekstra hassasiyet gösterilmelidir. Bazı rivayetlerde telif,

³⁶¹ Şemsüddîn Ebû Abdullah ez-Zehbî, *Mizânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dârü'l-mârifet, 1382/1963), 4/420.

³⁶² Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali eş-Şâfiî İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-Tehzîb*, thk. Muhammed Avvâme (Suriye: Daru'l Reşid, 1406), 200.

³⁶³ Nurullah Bora vd., *Ortaokul Temel Dinî Bilgiler (İslam-2)* (İzmir: Devlet Kitapları, 2024), 84.

³⁶⁴ Tirmizî, “Birr”, 63.

³⁶⁵ Ebû Muhammed el-Begavî, *Mesâbihu's Sünne*, thk. Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşlı vd. (Beyrut: Daru'l Ma'rife li't tabâ'ati ve'n neşri't tevzi', 1407), 3/406.

³⁶⁶ Tebrîzî, *Miškâtü'l-Mesâbih*, 3/1418.

³⁶⁷ Elbâni, *Za'ifü't-Terğîb ve't-terhîb*, 2/147.

³⁶⁸ Tirmizî, *es-Sünen*, “Menâkıb”, 16.

³⁶⁹ Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî, “el-Müsned”, thk. Merzûk b. Heyyâs ez-Zehrânî, 1436, 1/537.

ih̄tisar, hazf ve ziyâdenin yapılmış olmasđ, tahkiye metodunun kullanıldığı yerlerde atıf hatasının yapılması, tâli kaynakların ve zayıf rivayetlerin tercih edilmesi yönleriyle ders kitapları yeniden gözden geçirilmelidir. Bununla birlikte belli başlı bazı hadislerin farklı kitaplarda sıklıkla kullanılması öğrencilerin aşinalıklarını artırabileceği gibi *“hep aynı şeyleri görüyoruz”* algısına da sebep olabileceğinden bu hususa dikkat edilmelidir. Nitekim konumuza dair temel kaynaklarımızda yer alan hadislerin çeşitliliği azımsanamayacak kadar çoktur.³⁷⁰ Bu minvalde 4. Sınıftan 12. Sınıfa kadar gelen öğrencilerin, ciddi bir hadis kültürüne sahip olmaları ve yardımlaşmanın adabını Allah Resulünden (s.a.v.) örneklerle öğrenip uygulamaları öngörülebilir.

---

³⁷⁰ Mevcut ders kitaplarında bulunmayan ancak içerikte kullanılacak yardımlaşma ile ilgili hadisler EK-1'de sunulmuştur.

SONUÇ

Hız. Peygamber'in (s.a.v.) yardımlaşma adabının hadisler çerçevesinde incelendiği bu çalışmada, öncelikle Kur'an-ı Kerim'de yer alan ilgili ayetler tespit edilmiş ve tefsiri bir yaklaşımla yorumlanmıştır. Bu bağlamda yüce Allah, yardımlaşmayı doğrudan imanla ilişkilendirmiş; iman edenlerin birbirlerine yardım etmelerini, iyiliği emredip kötülükten sakındırmalarını, kendisinin rızasını kazanmaya yönelik temel görevlerinden biri olarak tanımlamıştır. Kur'an'da yardımlaşma maddi ve manevi yönüyle sadece bir eylem olarak değil, aynı zamanda ahlaki ve sosyal sorumluluk bilinciyle şekillenen bir davranış biçimi olarak ortaya konulmaktadır. Dolayısıyla yardımın şekli ve adabı, zamanlaması, samimiyeti de ayetlerde vurgulanmıştır. Bu meyanda ayetlerde sıkıntı anında yardım etmenin, yakınları gözetmenin, yardım edilen kişinin onurunu zedelememenin ve sadece Allah rızası için yardımda bulunmanın ehemmiyeti belirtilmiştir.

İslam toplumunda sosyal dayanışmayı canlı tutacak kardeşlik, ihsan, infak, zekât, sadaka gibi farz ve nafil yardımlaşma biçimleri, sadece maddi destek sağlamak için değil, toplumsal adaleti sağlamak, yoksulluğu azaltmak ve kalpler arasındaki bağı kuvvetlendirmek amacıyla emredilmiştir. Bu ibadetlerin yerine getirilmesinde ise nezaket, incelik ve Allah'a karşı takva bilinci esas alınmıştır.

Kur'an ayetlerinde olduğu gibi, Allah Resul'ünün (s.a.v.) sünnetinde de Müslümanlara yardımlaşma konusunda yol gösterici nitelikte birçok örneğin bulunduğu tespit edilmiştir. Hadislerde yardımlaşmanın yalnızca maddi değil, aynı zamanda manevi boyutları da içeren kapsamlı bir kavram olarak ele alındığı görülmektedir. Nitekim hadislerde bir yandan yardımlaşmanın imanla ilişkilendirilmesi dikkat çekerken, diğer yandan bu olgunun adabına ve inceliklerine dair ayrıntılı açıklamalara yer verildiği anlaşılmaktadır. Hız. Peygamber'in (s.a.v.) sözleri ve uygulamaları, yardımlaşmanın bireyler arası sosyal dayanışmayı pekiştirdiğini, toplumda güven ve huzur ortamının tesisine katkı sağladığını ortaya koymakta; bu bağlamda uygulanabilir ilkelere işaret etmektedir. Sünnet ve hadislerden elde edilen bu ilkeler, İslam toplumunun yeniden inşasında evrensel düzeyde katkı sunabilecek niteliktedir.

Bu araştırmada, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi alan derslerinin muhtevalarında yardımlaşma ile ilgili rivayetlerin nasıl kullanıldığı ve hadisler ışığında yardımlaşmanın önemi, şekli ve ahlaki kuralları (dbı) incelenmiştir. DKAB ders kitaplarında kullanılan bazı rivayetlerin çevirilerinde anlamı etkileyebilecek hatalara rastlanmış; kimi yerlerde de kaynak gösterme ve atıf biçiminde eksiklikler ya da yanlışlıklar tespit edilmiştir. Ayrıca, sahih hadislerin yanında zayıf ve mevzu rivayetlerin de kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu bulgular ışığında, DKAB ders kitaplarının bütün içeriklerinin hadis ilmi açısından titizlikle yeniden değerlendirilmesi gerektiği kanaatine varılmıştır.

Klasik kaynaklarımızda yardımlaşmaya dair azımsanamayacak sayıda rivayetin yer aldığı tespit edilmiştir. Bu rivayetlerin günümüzde “yaşayan sünnet” hâline dönüşebilmesi, öncelikle onların doğru bir biçimde öğrenilmesi ve öğretilmesiyle mümkün olabilecektir. Özellikle DKAB alan derslerinin müfredatlarında bu tür hadislerin yer alması büyük önem arz etmektedir. Nitekim bu araştırma kapsamında ilgili ders kitaplarında yapılan incelemelerde, yardımlaşma temalı bazı hadislerin yer aldığı görülmüştür. Bu hadislerin genellikle kısa, zlv ve öğrencilerin yaş düzeyine uygun biçimde seçildiği anlaşılmıştır. Ancak, birbirini takip eden sınıf düzeylerine ait kitaplarda aynı hadislerin tekrarlandığı gözlemlenmiştir. Bu durum pedagojik olarak kalıcılığı artırma potansiyeli taşımakla birlikte, içeriğin sürekli aynı bağlam ve yöntemle sunulması hlinde öğrencilerde ilgi kaybına ve öğrenme isteksizliğine neden olacağı aşıkrdır. Dolayısıyla hadislerin spiralli bir ğretim anlayışıyla, her sınıf düzeyine uygun biçimde zenginleştirilmiş içeriklerle sunulması hem ğretim etkinliğini hem de değer aktarımını güçlendirecektir.

Sonuç olarak, günümüzde sosyal dayanışma ve yardımlaşma kültürünün yeniden inşasında Hz. Peygamber’in (s.a.v.) rnekliği ile hadislerde yer alan ahlaki ölçü ve edep kurallarının rehberliğine başvurulması zaruridir. Hadislerdeki yardımlaşma anlayışı, bu fiilin yalnızca bireysel bir fazilet değil, aynı zamanda toplumsal bir sorumluluk olduğunu ortaya koymakta; bu sorumluluğun samimiyet, gizlilik, zamanlama ve muhatabı rencide etmeme gibi ahlaki hassasiyetlerle birlikte yerine getirilmesini öngörmektedir. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sünnetine uygun bir yardımlaşma pratiğinin ihyası, bireyler arası

güveni güçlendirecek, toplumsal dayanışmayı artıracak ve ümmet bilincini yeniden canlandıracak önemli bir dinamizm sunmaktadır.

EXTENDED ABSTRACT

Hadiths of Cooperation and Analysis of Narrations in the Religious Education Textbooks

Islam establishes the individual's relationship with God through the foundational concept of Tawhid -the oneness and unity of God. This central theological principle shapes not only personal piety but also guides how individuals should behave in the broader social order. Islam does not limit itself to spiritual doctrines; it also provides a comprehensive framework for moral and ethical conduct in daily life, particularly in interpersonal relationships. As such, Islamic teachings introduce ethical principles and behavioral guidelines designed to promote cohesion, peace, and cooperation within society. One of the most critical ethical components of this social vision is the concept of mutual aid, which involves helping one another with sincerity, dignity, and empathy.

Living within a society inevitably means that individuals depend on one another in numerous ways. No one is entirely self-sufficient; the nature of human existence is communal and interdependent. This interdependence makes acts of helping and being helped a fundamental aspect of life. Islam not only acknowledges this reality but also elevates mutual assistance to the level of moral duty, embedding it deeply into the ethical teachings of the religion. This concept is not simply a matter of convenience or goodwill; rather, it is considered a form of worship and devotion when performed with the right intention and by Islamic manners.

In the context of today's rapidly changing and increasingly complex world, people's needs and the nature of their interactions are also evolving. Modern life often brings with it both physical and emotional isolation. As individuals become more absorbed in personal responsibilities and digital lives, the essential bonds of community can weaken. Yet, the need for cooperation, solidarity, and compassion has never been more urgent. Islam addresses this societal challenge by encouraging its followers to maintain and revive a culture of solidarity through mutual help. However, it is important to note that such help must align with both legal norms and ethical sensitivities. Assistance that violates moral standards or humiliates the recipient can cause harm rather than benefit.

In Islam, helping others must be carried out in a way that maintains respect, empathy, and integrity. Assistance should not be motivated by self-interest, public recognition, or a sense of superiority. Instead, it should be offered with sincerity (*ikhlas*) and for the sake of God alone. When help is provided without proper moral consideration, it can inadvertently create dependency, shame, or even resentment. Therefore, the etiquette of assistance is as significant as the act itself.

The importance of mutual aid is reflected profoundly in the sayings and life practices of the Prophet Muhammad (PBUH). His hadiths (narrations) provide not only religious directives but also practical guidance for how to live ethically in a social setting. For Muslims, the Prophet serves as the ultimate moral example, and his life is full of instances in which he encouraged compassion, generosity, and a deep concern for the welfare of others.

The hadiths that focus on solidarity and helping others emphasize that such behavior is not optional but central to the faith. The Prophet stated, "None of you truly believes

until he loves for his brother what he loves for himself,” indicating that a true believer must care for others as they care for themselves. These teachings establish a clear moral framework for social cooperation, mutual aid, and empathy. They urge individuals to be active participants in the welfare of their communities rather than passive observers.

This study explores the role of mutual aid in Islam through a close reading of selected hadiths. It employs the methodological tools of hadith scholarship -such as source analysis, authenticity evaluation, and contextual interpretation- to highlight the relevance and ethical dimensions of these teachings. The research reveals that mutual aid in Islamic thought is a multi-dimensional practice. It includes material support like food or money, but also extends to non-material forms such as offering time, sharing knowledge, listening to someone in distress, or providing emotional encouragement. This broad understanding makes mutual assistance a powerful tool for social healing and transformation.

Hadiths also stress the importance of timing, sincerity, and discretion in acts of helping. For example, offering assistance when it is most needed, giving priority to relatives and neighbors, maintaining the dignity of the recipient, and avoiding any reminder of the favor given all constitute essential aspects of Islamic ethics. The Prophet frequently warned against offering help in a way that degrades the recipient or elevates the giver's ego. Instead, he advocated humility, kindness, and subtlety.

Moreover, Islam warns against selective solidarity or conditional generosity. True aid is not transactional; it does not expect anything in return. It is given for the sake of God and out of a sincere desire to improve the condition of another human being. In this sense, helping others is not just a social act -it is a spiritual one.

Interestingly, mutual aid is not confined to emergencies or poverty alleviation. Hadiths also emphasize moral support, defending the oppressed, and standing by those who are emotionally vulnerable. For example, smiling at someone, visiting the sick, or guiding someone lost are all counted as forms of charity (*sadaqah*) in Islam. These teachings encourage believers to view assistance not as a burden but as a daily opportunity for goodness.

The second part of this study investigates how these hadith-based ethics of mutual aid are presented in modern Islamic education. Specifically, it examines the content of *Religious Culture and Moral Knowledge* textbooks used in schools. The analysis focuses on the selection of hadiths, their sources, the accuracy of translations, and the appropriateness of their educational context. The research found both strengths and weaknesses in this area. While many textbooks included meaningful hadiths, there were also issues such as citation errors, reliance on weak or fabricated narrations, and repetition across different grade levels. This indicates a need for greater scholarly oversight in curriculum design.

To ensure the effective transmission of these values to young generations, it would be beneficial to adopt a spiral learning approach, reintroducing key concepts at increasing levels of depth and complexity as students advance in age. Such a method would reinforce core moral teachings while allowing for deeper reflection and application in different life contexts.

In conclusion, the Islamic tradition -rooted in the Qur'an and the hadiths of the Prophet -offers a comprehensive and humane approach to mutual assistance. It not only acknowledges the necessity of helping others but also regulates how it should be done, ensuring that both giver and receiver retain dignity and purpose. In a world increasingly marked by isolation, inequality, and spiritual emptiness, these teachings can serve as a vital resource for renewing our sense of shared humanity and social responsibility. Reviving the prophetic model of mutual assistance can help restore trust, foster unity, and rekindle the communal spirit essential for building compassionate and resilient societies.

KAYNAKÇA

- Abdullah b. Mübarek, Ebû Abdirrahman Abdullah b. el- Mübarek b. Vâzih el- Hazzalî. *ez-Zühd ve'r-Rekaik*. thk. Habîb Rahmân el-A'zamî. 1 Cilt. Beyrut: Darü'l-kütübi'l-ilmîyye, ts.
- Âcurrî, Ebû Bekr Muhammed b. Hüseyin b. Abdillâh. *Kitâbü'ş-Şerî'a*. thk. Abdullah b. Ömer b. Süleyman ed-Dümeycî. 5 Cilt. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1420.
- Adıgüzel, Adnan. "İnsanlık Onurunu Koruma ve Kıırma Arasında Hayırseverlik Anlayışı". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Dergisi* 1 (2014), 69-92.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed. b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. thk. Şuayb Arnaût, Adil Mürsid. 45 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421.
- Akdoğan, Ali. *Kur'an ve Sünnet'ten Örneklerle Sosyal Ahlak Sosyal İlişkiler ve Ahlaki Değerler*. İstanbul: Pınar Yayınları, 1. Basım, 2011.
- Akyüz, Hüseyin. "Değerler Eğitiminin Odağında Bir Değer: Hz. Muhammed". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 1/3 (2012), 272-299.
- Ali el-Kârî, Sultan b. Muhammed. *Mirkatü'l-mefâtih şerhu mişkâti'l-mesâbih*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1. Basım, 1422.
- Aynî, Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed Bedrüddîn. *Umdetü'l-kârî şerhu sahîhi'l-Buhârî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Azîmâbâdî, Muhammed b. Eşref. *Avnü'l-ma'bûd şerhu süneni Ebû Dâvûd*. 14 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-İlmîyye, 2. Basım, 1415/1995.
- Begavî, Ebû Muhammed. *Me'âlimü't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'an*. thk. Abdürrezzâk Mehdî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420.
- Begavî, Ebû Muhammed. *Mesâbihu's Sünne*. thk. Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşlî vd. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l Ma'rife li't tabâ'ati ve'n neşri't tevzi', 1407.
- Begavî, Ebû Muhammed. *Şerhu's-sünne*. thk. Şuayb el-Arnaût. 15 Cilt. Beyrut: Mektebü'l-İslâmî, 2. Basım, 1403.
- Bektaş Abdullah vd. *Ortaöğretim Temel Dinî Bilgiler (İslam 2) Ders Kitabı*. Ankara: Devlet Kitapları, 2024.
- Beyhaki, Ebû Bekr Ahmed. *Şu'abü'l-îmân*. 14 Cilt. Bombay: Mektebetü Rüşd, 1423.
- Beyzâvî, Nâsırüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullah b. Ömer b. Muhammed. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vil*. thk. Muhammed Abdurrahman el-Maraşlı. 5 Cilt. Beyrut: Daru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, 1. Basım, 1418.
- Bora, Nurullah vd. *Ortaokul Temel Dinî Bilgiler (İslam-2)*. İzmir: Devlet Kitapları, 2024.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-sahih*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. 8 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 2. Basım, 1422/2001.

- Çağlayan, Harun. “İnsan Onuru Bağlamında Sorumluluk Bilinci”. *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 8/2 (2015), 97-120.
- Çağrııcı, Mustafa. “İhsan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 21/544-546. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Çağrııcı, Mustafa. “İnfak”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 22/289-290. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Çağrııcı, Mustafa. “İzzet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 23/555-556. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Çağrııcı, Mustafa. *Kur’an’ın Geliş Ortamında Ahlâk ve İnsan İlişkileri*. İstanbul: KURAMER, 2. Basım, 2020.
- Çakıcı, Fatma Okur - Çakıcı Ahmet Burhan. “Sosyal Yardımlaşma Bağlamında Sivil Toplumun Rolü: Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşma Örnekleri”. *The Journal of International Scientific Researches* 5/3 (2020), 203-208.
- Çiftçi, Ali. *Mekkî Sureler Bağlamında Kur’an’da İnfak-Zekât İlişkisi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl. *el-Müsned*. thk. Merzûk b. Heyyâs ez-Zehrânî, 1436.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl. *es-Sünen*. thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî. Riyad: Dârü’l-Muğni, 1412.
- Davun, Elif vd. *Peygamberimizin Hayatı 6 Ders Kitabı*. Ankara: Devlet Kitapları, 2024.
- Demirdağ, M Fatih - Turan, Mehmet. “İslâm’da Komşuluk ve Günümüzde Değişen Komşuluk İlişkilerinin İncelenmesi: Ankara Örneği”. *Journal of Islamic Research* 34(2) (2023), 591-606.
- Dilekçi, Fatih vd. *Peygamberimizin Hayatı 10 Ders Kitabı*. Ankara: Devlet Kitapları, 2024.
- Dirlik, Elif Emine vd. *Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi 4. Sınıf Ders Kitabı*. İzmir: Devlet Kitapları, 2024.
- Doğan, Mehmet. *Doğan Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Yazar Yayınları, 25. Basım, 2014.
- Doğan, Recai. *Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi 8. Sınıf Ders Kitabı*. Ankara: Gezegen Yayıncılık, 2024.
- Dölek, Âdem. *Hadisler Işığında Sosyal Dayanışma*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş’as İshak es-Sicistânî. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaût, Muhammed Kâmil Karabelâ. Beyrut: Dârü’r-risâle, 1430/2009.
- Efendi, Ebüssuûd. *İrşâdü’l-akli’s-selîm*. 8 Cilt. Dâru ihyâi’t-türâsi’l-Arabî, 1431.
- Ekin, Yunus. “Dünyevileşmeye Bir Çözüm Olarak İnfak Anlayışı”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (2002), 77-104.

- Elbânî, Muhammed Nasuriddin. *Za'ifu'l Câmiu-s Sağîr ve Ziyâdâtuhu*. Beyrût: Mektebetü'l İslamiyye, t.s.
- Elbânî, Muhammed Nasuriddin. *Zaifü't-Terğîb ve't-terhîb*. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1421.
- Akyüz, Hüseyin. “Değerler Eğitiminin Odağında Bir Değer: Hz. Muhammed”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 1/3 (2012), 272-299.
- Ertaş, Hikmetullah, “Din Ders Kitaplarındaki Hadisler”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 5/1 (2015), 86-101.
- Ertaş, Hikmetullah, “Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Ders Kitaplarındaki Hadislerin Analizi” *Türkiye’de Hadis Eğitimi*, ed. Recep Emin Gül – Ahmet Ali Çanakçı. Konya: Palet Yayınları, 2022.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed. *İhyâ’ü Ulûmi’d-Dîn*. çev. Mustafa Çağrıncı. 4 Cilt. İzmir: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 4. Basım, 2020.
- Gülüşe Gündüz vd. *Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi 11. Sınıf Ders Kitabı*. İzmir: Devlet Kitapları, 2024.
- Hattâbî, Ebû Süleyman Muhammed. *Me’âlimü’s-sünen*. 4 Cilt. Haleb: Matbaatü'l-İlmiyye, 1351/1932.
- Herarî, Muhammedü'l-Emin. *Şerhu Süneni İbn Mâce*. 26 Cilt. Cidde: Dârü'l-Minhâc, 2018.
- Heysemî, Nureddîn Ali. *Mecme’u’z-zevâid ve menbe’u’l-fevâid*. thk. Hisâmüddîn el-Kudsî. 10 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-kudsî, 1414.
- Hökelekli, Hayati. “İrz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 19/133-134. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- İbn Battâl, Ebû'l-Hasan. *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhim. 10 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2. Basım, 1423.
- İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed. *Kitâbü'l-musannef fi'l-ehâdisi ve'l-âsâr*. thk. Kemal Yusuf el-Hût. 7 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Fethu'l-bârî şerhu sahihi Buhârî*. thk. M. Fuad Abdülbâkî. 13 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Marife, 1379.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Alî eş-Şâfiî. *Takrîbü't-Tehzîb*. thk. Muhammed Avvâme. Suriye: Daru'l Reşid, 1406.
- İbn Haldun, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed. *el-Mukaddime*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 4. Basım, 2022.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer. *Tefsîru'l-Kur’âni'l-azîm*. thk. Sami b. Muhammed Sellâme. 8 Cilt. Medine: Dâru Taybe, 2. Basım, 1420.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el Kazvinî. *es-Sünen*. thk. Şuayb Arnaût, Adil Mürşid, Muhammed Kâmil Karabela,. Darü'l-Risaletü'l-İlmiyye, 2009.

- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el Kazvinî. *es-Sünen*. thk. M. Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru İhyâu'l kütübü'l arabi, ts.
- İbn Manzur, Ebü'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru sâdır, 1414.
- İbn Mülakkın, Ebû Hafs Sirâcüddîn. *et-Tavzîh li şerhi câmi'i's-sahîh*. Dimeşk: Dârü'n-Nevâdir, 1429.
- İbn Receb el-Hanbelî, Zeynüddîn. *Fethu'l-bârî alâ Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Mahmûd b. Şa'bân b. Abdülmaksûd - vd. 9 Cilt. Medine: Mektebetü'l-Gurebau'l Esira, 1. Basım, 1417.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 8. Basım, 1410.
- İmam Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbahî. *el-Muvatta*. nşr. Abdüvehhâb Abdüllatîf. Kahire: y.y., 1382/1962.
- İmam Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbahî. *el-Muvattâ*. thk. Muhammed Mustafâ el-A'zamî. 8 Cilt. Abu Dabi: Müessetü Zâyed b. Sultan, 1425.
- İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin Râgıb. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kurân*. thk. Saffân Adnan ed-Dâvûdî. Beyrut: Dârü'l-kalem, 1412.
- Karadâvî, Yusuf. *İslam'da Sosyal Dayanışma*. çev. Murat Padak. İstanbul: Nida, 1., 2020.
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Karlı, İlyas, "Kur'an ve Hadis Tercümelelerinde Geçen "İrz" kavramı Hakkında Düşünceler", *Nüsha*, III.10, yaz 2003, 131-143.
- Kastallânî, Ahmed b. Muhammed. *İrşâdü's-sârî li şerhi sahîhi'l-Buhârî*. 10 Cilt. Kahire: Matbaatü'l-Kübrâ, 7. Basım, 1323.
- Koçak, Mustafa vd. *Peygamberimizin Hayatı Ders Kitabı 12. Sınıf*. Ankara: Devlet Kitapları, 2024.
- Koçyiğit, Talat. *Hadis Tarihi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi li-ahkâmi'l-Kur'an*. thk. Ahmed el Berdûnî - İbrahim Atfîş. 20 Cilt. Kahire: Daru'l Kütübi'l Mısriyye, 2. Basım, 1964.
- Kutub, Seyyid. *Fî Zilâli'l-Kur'an*. çev. Salih Uçan vd. 10 Cilt. İstanbul: Tayf Yayınları, 1. Basım, 2016.
- Kutub, Seyyid. *İslam'da Sosyal Adalet*. çev. M. Beşir Eryarsoy. İstanbul: Ağaç Kitapevi, 5. Basım, 2008.
- Macit, Mustafa. "Yoksulluk, İnsan Onuru ve Din". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41 (2014), 101-116.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed. *Te'vilâtü Ehli's-sünne*. thk. Mecdî Bâsellûm. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1426.

- Mizzî, Yusuf b. Abdurrahman. *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâi'r-ricâl*. thk. Beşşâr Avvâd Marûf. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1400/1980.
- Mübârekpûrî, Muhammed Abdurrahman. *Tuhfetü'l-ahvezî bi şerhi câmi'i't-Tirmizî*. B.y: Darü'l-kütübi'l-ilmîyye, ts.
- Münâvî, Zeynüddin Muhammed. *Feyzül-kadîr şerhu'l-câmi'i's-sağîr*. 6 Cilt. Mısır: Mektebetü't-ticâriyyeti'l-kübrâ, 1. Basım, 1356.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-sahîh*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: y.y., 1374-75/1955-56.
- Nayir, Sabahattin vd. *Ortaöğretim Temel Dinî Bilgiler (İslam 1) Ders Kitabı*. İzmir: Devlet Kitapları, 2024.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed. *es-Sünen (el-Müctebâ)*. thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. Haleb: Mektebetü'l-Matbûati'l-İslâmiyye, 2. Basım, 1406.
- Nevevî, Ebû Zekerîyya Yahya. *el-Minhâc şerhu sahîh-i Müslim ibni Haccâc*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2. Basım, 1392.
- Nevevî, Ebû Zekerîyya Yahya. *Riyazu's Sâlihîn*. thk. Mâhir Yasin el-Fahl. 1 Cilt. Dimeşk-Beyrut: Dâru İbn Kesîr li-Tabâati ve'n neşr ve't tevzi, 1428.
- Okumuş, Ejder. “Bir Sosyal Eşitsizlik Örneği Olarak Yoksulluğun Dinî Meşrulaştırımı”. *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 5 (2011), 3-14.
- Özafşar, Mehmet Emin (ed.). “İhlâs Allah İçin Samimiyet”. *Hadislerle İslam*. 7 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 4. Basım, 2020.
- Râzî, Ebû Abdullah Muhammed Fahrüddîn. *Mefâtihu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420.
- Sağlam, Ayşe vd. *Peygamberimizin Hayatı 7 Ders Kitabı*. Ankara: Devlet Kitapları, 2024.
- Sehârenfûrî, Halîl Ahmed. *Bezlü'l-mechûd fî halli Süneni Ebî Dâvûd*. thk. Takiyyüddîn en-Nedvî. 14 Cilt. Lahor: Merkezü'ş-Şeyh Ebü'l-Hasan en-Nedvî, 1427/2006.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü'l-evsât*. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Harameyn, ts.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. thk. Abdülmecîd es-Selefi. 25 Cilt. Kahire: Mektebetü ibn Teymiyye, 1415.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *Müsnedu'ş-Şamiyyin*. thk. Hamdi Abdülmecid es-Selefi. 4 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*. thk. Dr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. 24 Cilt. Dâru Hicr li't-Tabâati ve'n-Neşri ve'-Tevzîi ve'l-İ'lân, 1422.
- Taştekin, Osman. “Kur'ân'da İnfak Kavramı Bağlamında Sosyal Yardımlaşma”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 21/1 (2021), 217-238.
- Tayâlîsî, Ebû Dâvûd. *el-Müsned*. thk. Muhammed Abdülmuhsin et-Türkî. 4 Cilt. Kahire: Dâru Hicr, 1419.

- Tebrîzî, Muhammed b. Abdullah el-Hatîb. *Mişkâtü'l-Mesâbih*. thk. Muhammed Nâsiruddîn Elbânî. 3 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l İslamiyye, 1985.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *es-Sünen*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 5 Cilt. Kahire: Matbaatü Mustafâ, 1975.
- Yaran, Rahmi. "Kefâret". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/179-182. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdullah. *Mîzânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-mârifet, 1382/1963.
- Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdullah. *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Şuayb el-Arnaût. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 3. Basım, 1405/1985.
- Zeyyât, Ahmet Hasan - vd. *el-Mu'cemu'l-Vasît*. Kahire: Mektebetu's-Şurûku'd-Duveliyye, 1425.
- Zürkânî, Muhammed b. Abdülbâkî. *Şerhu'l-Muvattâ*. thk. Tâhâ Abdurraûf Sa'd. 4 Cilt. Kahire: Mektebetü's-Sekâfî, 1424.
- "Kur'an-ı Kerim". Erişim 07 Kasım 2023. <https://kur'an.diyaret.gov.tr/mushaf/kur'an-meal-1/bakara-suresi-2/ayet-195/kur'an-yolu-meali-5>

EKLER

EK-1 DKAB Ders Kitaplarında Kullanılabilecek Yardımlaşma Hadisleri

“Allah, ancak samimiyetle yalnız kendisi için ve rızası gözetilerek yapılan ameli kabul eder.”³⁷¹

“Kim Allah için sever, Allah için nefret eder, Allah için verir, Allah için (kötülöklere) engel olursa, imanını kemale erdirmiş olur.”³⁷²

“Kırk haslet vardır ki; bunların en üstünü, sağarak faydalanması için birine bir keçi vermektir. Allah’tan sevap bekleyerek ve Allah’ın vaadini umarak bunlardan birini yapan kimseyi Allah cennete koyar.”³⁷³

“Cebrail bana komşu hakkında o kadar çok tavsiyede bulundu ki komşuyu komşuya mirasçı kılacağını zannettim.”³⁷⁴

Abdullah b. Mesud’un (r.a.) “Biz kardeşlerimizden birini göremediğimizde hemen evine gider, hasta ise hal hatırını sorar, eğer işinin çok olduğunu görürsek ona yardım ederdik, böyle değilse de onu ziyaret ederdik.”³⁷⁵

Komşuluk hakkının getirdiği sorumlulukları soran bir sahabiye Hz. Peygamber (s.a.v.) “borç istediği zaman ona borç vermendir”³⁷⁶ şeklinde cevap vermiştir.

“Beni arayanlar onların yanında arasın, beni ancak onların yanında bulursunuz. Sizler içinizdeki fakir ve zayıf kimseler sebebiyle rızıklandırılıyor ve Allah tarafından yardım görüyorsunuz.”³⁷⁷

“Dulların ve miskinlerin ihtiyacı için koşturan kimse Allah yolunda cihat eden (veya gündüzü oruçlu gecesini namazla geçen) kimse gibidir.”³⁷⁸

“Müslüman evleri arasında en hayırlı olanın içinde yetimlere iyi davranıldığı ev olduğunu; en kötü evin ise içinde yetimlere kötü davranıldığı evdir..”³⁷⁹

³⁷¹ Nesâî, “Cihad”, 24.

³⁷² Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 15.

³⁷³ Buhârî, “Hibe”, 35; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, “Zekât”, 42.

³⁷⁴ Buhârî, “Edeb”, 28.

³⁷⁵ Beyhakî, *Şu’abü’l-îmân*, 11/420 (No. 8765).

³⁷⁶ Beyhakî, *Şu’abü’l-îmân*, 12/106 (No. 9114).

³⁷⁷ Nesâî, “Zekât”, 43; Tirmizî, “Cihad”, 24 (No. 1702).

³⁷⁸ İmam Mâlik, *el-Muvatta’*, “Kitabu’l Câmi” (No. 1915); Buhârî, “Edeb”, 26 (No. 2007).

³⁷⁹ İbn Mâce, *es-Sünen*, “Edeb”, 6.

EK-1. (devam)

“Borçluya mühlet vermek sadakadır,³⁸⁰ bir kimseye aracına binerken yahut yük yükletirken destek olmak ve yoldan eza veren bir şeyi kaldırmak sadakadır.”³⁸¹

“Kardeşine tebessüm etmen sadakadır. İyiliği emredip kötülükten sakındırman sadakadır. Yolunu kaybeden kimseye yol göstermen sadakadır. Görmesini kaybetmiş olan bir kişiye işini görüvermen/ göstermen sadakadır. Yoldan taş, diken, kemik gibi şeyleri kaldırıp atman da senin için sadakadır. Kovandan kardeşinin kovasına su boşaltıvermen de sadakadır.”³⁸²

Resulullah (s.a.v), ondan bir şey talep eden veya ihtiyaç sahibi biri geldiğinde: *“Bu işin olması için aracılık edin (yardımcı olun), sizlere bunun sevabı verilir. (Zaten) Allah, Peygamber’inin dilediği şeyi yerine getirir.”³⁸³* Buyurmuştur.

Câbir b. Abdullah (r.a.) Allah Resulü’nün cihad edileceği zaman onları nasıl yardımlaşmaya davet ettiğini şu rivayetle anlatmıştır: *“Resulullah (s.a.v.) bir gazveye çıkacağı zaman: “Ey Muhâcirler ve Ensar topluluğu! Malı ve akrabası olmayan kardeşleriniz vardır. Her biriniz onlardan iki veya üç kişiyi yanına alsın!” buyururdu. Aslında bizlerin de ancak bir kişi ile nöbetleşe binebileceğimiz bir devemiz vardı. Ben nöbetleşe binmek üzere iki (veya üç) kişi aldım. Benim de ancak onlardan biri gibi deveme sırayla binme hakkım vardı.”³⁸⁴*

“Allah yolunda sevdiğiniz şeylerden harcamadıkça iyiliğe asla eremezsiniz..”³⁸⁵ ayeti nazil olduktan sonra Ensar’ın zenginlerinden olan Ebû Talha (r.a.) Medine’deki Beyruha adlı en değerli hurma bahçesini tasadduk etmek istemiş ve *“Bana en sevimli malım Beyruha’dır. Allah için sadakamdır, onu dilediğin yere verebilirsin ya Resulallah”* demiştir. Allah Resulü (s.a.v.) bu bahçeyi akrabaları arasında taksim etmesini söyleyince Ebû Talha (r.a.), söz konusu bahçeyi akrabaları ve amca oğulları arasında pay etmiştir.³⁸⁶

³⁸⁰ İbn Mâce, “Sadakât”, 14.

³⁸¹ Buhârî, “Cihad”, 128.

³⁸² Tirmizî, “Bir” 36.

³⁸³ Buhârî, “Edeb”, 37.

³⁸⁴ Ebû Dâvûd, “Cihad”, 34 (No. 2534).

³⁸⁵ Âl-i İmran, 3/92.

³⁸⁶ Buhârî, “Tefsîru’l Kur’an”, 62 (3/5) (No. 4554).

EK-1. (devam)

Berâ b. Azîb (r.a.), “Kendiniz göz yummadan almayacağınız..” (Bakara, 2/267) ayetinin Ensar hakkında nazil olduğunu şöyle rivayet etmiştir: “*Hurma toplama zamanı geldiğinde, Ensâr-ı kirâm, bahçelerinden taze hurma salkımlarını toplarlar ve Mescid-i Nebî’de bulunan iki direk arasındaki ipin üzerine asarlar, Muhacirlerin fakirleri de onlardan yerdî. Oraya konulan salkımların çokluğu dolayısıyla kimse farkına varmaz zannıyla bir adam, bozuk hurmalı bir salkımı bile bile getirip oradaki salkımların arasına koymuştu. İşte böyle yapan bu adam hakkında bu ayet nâzil oldu.*”

Ümmü Süleym (r.a.) Allah Resul’üne (s.a.v.) gelerek “*Ensar’ın kadınları ve erkekleri seni korudular, yardım ettiler, ben bir şey bulamadım. Bu oğlum Enes’dir, onu benden kabul et, istediğin gibi sana hizmet etsin*”³⁸⁷ demiş ve oğlunu Hz. Peygamber’in (s.a.v.) hizmetine sunmuştur.

Ebû Zerr’in (r.a.) Hz. Peygamber’in (s.a.v.) kendisini uyardığını “*Onlar sizin kardeşlerinizdir, kimin elinin altında kardeşi varsa ona yediğinden yedirsın, giydiğinden giydirsın*”³⁸⁸ dediğini rivayet etmiştir.

Hız. Âişe (r.a.), Resulullah’a (s.a.v.) bir keler eti getirildiğini ancak O’nun keler etini yemediğini ve yenilmesini de yasaklamadığını rivayet etmiştir. Âişe (r.a.) “*Ey Allah’ın Resulü onu fakirlere yedirelim mi?*” diye sorduğunda ise Hz. Peygamber (s.a.v.) “*Yemediğiniz şeylerden onlara yedirmeyiniz*”³⁸⁹ buyurmuştur.

Esir veya kölelerin azadı ile ilgili olarak sorulan, “*hangisini azat etmek daha faziletlidir?*” sorusuna; Allah Resulü (s.a.v.) “*En pahalı ve sahipleri nezdinde en değerli olanı*”³⁹⁰ buyurarak cevap vermiştir.

Bir bedevînin gelerek “*Ey Allah’ın Resulü, beni cennete sokacak olan bir amel söyle*” dediği rivayette Hz. Peygamber (s.a.v.), insan azat etmeyi ve kölenin bağını çözmeyi ifade ettikten sonra, sütü bol olan deveyi hediye etmeyi (sütünden faydalanılsın diye emanet etmeyi) ve zalim akrabaya yardım etmeyi saymıştır.³⁹¹

³⁸⁷ Mizzî, *Tehzîbü’l-kemâl*, 3/367.

³⁸⁸ Tirmizî, “Birr ve Sıla”, 29 (No. 1945).

³⁸⁹ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-evsât* 5/212 (No. 5116).

³⁹⁰ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 5/336 (No.26648).

³⁹¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 30/600 (No. 18647).

EK-1. (devam)

“Üç kişi vardır ki kıyamet gününde Allah onlarla konuşmaz; onlara bakmaz, onları tezkiye etmez. Hem onlara elim bir azâb vardır. Bunlardan biri kırdaki fazla suyu olduğu halde gelip geçen yolcuların bu sudan faydalanmasına engel olan kişidir.”³⁹²

“Tek bir lira bin lirayı geçti”³⁹³

“Mümin kardeşini güler yüzle karşılamak dahi olsa hiçbir iyiliği küçümsememe.”³⁹⁴

Hz. Peygamber (s.a.v.), kıyamet günü Allah'ın (c.c.) üç grup insanla konuşmayacağını (rahmet nazarıyla bakmayıp), onları temize çıkarmayacağını söylemiştir. Elim bir azabı hak eden bu kimseler; “Verdiğini başa kakan, elbisesini kibirle yerde sürüyen ve malını yalan yeminle satan kimselerdir.”³⁹⁵

Hz. Peygamber'in (s.a.v.), namazdan sonra hutbede “Allah'tan korkun. Herkes yarın için ne hazırladığına bir baksın..” (el-Haşr, 59/18) ayetini okumuş ve bir adam gelerek dinarından, dirheminden, elbisesinden, bir sa' buğdayından, bir sa' hurmasından tasadduk etmiştir. Bunun üzerine Resulullah (s.a.v.) de, “Bir hurmanın yarısı dahi olsa” buyurmuştur. Ensar'dan bir adam avucunun içine zor sığdırdığı bir kese ile gelerek infakta bulunmasının ardından insanlar, ardı arkasına tasaddukta bulunmuşlardır. Nihayet Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yüzü sevinçten parıldamıştır.³⁹⁶

“Süs eşyalarınızdan dahi olsa sadaka veriniz”³⁹⁷

“Ey Müslüman kadınlar! Sakın bir komşu diğer komşusuna bir koyun ayağı dahi olsa (bir şeyler vermeyi) küçük görmesin”³⁹⁸

“Kim, (din) kardeşinin ırz ve namusunu onu gıybet edene karşı savunursa, Allah da kıyamet günü o kimseyi cehennemden korur.”³⁹⁹

---

³⁹² Müslim, “İman”, 173.

³⁹³ Nesâî, “Zekât”, 49.

³⁹⁴ Müslim, “Birr ve Sıla”, 144 (No. 2626).

³⁹⁵ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 5/165 (No. 24813); Müslim, “İman” 171.

³⁹⁶ Müslim, “Zekât”, 69.

³⁹⁷ Müslim, “Zekât”, 45 (No.1000).

³⁹⁸ Buhârî, “Edep”, 30 (No. 6017).

³⁹⁹ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 5/230 (Had. no. 25539); Tirmizî, *es-Sünen*, “Birr”, 20 (No. 1931).

EK-1. (devam)

*“Aç olanı doyurun, hastayı ziyaret edin, esiri hürriyetine kavuşturun.”*⁴⁰⁰

Hz. Peygamber (s.a.v.) Allah’ın sevdiği üç grup insanı saymış, birinci grupta, *“Bir adamın Allah rızası için bir şeyler istediği ve aralarında akrabalık ilişkileri bulunmayan bir toplumda, kimse onunla ilgilenmediği halde, içlerinden birinin geride kalıp, gizlice ona bir şeyler vererek yardımında bulunan kimse”*⁴⁰¹ olduğunu söylemiştir.

Bedir’de esirler arasında bulunan Ebû Azîz b. Umeyr, *“Esirlere iyi davranın!”* uyarısından sonra Ensar’ın Resulullah’ın (s.a.v.), emrine uyduklarını ve kendileri bir hurmayla yetinmelerine rağmen, ona sabah akşam yemeklerini ikram ettiklerini anlatmıştır.⁴⁰²

*“Başka bir gölgenin bulunmadığı Kıyamet gününde Allah Teâlâ, yedi insanı, arşının gölgesinde barındıracaktır: bunlardan bir grup da sağ elinin verdiği sol elinin bilemeyeceği kadar gizli sadaka veren kimsedir.”*⁴⁰³

*“Kim (yaptığı hayrı şöhret için) insanlara duyurursa, Allah onu duyurur. Kim de (bir hayrı) gösteriş (riya) için yaparsa, Allah da onun gösterişçiliğini meydana çıkarır.”*⁴⁰⁴

⁴⁰⁰ Ebû Dâvûd, “Cenâiz”, 11; Buhârî, “Merdâ”, 4.

⁴⁰¹ Nesâî, “Zekât”, 75.; Tirmizî, “Sıfatu’l Cennet”, 25.

⁴⁰² Taberâni, *el-Mu’cemü’l-kebir*, 22/393.

⁴⁰³ Buhârî, “Ezan”, 36.

⁴⁰⁴ Buhârî, “Rikâk”, 36; Müslim, “Zühd ve Rikâk”, 48.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyad, ad : ÇETİNYÜREK Yasemin
Orcid ID 0009-0001-4207-7992

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet
Yüksek Lisans	AHBV Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Hadis Bilim Dalı	2022-2025
Lisans	Ankara Üniversitesi /İlahiyat Fakültesi	2007-2011

İş deneyimi (varsa)

Yıl	Yer	Görev
2012- Devam ediyor	MEB	Öğretmen

